

SYNERGING

ENERGIES

ЧОРНОМОРСЬКА БЕЗПЕКА

АНАЛІТИЧНИЙ ЧАСОПИС №1 (33) 2019

У ФОКУСІ:

КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

У ФОКУСІ:

МОРСЬКА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

У ФОКУСІ:

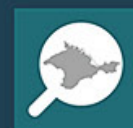
ІДЕЛЬ-УРАЛ. ПОЛІЕТНІЧНИЙ ВУЛКАН
РОСІЇ

КЕРЧЕНСЬКА ТРАГЕДІЯ У КОЛЕДЖІ

21 людина
загинула

Мілітаризація
суспільного життя
та системи освіти
триває

КРИМСЬКА
ПРАВОВАХІСНА
ГРУПА

ПРАВО НА СВОБОДУ ТА НА СПРАВЕД- ЛИВИЙ СУД

Продовження
практики позбавлення
волі за політично
вмотивованими
кримінальними
справами

37 людей було
позбавлено волі (серед
них — **13** цивільних осіб та
24 військовополонених).

Проти **44** людей
відкриті нові кримінальні
справи, **9** людей було
позбавлено волі у рамках
адміністративних справ

СВОБОДА ЗІБРАНЬ

Продовження
переслідування
за участь у мирних
зібраннях та подальше
обмеження свободи
зібрань*

Мінімум **1** адмінарешт
на **5** діб. Штрафи на
загальну суму не менше
25 000 рублів

*Згідно змінам у законі, введено
адміністративну відповідальність за
несвоєчасну подачу повідомлення
про зібрання, незазначення мети
проведення або неповідомлення
про відмову від нього.

Нова постанова «правительства
Севастополя» (№ 830-ПП) про
скорочення кількості дозволених
місць для проведення зібрань.

ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН — ПРИЗОВ ДО АРМІЇ РФ

Мінімум **5800** осіб
було призвано за
весняну та осінню
кампанії

Винесено **34** вироки
за ухилення від служби
в армії РФ.

СВОБОДА СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЇ

Мінімум **17** штрафів
за «незаконну
місіонерську діяльність»
на загальну суму
285 000 рублів

Відкрито перші
кримінальні справи
проти «Свідків Єгови»

ОКУПАЦІЯ КРИМУ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: ПІДСУМКИ 2018 РОКУ

**Аналітичний часопис
«Чорноморська безпека»
1(33) 2019 р.**

**Журнал зареєстровано
в Міністерстві юстиції України. Свідоцтво
КВ №23053-12893ПР від 11.12.2017 р.**

**Видавець — Центр глобалістики
«Стратегія XXI» (Київ)**

Мова видання — українська

**Адреса редакції:
вул. Щекавицька, 51, офіс 26, 04071 Київ
Тел.: +380444254162;
е-пошта: geostrategy@ukr.net
веб-сторінка: geostrategy.org.ua**

Редакційна колегія:

Михайло Гончар, головний редактор
Віталій Мартинюк, відповідальний секретар
Павло Лакійчук, заступник головного редактора
Ігор Стукаленко, член редакційної колегії
Матео Кацулані, керівник Європейського бюро
Тантеле Ратувухері, керівник бюро
по Південній Азії
Оксана Лесняк, керівник бюро по Східній Азії
Члени редакційної колегії журналу,
севастопольці Олексій Бессарабов та Дмитро
Штибликов є політичними бранцями Кремля
і з 2016 року перебувають у російських застінках
за сфальшованими звинуваченнями.

Наклад: 500 примірників
Надруковано ФОП Лановенко О.О.
м. Київ, вул. Гмирі, 1
тел.: +38 044 441-82-44

При використанні матеріалів посилання на часопис
«Чорноморська безпека» обов'язкове.
Редакція може не поділяти точку зору авторів часопису.
Відповідальність за зміст поданих матеріалів
несуть автори.

Журнал був заснований Центром сприяння вивченню
геополітичних проблем та євроатлантичного
співробітництва «НОМОС» та видавався у Севастополі
протягом 2005-2014 р.р.

ISSN 2616-4027

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА ДО НОМЕРУ	2
У фокусі: Крим. П'ять років окупації Михайло Гончар КРИМСЬКИЙ БЛЩКРИГ ГІБРЕСІЇ РОСІЇ	4
У фокусі: Мілітаризація Криму Михайло Самусь МІЛІТАРИЗАЦІЯ КРИМУ – ПРЯМА ВОЄННА ЗАГРОЗА РЕГІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ	22
У фокусі: Чорноморська стратегія РФ Стефен Бланк КЕРЧЕНСЬКИЙ ПОВОРОТНИЙ ПУНКТ СТРАТЕГІЇ РОСІЇ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ	28
У фокусі: Польський погляд на Крим Павло Кост ПОЛЬСЬКИЙ ПОГЛЯД НА РОСІЙСЬКУ ОКУПАЦІЮ КРИМУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ	37
У фокусі: Економіка окупованого Криму Євгенія Горюнова ОСНОВНІ НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОЇ АНЕКСІЇ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ КРИМУ	45
Оксана Іщук РОСІЙСЬКА АТАКА НА КАТЕРНУ ГРУПУ ВМСУ В ЗАРУБІЖНИХ ОЦІНКАХ	51
У фокусі: Морська політика України Сергій Шумський ОБРІЙ-2035: ГЛИБИННИЙ АНАЛІЗ МОРСЬКОЇ ДОКТРИНИ ТА СТРАТЕГІЇ ВМС ЗС УКРАЇНИ	57
У фокусі: Ідель-Урал. Поліетнічний вулкан Росії Павло Подобєд ІДЕЛЬ-УРАЛ: ПОЛІЕТНІЧНИЙ ВУЛКАН РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ	68
Резолюція ПАРЕ №2259 (2019) «ЕСКАЛАЦІЯ НАПРУЖЕНОСТІ ДОВКОЛА АЗОВСЬКОГО МОРЯ І КЕРЧЕНСЬКОЇ ПРОТОКИ ТА ЗАГРОЗИ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ»	80
ЗАЯВА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ФОРУМУ ПАРТНЕРСТВА У ЗВ'ЯЗКУ З П'ЯТОЮ РІЧНИЦЕЮ АНЕКСІЇ КРИМУ ТА СЕВАСТОПОЛЯ	82

ПЕРЕДМОВА ДО НОМЕРУ

Шановні читачі,

2019-й рік настав. Ще на рік світ наблизився до нового глобального конфлікту. Якщо не буде зупинено реваншизм, гегемонізм і агресію сучасної Росії. Путінські війни розпочались не сьогодні, але нова Кримська війна Росії у XXI столітті наблизилася Європу до порогу Апокаліпсису. «Годинник судного дня», який з 1945 року вимірює час до глобальної світової катастрофи, у 2019-му перебуває на позначці за дві хвилини до опівночі. Так було тільки на зорі епохи Холодної війни в 1953 році, коли з'явилася термоядерна бомба і ще не завершилась Корейська війна. В обґрунтовальній статті бюлетеню вчених-ядерників (Bulletin of the Atomic Scientists), які щороку переводять стрілки годинника, окремо зазначено ріст занепокоєння можливістю розв'язання Росією гібридних конфліктів, аналогічних вторгненню в Крим та підтримки сепаратистів на сході України, проти нових країн-членів НАТО. Припускаю, що з серпня 2019-го після завершення 6-місячного терміну, коли припинить свою дію Договір про ракети середньої та малої дальності, який торпедований Росією, стрілки будуть переведені ще на 30 секунд ближче до часу Апокаліпсису.

5 років тому, коли «зелені чоловічки» Путіна вдерлися в Крим, спочатку було незрозуміло, що вони і є провісниками Апокаліпсису. На жаль, для багатьох у Європі не зрозуміло й зараз, що тоді було відкрито «скриньку Пандори». Цей випуск журналу присвячений переважно 5-річчю окупації Криму та Севастополя. Важливо не тільки не забувати про те, що відбулось тоді в Криму, але й дати цьому належну оцінку. В час «постправди» не бракує фальшивих версій подій лютого-березня 2014 року. На доповнення до поширюваних російською пропагандою версій про «исконно руський Крым», з'являються західні версії про «спірну територію».

У цьому номері ми подаємо аналіз подій, що передували вторгненню, їх перебіг, а також, що можна було би зробити й що не було зробле-

но та чого можемо очікувати. До аналізу кримського епізоду путінських війн та сьогоднішніх дій Росії в Чорномор'ї та на Азові редакція долучила цього разу як відомих вітчизняних, так і зарубіжних експертів – Михайла Самуса з України, Стефена Бланка зі США та Павла Коста з Польщі. Економічний огляд по Криму зробила Євгенія Горюнова з Таврійського Національного Університету ім. В. Вернадського, що знайшов свій прихисток після окупації півострова у Києві.

2018 рік знаменний, з-поміж іншого, розробкою двох нових документів стратегічного характеру – Морської доктрини України та Стратегії Військово-морських сил Збройних сил України. Обидва документи мають часовий обрій до 2035 року. Вони викликали полеміку в експертному середовищі. Сергій Шумський з Асоціації ветеранів ВМС України зробив глибокий аналіз обох документів, який ми подаємо у цьому номері. Повний текст аналізу спільно з міркуваннями командувача ВМС України у 2014-2016 р.р. віце-адмірала Сергія Гайдука буде доступний на сайті Центру глобалістики «Стратегія XXI».

Для того, щоб бити ворога, потрібно його добре вивчати, зокрема, віднаходити його вразливості. Росія, як поліетнічна, багатоконфесійна та географічно деконцентрована країна, попри наявність у назві терміну «федерація», стала за часів панування путінського режиму надцентралізованою державою. Твердою рукою Кремль намагається підтримувати усталений порядок кремлівської клептократії. Але, чим твердіше – тим крихітніше. Не тільки периферія РФ, але й її традиційний центр демонструє рухливість, якої не було з 90-х років минулого століття. У цьому номері ми публікуємо статтю політолога Павла Подобеда щодо Ідель-Уралу – цієї terra incognita Урало-Поволжжя, загарбаної Московським царством.

Оксана Іщук подає огляд зарубіжних джерел по Чорномор'ю. Також ми розмістили текст важливих документів - Резолюції Парламентської

ПЕРЕДМОВА ДО НОМЕРУ

Асамблеї Ради Європи №2259 (2019) «Ескалація напруженості довкола Азовського моря і Керченської протоки та загрози європейській безпеці» і «Заяви у зв'язку з п'ятою річницею анексії Криму та Севастополя» Українсько-Польського Форуму Партнерства під егідою міністрів закордонних справ України та Польщі. Інфографіка Кримської правозахисної групи підсумовує злочини окупаційного режиму в частині порушень прав людини на півострові Несвободи у 2018 році.

2019-й означає, що стаємо ще на рік ближче до деокупації Криму та Севастополя. Він наближає нас до часу звільнення членів нашої редакційної колегії з російського ув'язнення – Олексія Бессарабова та Дмитра Штибликова, а також Володимира Дудки. Дмитро Штибликов знову етапований з Криму в Сибір, де продовжуватиме відбування 5-річного терміну ув'язнення в колонії строгого режиму. Не дивлячись на

те, що справа «диверсантів» розвалюється навіть в підконтрольному окупантам кримському «суді», а Олексій Бессарабов та Володимир Дудка відкидають будь-які звинувачення, тим не менше, їх третій рік продовжують утримувати в СІЗО. Але час Несвободи спливає!

#FreeShtyblykov #FreeBessarabov #FreeDudka
#Free70Kremlin'sPrisoners

І насамкінець наші вітання новому поколінню севастопольців – Васильку та Марічці, які з'явилися на світ у Києві у родині Майорових – Аліни та Максима, якраз напередодні Різдва. Символічний збіг! Нові життя для нового часу – після деокупації Криму і Севастополя. Ми усі повернемося в севастопольські бухти!

#FreeCrimea #FreeSevastopol

*Редакційна колегія часопису
«Чорноморська безпека»*

Олексій Бессарабов, Дмитро Штибликов, Володимир Дудка

Михайло ГОНЧАР

Президент Центру глобалістики «Стратегія XXI»,
головний редактор журналу «Чорноморська безпека»,
директор енергетичних програм
Центру НОМОС (Севастополь) у 2006-2014 р.р.

Кримський блицкриг гібресії Росії¹

Crimean Blitzkrieg of Russian Hybression

Does Crimean technology of hybressia threaten anyone except Ukraine? At first glance, it can be argued that no, because even at the next stage of Russian aggression - the project Novorossiia - it has already crashed. The failure ended in an attempt at a coup d'état in Montenegro. However, a lot of things indicate that this technology with appropriate improvements and modifications can be applied in the case of Belarus, Moldova, Kazakhstan, as well as such EU and NATO member states as Bulgaria and Latvia in certain circumstances. Therefore, the Crimean case of the Putin wars should continue to be studied in order to work out an arsenal of prevention and counteraction measures. Russia appears to be strong and invincible only against the backdrop of a divided and weak West, acting through pre-established in Crimea proxy mechanisms.

Росія: шляхом до нової Кримської війни

Путінська Росія провела ретельний аналіз своїх дій проти України як в ельцинський період, коли молода українська держава нейтралізувала інспіровану з Москви спробу відокремлення Севастополя та Криму від України в 90-х, так і вторгнення в Грузію у серпні 2008 року, сепарації Цхінвальського регіону й створення маріонеткової «Республіки Південна Осетія». Одними з найважливіших аспектів, що піддалися ревізії, стали підходи до формування «п'ятої колони» в країнах, що

стали мішенями для російської агресії, а також пропагандистського забезпечення і правового обґрунтування вторгнення. В Криму це було особливо помітно починаючи з 2000-х, коли Росія збадьорилась стрімко зростаючими доходами від експорту нафти.

Показовим став інцидент з блокуванням з боку місцевих розмаїтих проросійських сил міжнародних навчань «Сі бриз – 2008», що традиційно щорічно відбувалися в Криму. Можна констатувати, що то був перший масштабний «тренінг» для політичних партій лівого та проросійського спрямування місцевих громадських організацій з «відбиття агресії НАТО». Приховану координацію здійснював штаб ЧФ РФ, відпрацьовуючи злагодженість дій усіх акторів на майбутнє. Це все було використано у 2014 році проти частин і підрозділів Збройних Сил України.

В 2010-х, передусім, значно збільшилася активність на кримському напрямку Російського інституту стратегічних досліджень (РІСД), який на 2008 рік був основним «аналітичним органом» Служби зовнішньої розвідки РФ. Навесні 2009 року інститут був переданий в підпорядкування Адміністрації президента Росії. З перепідпорядкуванням РІСД змінився і характер його діяльності: до інформаційно-аналітичного забезпечення роботи державних органів РФ додалося ідеологічно-пропагандистське. На посаду директора інституту був призначений відставний генерал-лейтенант СЗР, який раніше очолював інформаційно-аналітичне управління служби Леонід Решетников – відвертий українофоб і «православний комуніст». Головним фахівцем з російсько-українських відносин стала Тамара

¹ На основі матеріалів проекту «Війни XXI: полігібресія Росії»

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

Гузенкова, керівник Центру досліджень проблем країн ближнього зарубіжжя. Тандем, за підтримки залежних від них і підлеглих їм наукових співробітників-експертів просував тези на кшталт «ніякої України немає, є тільки Малоросія», «українська державність – це блеф», «Україна – failed state», формував концепцію консолідації пострадянського простору «на основі територіального та духовного відродження». Саме цим двом «православним розвідникам» належить авторство ідеї «Нової Новоросії».

У 2010 році Чорноморсько-Каспійським регіональним інформаційно-аналітичним центром РІСД в Ростові-на-Дону, який у Росії вважається провідним експертним центром на Півдні з вивчення актуальних соціальних, політичних і економічних процесів в Чорноморсько-Каспійському регіоні, в тому числі – проблем російсько-українських відносин, було підготовлено велику узагальнену доповідь про становище в Україні та Криму. Згідно з доповіддю, український народ ще з часів Переяславської ради незмінно прихильний до Росії, «незначні західні віяння» носять маргінальний характер, провокуються купкою профашистських вихідців з Західної України, переважна ж більшість українців зберігає пам'ять про спільну історію і мріє про відродження загального державного існування Російської імперії / Радянського Союзу; населення Криму виступає за приєднання до Російської Федерації, а у випадку спротиву з боку організацій кримських татар та українських силових структур, вони можуть бути легко блоковані силами частин Чорноморського флоту, дислокованих в Севастополі, в першу чергу підрозділами бригади морської піхоти.

Зрозуміло, що РІСД – не головне джерело інформації для Кремля, а лише одне з багатьох. Але неймовірна суміш монархізму, сталінізму, православ'я, ксенофобії, ненависті до Заходу і України стала основним ідеологічним лейтмотивом РІСД. З кінця 2000-х на цю нову ідеологію працюють тисячі людей, особливо в ЗМІ, МЗС, підконтрольному Кремлю «громадському секторі».

Не відставали від РІСД і «недержавні аналітичні центри». Слід відзначити особливу роль Інституту країн СНД (Інститут діаспори та інтеграції) депутата Державної думи Костянтина Затуліна. Будучи формально автономною некомерційною організацією, Інститут країн СНД (ІКСНД) конкурував з РІСД, особливо в 2009-2013 роках, як у питаннях надання вищому державному керівництву РФ фільтрованої інформації, так і в формуванні в Україні мережі агентів впливу і «корисних ідіотів». І якщо в Києві представництво Інституту країн СНД очолював апологет Донецько-Криворізької Республіки Володимир Корнілов, то керівником представництва у Севастополі було призначено колишнього начальника розвідки ЧФ контр-адмірала у відставці Володимира Соловйова – досвідченого розвідника і апаратника. «Затулинці» не тільки здійснювали збір розвідувальної інформації про суспільно-політичну обстановку в Україні і АРК, матеріалів, що характеризували лідерів громадської думки, а й активно просуvalи в свідомості мешканців півострова тези про неспроможність української державності, незаконність перебування в складі України Криму і Севастополя. В 2009 році великий резонанс мала доповідь ІКСНД «Передача Криму Україні була незаконною і несправедливою», яка пізніше лягла в основу російської ідеології, що мала виправдати захоплення Криму Росією в 2014 році. В тому ж 2009 році, за зізнанням самого Затуліна, вони представляли в адміністрацію президента РФ інформаційну записку про необхідність створення на сході і півдні України (майбутня «Новоросія») сепаратистського «Народного фронту Півдня і Сходу України» з проросійських рухів і антиукраїнської частини електорату Партії регіонів. В кулуарах одного з круглих столів керівник Севастопольської філії інституту адмірал В. Соловйов був щиро здивований і вражений запитанням чи вийде з Криму Чорноморський флот Росії після завершення угоди про його тимчасове перебування на території України в 2017 році. «Швидше Україна піде з Севастополя ніж російський Чорноморський флот», – була його реакція.

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

З 2010 року розвідувальні підрозділи Служби зовнішньої розвідки і Головного розвідувального управління ГШ ЗС РФ, а також контр-розвідувальний підрозділ ФСБ, що діяв в Севастополі, отримали розпорядження на збір інформації, що характеризувала б і компрометувала керівників органів виконавчої влади в Криму, депутатів ВР АРК, місцевих органів влади, силовиків, впливових бізнесменів, вчених, журналістів, інших лідерів громадської думки з метою використання їх в інтересах Росії.

Слід відзначити, що контингентом особливої уваги російських спецслужб були військовослужбовці Збройних сил та силових структур України. Збір інформації по військовослужбовцях ВМС України, підрозділів сухопутних та повітряних сил ЗС України, дислокованих у Криму, практично розпочався ще з 1992 року. У «Зверненні до народних депутатів України депутатської групи «Державність» у зв'язку з розглядом Верховною Радою України законопроектів, що стосуються Автономної Республіки Крим, оборони й безпеки України» 1996 року відзначалось: *«Головним методом агентурної роботи ГРУ та ФСБ стало вживлення своєї агентури до лав офіцерів, які повертались до України після розвалу Радянської Армії, а також вербування військовослужбовців, які залишились та залишаються служити на українській території <...> Найбільш сприятливі умови для агентурної роботи російських спецслужб склались на території Кримського півострова. Цей регіон виявився єдиним місцем за межами Росії, де ГРУ отримало можливість працювати відкрито на легальній основі, спираючись на розвідувальні структури Чорноморського флоту, який знаходився нібито у спільному російсько-українському підпорядкуванні <...> В цілому робота російських спецслужб у Криму була значно полегшена наявністю агентури центрального апарату КДБ, яка, в силу специфічного регіону (наявність великої кількості партійних та державних дач, санаторіїв, будинків відпочинку і т. ін.), не підпорядковувалась і не була відома місцевим органам держбезпеки, які перейшли у подальшому під юрисдикцію України» [1].*

Отже, багаторічні системні напрацювання російських спецслужб та її місцевої агентури було ефективно використано Росією у 2014-му, коли настав час «Ч». Віце-адмірал Сергій Гайдук, командувач ВМС України в період 2014-2016 рр. стверджує: *«...багато було прикладів, коли командирам частин, наприклад, командиру Феодосійського батальйону морської піхоти відкритим текстом говорили: ти живеш за такою адресою, в тебе дома дружина, дитина ходить в таку-то школу, чи ти не боїшся за свою сім'ю? Ухвали правильне рішення» [2]. «Правильне рішення» означало перейти на бік Росії. Це дало потрібний агресору ефект. З урахуванням територіального принципу комплектування Збройних сил України, лише 3991 військовослужбовець з 13468 особового складу на території АРК, залишалися вірними присязі й не перейшли на сторону ворога [3].*

В подальшому, після окупації, зібрана, починаючи з 90-х років інформація, спрацювала на кампанію з виявлення «шпигунів, терористів та диверсантів» з числа незгідних з російською окупацією Кремля. Список призначених жертв практично був сформований ще в довоєнний період. До нього потрапили як кримськотатарські активісти, так і регіональні журналісти та експерти. Наприклад, з Центру сприяння вивченню геополітичних проблем та євро-атлантичного співробітництва «Номос» (Севастополь), який видавав кварталник «Чорноморська безпека» й моніторив активність російського Чорноморського флоту не тільки в Україні, але й у регіоні Чорного та Середземного морів.

Чимале навантаження з підготовки гібридної війни припало на МЗС РФ і кероване ним Федеральне агентство у справах СНД, організацію співвітчизників за кордоном і з міжнародної гуманітарної співпраці, більш відоме як «Россотрудничество». З конгломерату маргінальних проросійських організацій, рухів, партій і блоків, під організаційною опікою дипломатів з посольства РФ в Україні та генерального консульства у Сімферополі, незважаючи на проблемні відносини в проросійському політичному середовищі в

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

Криму, машина «Русского мира» запрацювала.

Одночасно Генеральним штабом російської армії відпрацьовувалися варіанти військового захоплення Криму. Під різними приводами і легендами півострів наповнили представники російських спецслужб, які здійснювали розвідувальні поїздки, рекогносцировку місцевості, вели агентурну роботу. До окремих спеціальних заходів проти України залучалися і розвідувальні органи Чорноморського флоту РФ, дислоковані на території АРК і в Севастополі. Напрацьовані плани відточувалися в ході бойової підготовки частин берегових військ флоту під виглядом планування ведення бойових дій «у ході вирішення внутрішнього конфлікту» та «протидії акціям незаконним військовим формуванням».

За оцінкою експертів, Російська Федерація готувалася здійснити окупацію Кримського півострова в 2015 році. Приводом мала послужити «загроза приходу до влади в Україні президента-нациста» в результаті чергових президентських виборів. У Кремлі розуміли, що будь-яким президентом України, який прийде на заміну Януковичу, в першу чергу, будуть денонсовані Харківські газо-флотські угоди Януковича-Медведєва 2010 року, які продовжували термін перебування ЧФ РФ у Севастополі і Криму до 2042 року. Денонсація цих угод була неприйнятною для РФ. Однак, нерозрахунковий сценарій – Євромайдан, Революція гідності, втеча В. Януковича з України змусили військово-політичне керівництво Росії реалізувати свій таємний план достроково, практично, на рік раніше – у 2014 році. Його успішне впровадження протягом короткого періоду 20 лютого – 18 березня вказує на те, що не тільки сценарій дій вже був заздалегідь підготовлений, але й виконані необхідні комплекси заходів завчасної підготовки до часу «Ч». За оцінками військових експертів, дії парамілітарних сил – кримської «самооборони», бійцівських клубів, охоронних фірм, ветеранських організацій, козацьких формувань – мали не спонтанний, а добре скоординований характер. «Не раптово з'явилися у 2014-му році роти «самооборони»,

які були одягнені в камуфляж, мали зброю, мали якусь системність дій, оперативність дій, зв'язок – такого ж не буває у природі» [4] - констатує віце-адмірал С. Гайдук. Також слід відзначити роботу російських спецслужб зі співробітниками регіональних управлінь Служби безпеки України, діяльність якої не просто була паралізована, а здійснювалась в період вторгнення, практично, на користь агресора. Це підтверджується найвищим відсотком зрадників серед співробітників СБУ в Криму – 86,4% порівняно з іншими силовими структурами [5].

Технологія створення кримського хаосу

У 2013 році в роботі «Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia's Influence Abroad» експерт британського Королівського інституту міжнародних відносин в Чатем-Хаусі Джеймс Шерр узагальнив зовнішньополітичні прийоми і практики, які традиційно використовувалися царською та радянською Росією й продовжують використовуватися нинішньою Російською Федерацією у відносинах зі своїми близькими й далекими сусідами. За його оцінкою це є:

- політика поділу і впливу;
- використання моральної, фінансової, політичної уразливості;
- проникнення (до противників і союзників);
- залучення (тимчасові і умовні союзи);
- створення фіктивних компаній, «тіньових» структур, використання підставних осіб;
- використання таємних операцій і агентів впливу;
- мовні маніпуляції;
- використання прийомів пропаганди та засобів інформаційно - психологічної боротьби.

Весь зазначений спектр методів і тактик використовувався Росією не тільки в ході гібридної війни проти України, а й протягом всього періоду існування незалежної української держави. Тому, поширювані періодично

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

російським політикумом за межами РФ версія про спонтанність дій Путіна проти України є або проявом спін-докторінгу, або хибує на відсутність глибинного ретроспективного аналізу російської політики щодо України. Ретрансляцією такої версії стала оцінка тогочасного президента США Б. Обами про те, що у Путіна не було підготовленої стратегії щодо України, а анексія Криму стала "імпровізацією" Кремля у відповідь на несподівані для Москви протести на Майдані.

При окупації Автономної Республіки Крим, Росією був використаний 4-тактний алгоритм, який характерний для гібридних технологій ведення війни. Він виглядає наступним чином:

- 1) **узалежнення** вищого державного керівництва України від РФ через формулу «стратегічного партнерства» під прикриттям якої реалізується програма крипто-деструкції держави (максимізація фінансової, культурно-інформаційної, присутності Росії на півострові під прикриттям допомоги співвітчизникам, збільшення приватних інвестицій в Криму, підтримка місцевих проросійських сил, видача російських паспортів кримчанам);
- 2) **трансформація** визначеностей і станів (автономія півострова у складі України) у сукупність невизначеностей, хаотизація причинно-наслідкових ланцюжків (немає втручання Росії в Криму, а є хаос і державний переворот у Києві, «народ Криму» не приймає Майдан, Україна розпадається, Крим хоче бути з Росією);
- 3) **спрямування** хаосу на дезорганізацію та блокування активності центральної влади через швидкі рішення, ініціативні дії (розміщення «зелених чоловічків», «сил самооборони», «козацьких формувань» по півострову) та превентивні заходи щодо інших акторів (блокування військових частин ЗС України на півострові та державних установ, дезінформація світової спільноти щодо подій в Криму та Україні);
- 4) **впорядкування** хаосу, реінжиніринг простору, отримання нової реальності через

синергетику (ініціювання та проведення референдуму щодо «самовизначення Криму», анексія півострова).

Розглянемо як спрацював 4-тактний алгоритм гібресії Путіна на прикладі кримського бліцкригу Росії. Статус Криму як автономії у складі України стрімко розмивається силами «місцевої самооборони», яка «стихийно» виникла і за підтримки «ввічливих людей» займає ключові позиції на півострові та захоплює адміністративні будівлі. Все це відбувається під акомпанемент пропагандистської кампанії про «нацистську» загрозу для Криму і його мешканців внаслідок «перевороту» в Києві, захоплення влади «хунтою», що змістила законно обраного президента і заслала на півострів загони «Правого сектора». Створюється тимчасово невизначений статус, коли формально управління Кримом все ще відбувається з Києва, але фактично центр вже не може здійснювати управлінські функції через обструкціоністську позицію місцевої влади, на стороні якої «самооборона», різноманітні «козаки» і незрозумілого походження «ввічливі люди». Виникає простір можливостей і кілька можливих опцій-переходів: Крим – ще одна формально незалежна, але фактично сателітна російська держава, Крим – російсько-український кондомініум з домінуючою роллю Росії, Крим у складі Росії.

Однак, невизначеність має чітку ясність в одному – Крим для Росії більше не є частиною України. Військово-політичний менеджмент невизначеності на півострові після його окупації «зеленими чоловічками» через механізм сумнівного референдуму цілеспрямований тільки на одну з можливих опцій – Крим у складі Росії. Росія через референдум отримує синергетичний ефект, розширює свою територію за рахунок Криму та починає реінжиніринг пострадянського простору з амбіцією на геополітичний простір Європи після Ялти-1945. В Криму почалася історія світу після Другої світової війни, в Криму вона знову, через 70 років, отримує можливість для рестарту, і знову на умовах володаря Криму, тобто Кремля і конкретно

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

– Володимира Путіна. За логікою Кремля, історія зробила виток – через хаос повернуто російський статус і порядок Криму.

Авторство описаної технології гібресії (гібридної агресії) Путіна можна віддати Владиславу Суркову. Колишній депутат Державної Думи РФ і політичний вигнанець Ілля Пономарьов, знавець кремлівського владного Олімпу дав чітку характеристику ролі Суркова: «Він – найбільш талановитий технолог. У нього репутація артиста... А для України потрібен майстерний гравець. Його роль в анексії Криму ключова. Міноборони і ГРУ РФ були руками, а Сурков був архітектором» [6].

Як головний технолог, Сурков безпосередньо бере участь й контролює технологічний процес гібресії на місці – в Україні. Починаючи з літа 2013-го року і до кінця зими 2014-го, зафіксовані наступні його 6 поїздок до України (ті, що потрапили так чи інакше в публічну площину) [7]:

1. середина серпня 2013 року – Сурков у Києві, **13-14 серпня - в Криму** (старт проксі-фази гібридної війни – блокування українського експорту);
2. 20-21 січня 2014-го – Сурков у Києві, в адміністрації В. Януковича у розпал підготовки до введення надзвичайного стану;
3. 31 січня – 1 лютого – Сурков разом з помічниками (Рапопорт, Чеснаков, Павлов) у Києві;
4. 11-12 лютого – Сурков і Рапопорт в **Донецьку і Криму**;
5. 14-15 лютого – Сурков знову в Києві;
6. 20-21 лютого – Сурков, генерал ФСБ Сергій Бєсєда разом з групою силовиків у Києві (запуск воєнного компоненту гібресії – дифузне вторгнення в Крим).

Узагальнюючи внутрішньо-російські оцінки операції з повернення Криму до Росії, слід відзначити фактичну експертну одностайність у тому, що Москві вдалося аж до референдуму 16 березня дезорієнтувати Київ та Захід через невизначеність щодо рівня своєї залученості в кримські події й подальших намірів Росії. Це ускладнило як для України, так і для її

західних партнерів вироблення своєчасної та ефективної спільної реакції на ці дії. Через призму наведених оцінок, нинішній президент США Дональд Трамп має рацію, коли вказує на помилкові дії, а точніше – бездіяльність свого попередника Барака Обами: «Обама вчинив жахливу помилку з Кримом. Він буквально здав Крим...» [8].

Слід відзначити, що наведений 4-тактний алгоритм запрацював на азовському напрямку. Зараз спостерігається дія першого такту. Під прикриттям Угоди по Азову 2003 року та під приводом захисту Керченського мосту від диверсійних дій, ускладнена та обмежується морська діяльність України, що призводить до нанесення економічної шкоди українському Приазов'ю, передусім, портам Маріуполя та Бердянська. В подальшому, за задумом, це повинно викликати ефект невдоволення населення Києвом, соціальні протести, появу «місцевих громадських активістів», що закликатимуть до «порозуміння з Росією», «діалогу з «ДНР», використання парламентських виборів та згодом виборів до органів місцевого самоврядування задля проведення «своїх» у Верховну Раду, захоплення контролю на місцях «активними громадянами» (за підтримки організованої злочинності, що може спрямовуватись російською агентурою), які сформулюють і поставлять питання автономізації Приазов'я під прикриттям подальшої децентралізації, подання «руки дружби» Приазов'ю з боку російських регіонів (Ростовської області, Краснодарського краю), а також з боку Криму та «ДНР». Усе це в сукупності має призвести до дезорганізації управління регіоном з Києва, його переорієнтації на Росію на засадах «прагматизму». Алгоритм дав збій 25 листопада 2018 року, коли Росія вдалась до агресивних дій стосовно катерної групи ВМС України у Чорному морі поблизу Керченської протоки. Водночас, такі дії Росії й продемонстрували, що намагаючись не допустити посилення військових спроможностей України на Азові, Росія приготувала для українського Приазов'я гібридний сценарій, включно з військовим компонентом, як це мало місце і в Криму.

Особливості кримського етапу гібресії

Операція ЗС РФ з окупації Кримського півострова – закамфльована силова частина плану гібридної агресії РФ проти України. Відповідно до викладеної нами вище етапності, Це був попередньо спланований етап задіяння воєнного компоненту гібридної війни на випадок, якщо після інтенсивної проксі-фази, що тривала з 14 серпня 2013 р. по 20 лютого 2014 р., не вдасться досягти стратегічної мети – взяти Україну цілковито, упокоривши Майдан.

Операція розпочалася 20 лютого 2014 року, коли президент В. Янукович ще перебував у Києві й вів переговори з опозицією за участі міжнародних посередників – міністрів закордонних справ Польщі, Німеччини та Франції, а також спецпредставника президента РФ. Тим часом, в Севастопольську бухту, користуючись правом заходу без митного огляду, наданим кораблям та суднам ЧФ РФ згідно з російсько-українськими угодами 1997 року, заходили «порожні» десантні кораблі ЧФ з «зеленими чоловічками» на борту, а на аеродромі в Качі сідали борти з спецпризначеннями загону «Вимпел». Окупація Криму розпочалась з Севастополя. Це було виконати доволі просто, враховуючи легальну наявність там сил і засобів ЧФ РФ.

Хронологія початку застосування воєнного компоненту в гібридній агресії є важливою для розуміння того, як Росія дезінформувала міжнародну спільноту, яку тактику і стратегію застосовувала та де і коли були наявні можливості в української сторони припинити її агресивні дії:

- 20 лютого до Києва прибув помічник президента РФ Владислав Сурков. У Криму з'явилась інформація про вихід колони бронетранспортерів з місця дислокації 810-ї бригади морської піхоти ЧФ в Козачій бухті Севастополя в напрямку на виїзд з міста. Пояснення: «ЧФ РФ в Криму перевів свої частини на посилений режим охорони через складну політичну ситуацію в Україні».
- ніч з 22-го на 23-тє лютого – нарада силовиків у Путіна (за зізнанням, згодом,

самого Путіна) з дорученням «розпочати роботу з повернення Криму до складу Росії»;

- 23 лютого в Севастополі на мітингу відбувається «обрання» «народного мера» громадянина РФ Олексія Чалого, якого агенти ФСБ терміново доставили літаком з Туреччини;

- 24 лютого російська бронетехніка повністю перекидає в'їзди-виїзди до Севастополя;

- 25 лютого група кораблів Чорноморського флоту, яка повернулася з Новоросійська після завершення Олімпіади в Сочі, доставила до Севастополя понад тисячу озброєних десантників;

- в ніч з 26 на 27 лютого спецназ Центру спеціального призначення ФСБ Росії «Вимпел» та 45-го окремого полку спеціального призначення повітряно-десантних військ Росії у військовій формі без розпізнавальних знаків приховано прибув з Севастополя до Сімферополя й захопив будівлі Верховної Ради і Ради міністрів АР Крим. Перед будівлями були споруджені барикади;

- 27 лютого вранці військовими РФ встановлені блокпости на Перекопському перешийку і Чонгарському півострові, через які здійснюється залізничне та автомобільне сполучення між Кримом і материковою Україною. Разом з військовими РФ на них розташувалися «донські козаки»;

- 28 лютого російський спецназ без розпізнавальних знаків захопив аеропорт «Сімферополь» і аеродром «Бельбек» (аеропорт «Севастополь»). З боку Росії до Криму вторглися 11 російських ударних вертольотів Мі-24. Чотири російських військово-транспортних літаків Іл-76МД з десантом, порушивши повітряний простір України, приземлилися на аеродром Гвардійське. Держприкордонслужбі України було в ультимативній формі заявлено, що літаки будуть здійснювати посадки кожні 15 хвилин. До огляду літаків нікого не допустили. З боку Севастополя і Гвардійського в бік Сімферополя висунулося кілька десятків одиниць

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

бронетехніки, у тому числі бронемашини «Тигр» та інші зразки техніки і озброєння, яких не було раніше у військових частин РФ в Криму. Загін морської охорони Держприкордонслужби України в Балаклаві оточили невідомі озброєні люди;

- 1 березня усунутий від влади Верховною Радою України президент Віктор Янукович, який 23 лютого був вивезений російським спецназом до Росії, звертається до президента РФ з проханням «використати Збройні сили Російської Федерації для відновлення законності, миру, правопорядку, стабільності та захисту населення України». Очевидно, що подібне звернення було зроблено під російську диктовку для послідувочої легітимізації застосування збройних сил, яке вже фактично тривало з 20 лютого;

- 1-2 березня в Севастополь почергово зайшли 4 великі десантні кораблі - «Калинінград», «Мінск», «Георгій Победоносець» Балтійського флоту РФ та «Оленегорський Горняк» Північного флоту РФ з десантниками і технікою, що були взяті на борт у Новоросійську;

- 3 березня розпочалося блокування всіх військових частин України в Криму, яке тривало до 25 березня. Виходи в море з бухт Севастополя і озера Донузлав заблоковані кораблями ЧФ РФ. 9 літаків Іл-76МД порушили повітряний простір України, перекинувши десант до Криму. Командувач Чорноморським флотом РФ адмірал Олександр Вітко поставив ультиматум українським військовослужбовцям: якщо до 5.00 26 березня вони не здаються, почнеться справжній штурм підрозділів і частин ЗС України по всьому Криму.

В Криму у Києва було в наявності достатньо сил, щоб зупинити дії агресора, навіть, попри управлінський хаос, що панував у владі в період коли президент В. Янукович, прем'єр-міністр М. Азаров та члени його уряду втекли зі столиці, а обраний Верховною Радою спікер парламенту О. Турчинов був нею ж призначений виконувачем обов'язків президента, ще не міг опанувати становище.

Генерал Олександр Кіхтенко, колишній командувач Внутрішніх військ МВС України в резонансному інтерв'ю 23 червня 2016 року відзначив, що Київ мав у Криму значну кількість підготовлених сил: *«Там був дуже сильний гарнізон внутрішніх військ - в межах 3000. Внутрішні війська - це ті війська, які воюють і в мирний час. Вони несуть службу з охорони громадського порядку - це діючі війська. А полк спецназу "Тигр" - це був дуже добре підготовлений полк, оснащений найсучаснішою технікою і озброєнням. Він був в Криму, дислокувався під Феодосією, і якби було прийнято правильне рішення використання гарнізону МВС, у взаємодії з СБУ (я просто знаю, що "Альфа" була готова до серйозних дій), - то такого розвитку, сумного для нас, по Криму не було би»* [9]. До речі, у частинах Внутрішніх військ МВС України, що були розташовані у Криму, виявилась найменша кількість зрадників – 44%, порівняно з іншими силовими структурами, про що йшлося вище.

Також не виконали своєї місії сили Протиповітряної оборони країни. Повітряний простір не було закрито. Знищення вогнем ППО чи перехоплення винищувачами кількох літаків з десантом та бойових вертольотів, що перекидалися через повітряний простір України до Криму, могло б радикально змінити хід кримської кампанії та й історії у цілому. До речі, ГШ ЗС РФ не виключав сценарію протидії з боку сил ППО України, тому був застосований обманний хід – при заході на посадку транспортні літаки з десантом на борту подавали сигнал SOS. Подібні трюки відомі по деяких спецопераціях [10]. Якби українські винищувачі посадили хоча б один з російських транспортників з десантом на борту на інший аеродром в Криму, то це позбавило б можливості президента РФ 4 березня 2014 року на прес-конференції відкидати участь ЗС РФ у подіях в Криму й стверджувати, що то були місцеві «сили самооборони».

Ще однією фатальною помилкою перехідної влади у Києві стало слідування рекомендаціям західних політиків щодо моделі поведінки у

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

Криму. Рефат Чубаров, керівник Меджлісу кримськотатарського народу, дав вичерпну оцінку поведінці західних партнерів України: "Я цілими днями був на зв'язку з відповідними послами європейських країн, США. І завжди було прохання: не дайте спровокувати російських військових на більш рішучі дії. Пройде якийсь час, ми обов'язково знайдемо рішення. Не дайте себе спровокувати - це був головний і єдиний месидж наших західних партнерів..." [11].

У Москві мали чітке уявлення, що на Заході у перші тижні кримської кампанії не буде якоїсь чіткої позиції щодо подій, які відбуваються на півострові, тим більше, що вони замасковані гібридним характером вторгнення – озброєні люди з'явилися, але стрілянини немає, загиблих і руйнувань також. Існувала впевненість, що без західної підтримки, Україна не відважиться на опір інтервентам. Задля недопущення такого опору здійснювався комплекс заходів, починаючи з відвертого психологічного тиску на вище державне керівництво країни й завершуючи діями зсередини через різноманітні канали впливу. Це позбавляло можливості

прийняти адекватні становищу рішення та призвело до фактичного паралічу влади. Оприлюднена стенограма засідання РНБО України 28 лютого 2014 року має красномовні підтвердження того, що керівництво України та лідери політичних сил, що взяли владу після втечі В. Януковича дотримувались позиції уникнення опору агресору. Найбільш яскраво це проявилось у виступі лідера парламентської фракції партії «Батьківщина» Юлії Тимошенко, яка була присутня на засіданні РНБО: «Я також розмовляла з нашими закордонними партнерами, і вони теж підтверджують – російські війська на кордонах, і просять не робити жодних рухів. Ми маємо їх послухати, бо без них ми абсолютно безсилі. Тому ми маємо сьогодні благодіти все міжнародне співтовариство стати на захист України. Це наша єдина надія. Жоден танк не повинен виїхати з казарми, жоден солдат не повинен підняти зброю, бо це означатиме програш. Ніякого воєнного стану і активізації наших військ! Ми маємо стати самою мирною нацією на планеті, просто поводити себе як голуби миру...» [12].

Я також розмовляла з нашими закордонними партнерами, і вони теж підтверджують - російські війська на кордонах, і просять не робити жодних рухів. Ми маємо їх послухати, бо без них ми абсолютно безсилі.

Тому ми маємо сьогодні благодіти все міжнародне співтовариство стати на захист України. Це наша єдина надія. Жоден танк не повинен виїхати з казарми, жоден солдат не повинен підняти зброю, бо це означатиме програш.

Ніякого воєнного стану і активізації наших військ!

Ми маємо стати самою мирною нацією на планеті, просто поводити себе як голуби миру ...

Рис. 1. Стенограма засідання РНБО від 28 лютого 2014 року
<http://www.rnbo.gov.ua/files/2016/stenogr.pdf>

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

Таким чином, можна дійти висновку, що хибно-цільове програмування українського керівництва на відмову від збройного опору інтервентам, виявилось у даному випадку ефективним. Кримський експерт Андрій Клименко відзначає, що технологія спецоперації з окупації і анексії Криму мала низку шаблонів, які потім були застосовані в інших регіонах України в рамках проекту «Новоросія»:

- 1) інформаційно-пропагандистська підготовка території, заснована на прямому залякуванні населення міфічними репресіями з боку «українських фашистів»;
- 2) інфільтрація бойовиків («козаків») з Краснодарського краю РФ на підтримку «козацьких» організацій Криму – спочатку для створення масовості на мітингах, а потім для створення на їх основі незаконних збройних формувань «кримської самооборони»;
- 3) приховане введення військ, переважно частин спеціального призначення, морської піхоти і повітряно-десантних військ РФ з технікою через інфраструктуру ЧФ РФ в Криму;
- 4) захоплення «зеленими чоловічками» стратегічних об'єктів (адміністративних будівель, аеропортів, морських портів), блокування місць дислокації військових частин сухопутних військ, ВМС, ДПС, СБУ, МВС та внутрішніх військ;
- 5) формування «загонів самооборони» з числа інфільтрованих «козаків», військовослужбовців ЧФ в запасі, бійців розформованого українського спецпідрозділу міліції «Беркут», що брали участь у розстрілі Майдану у Києві;
- 6) озброєння «загонів самооборони» і поступова передача їм від російських військ контролю над блокованими військовими частинами та об'єктами інфраструктури;
- 7) заміна керівників виконавчої влади Автономної Республіки Крим та Севастопольської міської державної адміністрації за допомогою легітимних органів – Верховної Ради АРК і Севастопольської міської ради;

- 8) надання легітимності окупації і анексії шляхом «референдумів» про приєднання до РФ, що проходили під контролем російських військ та «загонів самооборони».

Операція з окупації та анексії Криму стала доволі вірцевою з точки зору відповідності досягнутих цілей попередньо розробленому плану та послідовності його виконання. Вона стала своєрідним стандартом виконання гібресії. Напрацьований шаблон був негайно застосований в ході наступного етапу «Русской весны» - «Проект «Новоросія».

Супутні наслідки кримського бліцкригу

Окупація та послідовна анексія Кримського півострова надала Росії вирішення низки питань стратегічного характеру, пов'язаних з енергетикою, морськими комунікаціями та зовнішньою торгівлею України:

- фактичне встановлення контролю за морським трафіком в північно-західному секторі Чорного моря (між Кримським півостровом та Одещиною) через який проходять основні морські комунікації України та здійснюється лівова частка її зовнішньої торгівлі;
- ліквідація перспективних проектів розвідки і видобутку газу в Чорному морі, які ініціювала Україна із залученням європейських і американських компаній, що є викликом для російських державних компаній (освоєння Скіфської площі в північно-західному секторі глибоководного шельфу Чорного моря та Підкерченської ділянки в північно-східному секторі);
- витіснення з північного сектора Чорного моря провідних американських і європейських нафтогазових компаній (ExxonMobil, Shell, EdF), що є конкурентами російських державних компаній («Газпром», «Роснефть»);
- позбавлення України доступу до основної частини шельфових родовищ газу і перспективних запасів вуглеводнів в Чорному морі;

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

Захоплення та встановлення контролю над енергетичною інфраструктурою на території Криму було в числі пріоритетних завдань окупаційних сил і проводилося як формуваннями так званої «самооборони», прибулих козаків, інфільтрованих «відпускників», так і силами спеціальних операцій російської армії. На особливу увагу заслуговує захоплення морської газодобувної інфраструктури, якою НАК «Нафтогаз України» в особі дочірньої компанії «Чорноморнафтогаз» здійснював видобуток природного газу за межами півострова, на

мілководному шельфі Чорного моря поза 12-мильною зоною, тобто у виключній морській економічній зоні України. До морської інфраструктури, захопленої в Україні поза межами Кримського півострова, відноситься 90 морських газових і нафтових свердловин, 8 морських стаціонарних платформ, 8 блок-кондукторів, 370 км морських газових трубопроводів, 31 плавзасіб, з яких 4 – бурові платформи [13].

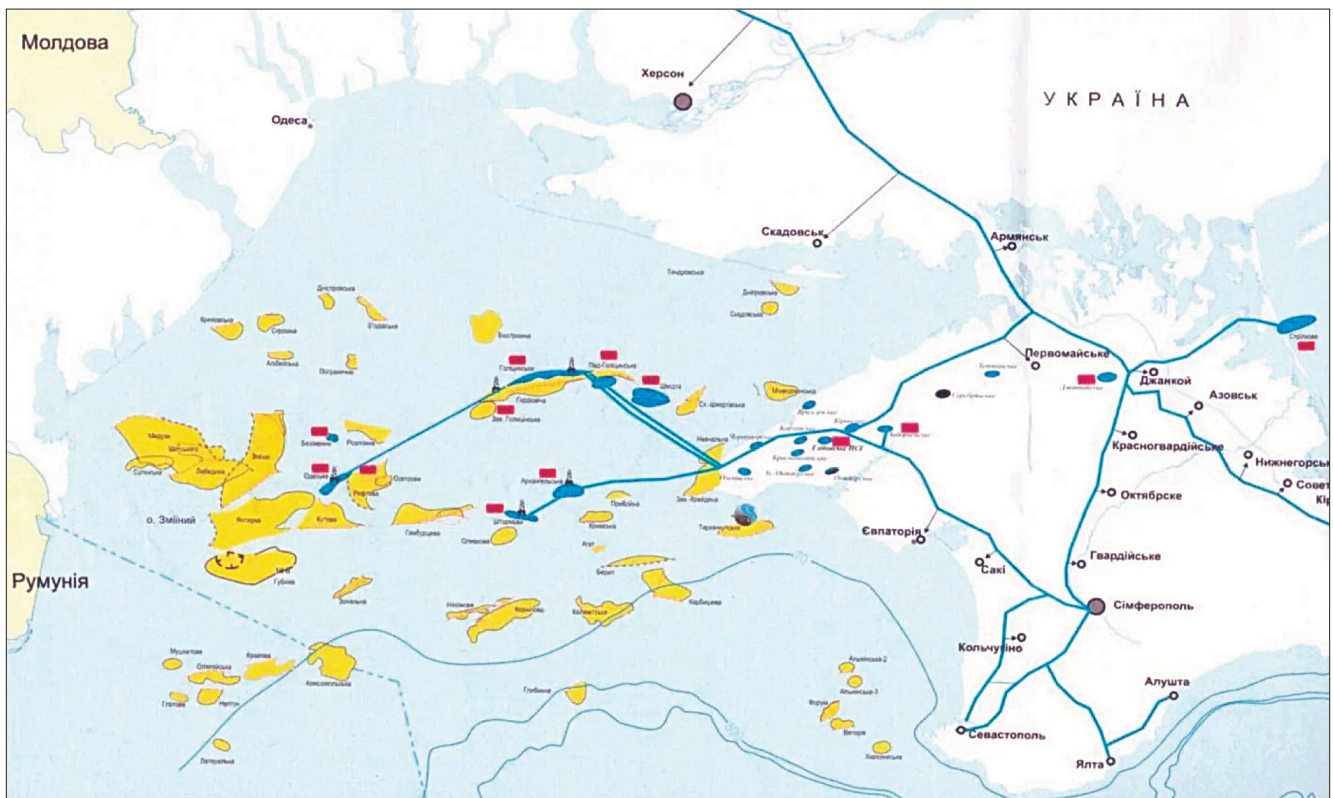

Рис. 2. Родовища українського «Чорноморнафтогазу» на шельфі Чорного моря

Захоплення офісу компанії «Чорноморнафтогаз» відбулося зранку 4 березня, коли туди прибула група невідомих осіб. Група складалася із кадрових військовослужбовців РФ без розпізнавальних знаків, подібні групи також були відзначені в інших структурних підрозділах компанії та на технологічних об'єктах (доки, судна технічного флоту, бурові платформи). До 14 березня було взято під повний контроль всі управлінські та технологічні процеси в компанії [14].

Найбільш яскравим прикладом операцій зі встановлення контролю над об'єктами

енергетичної інфраструктури в ході гібридної операції по захопленню новітніх самопідйомних бурових платформ «Петро Годованець» та «Незалежність», буксирів з обслуговування СПБУ - «Мис Тарханкут» і «Федір Урюпін», придбаних Україною в 2013 році за кошти НАК «Нафтогаз України». За даними міжнародної волонтерської спільноти «Informnapalm», захоплення СПБУ здійснювали військовослужбовці 104-го десантно-штурмового полку 76-ої десантно-штурмової дивізії повітряно-десантних військ РФ.

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

15 березня 2014 року була проведена десантна операція на Арабатській стрілці в Азовському морі. Там висадилася група російських десантників для встановлення контролю над газорозподільною станцією та родовищем «Стрілкове» й перебувала до 11 грудня 2014 року. Потім операція була згорнута, оскільки з'ясувалося, що родовище не має стратегічного значення для газопостачання Криму.

Тогочасний міністр енергетики та вугільної промисловості України Юрій Продан повідомив про захоплення бурових вишок на Чорноморському шельфі 19 березня 2014 року в інтерв'ю агентству УНІАН [15].

Як повідомляють очевидці, навіть після повідомлення про перші візити представників самопроголошеної влади Криму, з центрального офісу НАК «Нафтогаз України», Міністерства енергетики України, Міністерства оборони чи РНБО України не прийшло чітких вказівок про подальші дії, не було сформовано спеціального органу, передбаченого на випадок аварійних та надзвичайних ситуацій, окремі ініціативні дії працівників «Чорноморнафтогазу» ставали відомими ФСБ РФ і блокувалися озброєними підрозділами. Таким чином, стався найбільш прикрий збій із захистом видобувних і бурових платформ. Вони виявилися захоплені російським десантом, який був висаджений на платформи не відразу, а майже через 3 тижні після початку дифузного вторгнення до Криму. Головною проблемою виявилось те, що в умовах управлінського хаосу Морська прикордонна служба не виконала Ст. 31 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України», де чітко зазначено «Охорона суверенних прав України у виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконанням зобов'язань інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій у ній здійснюється Державною прикордонною службою України». Так само і ВМС України виявились не здатними до рішучих дій, оскільки були заблоковані в бухтах Севастополя і Донузлава. Однак, дивізіон

охорони водного району, який базується в Одесі міг виконати необхідні дії. Сили і засоби для захисту платформ також могли б бути доставлені за допомогою вертольотів армійської авіації, враховуючи, що основні платформи обладнані злітно-посадковими майданчиками. Однак, нічого цього не сталося.

Через захоплення української газовидобувної інфраструктури в північно-західному секторі Чорного моря, що має життєво важливе значення для Криму, Росія вдалася до посилення військової присутності під приводом захисту критичної енергетичної інфраструктури. Фактично, це дає Росії можливість у будь-який час блокувати чорноморські порти України, створивши для цього штучний привід, наприклад, ніби-то спробу диверсії чи захоплення морської газовидобувної інфраструктури

«Государственного унитарного предприятия Республики Крым «Черноморнефтегаз». **Російська атака на українські катери 25.11.2018 р. в Чорному морі поблизу незаконно збудованого РФ мосту через Керченську протоку продемонструвала, що Росія використовує збудовану інфраструктуру для непропорційного розширення своєї воєнної присутності під приводом необхідності її захисту від диверсійних дій.**

Енергоперемикання Криму [16]

Росія, окупувавши Крим, отримала серйозні проблеми з енергетичним забезпеченням півострова. Енергодефіцитність Криму традиційно становила ~83% по електроенергії, 100% - по вугіллю, 100% - по нафтопродуктах. Практично, Україна вивела Крим на 100% забезпечення по газу завдяки інвестиції НАК «Нафтогаз України» в розширення експлуатаційного буріння на мілководному шельфі Чорного моря у 2011-2013 р.р.

Енергетична блокада півострова з боку України у 2015 році виявилась такою ж неочікуваною для Росії, як і припинення постачання води по Північно-Кримському каналу у 2014 році.

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

Слід відзначити, що дії української сторони вписувались в логіку максимізації для агресора ціни окупації. Енергетична блокада посилила фінансове навантаження на бюджет окупанта, оскільки довелося вирішувати стратегічну проблему переорієнтації енергоспоживання Криму з українського напрямку на російський. РФ знову зіштовхнулася з нерозрахунковим сценарієм. Вважалося, що проект «Новоросія» в його початковому вигляді – сепарація 8-10 областей сходу та півдня України, мала автоматично вирішити усі питання енергетичного та ресурсного забезпечення Криму, зокрема, по електроенергії та воді. Понад те, енергодефіцитною виявилась би Україна, точніше те, що від неї лишилось би, оскільки основні джерела видобутку первинних енергоресурсів потрапили би на територію так званої «Новоросії» - майже весь вуглевидобуток та майже половина видобутку природного газу, а також лівова частка теплової енергетики, понад 2/3 атомної генерації (9 з 15 енергоблоків АЕС). Проект «Новоросія» зазнав краху, тому Крим автоматично виявився в скрутному енергетичному та ресурсному становищі.

Кримська енергосистема спроектована в радянський період для подачі електроенергії з материка на півострів по 4 повітряних лініях з ОЕС України. Максимально може передати 1250 МВт потужності, що відповідає максимально можливому обсягу споживання енергії на півострові. Крим має потужності власної

теплової генерації близько 205,5 МВт, включно з Севастополем. (Базова місцева генерація: 100 МВт на Сімферопольській ТЕЦ (при проектній потужності в 100 МВт), 6 МВт на Камиш-Бурунській ТЕЦ (при проектній потужності в 30 МВт) та 14,5 МВт на Сакській ТЕЦ (проектна потужність 14,5 МВт), а також Севастопольська ТЕЦ потужністю 60 МВт.)

Усі проекти перекидання потужностей в Крим по енергомосту та створення додаткової генерації на самому півострові, що передбачені Росією до реалізації, становитимуть сумарну потужність 2225 МВт, що в 1,8 рази більше, аніж традиційні до 2016 року постачання в Крим з материкової України. **Очевидно, що більша, аніж до окупації потужність пов'язана із зростаючими потребами угруповання російських збройних сил на території півострова, а також перспективних планів його нарощування. Побічно, це є підтвердженням масштабних планів розгортання додаткової воєнної інфраструктури, що потребуватиме значних обсягів енергоспоживання.** Генеральна схема енергозабезпечення Криму Росією виглядає наступним чином: перекидання електроенергії з території РФ через Керченський енергомост та будівництво додаткових генеруючих потужностей на території півострова, що будуть використовувати російський газ, який перекидатиметься в Крим через новий газопровід.

*Рис. 3. Газозабезпечення Криму
Джерело: Міненерго РФ*

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

Практично, Росія діє в обох напрямках – і з перекидання електроенергії та газу на півострів, і з будівництва нової та розширення існуючої генерації. Це викликає критику в експертних колах РФ, оскільки профіцитність Криму дорогою ціною обійдеться бюджету Росії. У випадку, якщо усі проекти будуть реалізовані, то сумарна потужність генерації в Криму разом з потужністю енергомосту буде 2225 МВт. З одного боку, це – результат задоволення потреб усіх лобістських структур, які використовують російський бюджет для Криму з метою власного збагачення. З іншого боку, Москва намагається створити запас потужностей на випадок, якщо Керченський енергомост виявиться недовговічним. Останнє цілком імовірно, враховуючи як геологію дна Керченської протоки, так і «штурмовщину» та китайського підрядника при укладанні кабельних переходів. За наявною інформацією, мали місце серйозні порушення інженерних норм при виконанні робіт. Таке саме характерно і для Керченського мостового переходу, що був збудований у 2018 році і лишається не введеним в експлуатацію.

Окупований Крим: 5 років опісля

Основні підсумки 5-річчя окупації півострова зводяться до кількох позицій.

1. Росія блискавично й успішно здійснила політичну та адміністративну інтеграцію Криму до складу федерації з позиції внутрішньо-політичного пріоритету закріплення й пролонгації панування путінського режиму, хоча й наразившись при цьому на міжнародний санкційний режим.
2. Росія небезуспішно, хоча й повільніше, ніж передбачалося, здійснює «перемикання» Криму на себе – комунікаційно (Керченський міст, федеральна траса «Таврида», реконструкція та розширення аеродромів, аеропорту в Сімферополі) та енергетично (газопровід, енергомост, нові потужності електрогенерації).
3. У Криму відтворено і продовжує нарощуватись військовий плацдарм Росії для контролю за Чорним морем та дій у Східному Середземномор'ї («Сирійський експрес») проти сил НАТО. Криму відводиться особлива роль у підривній діяльності російських спецслужб на території не тільки України, але й Болгарії, країн Західних Балкан, Туреччини, Грузії.
4. Після окупації Криму та з будівництвом 4-кабельного енергомосту, газопроводу з Кубані, Керченського мосту, а також реалізацією проекту «Турецький потік», Росія відтворює в Чорному та Середземному морях підхід Вітте – Духовського²: новозбудована інфраструктура вимагає військового захисту, що призводить до непропорційного розширення російської військової присутності під приводом її захисту. Як це працює видно на прикладі новозбудованого Керченського мосту для захисту якого створено додаткові сили та засоби, чим виправдовується мілітаризація Азовського моря.
5. Росія, керуючись принципом «хто контролює Крим, той контролює Азов і Чорне море», посилила свій статус домінуючої військово-політичної сили в регіоні, беручи до уваги здобутий раніше контроль над морським узбережжям Грузії після сепарації Абхазії та обмеження для нечорноморських країн-членів НАТО по

2 Сергій Вітте – міністр фінансів царської Росії наприкінці XIX ст. Відомий з поміж іншого баченням поєднання інфраструктурних та воєнних інтересів для подальшої експансії тогочасної Російської імперії на Далекому Сході. Вітте доводив, що за допомогою Китайської Східної залізниці «можно будет перебрасывать русские войска на восток; установит свой контроль над строительством железных дорог на Севере Китая, а в перспективе и южнее; вызвать переворот в сообщениях между Европой и Азиатско-Тихоокеанском регионом ... обеспечить России «господство над всем коммерческим движением на тихоокеанских водах...»

Сергій Духовський - генерал-губернатор Приамур'я і командувач військами Приамурського військового округу. Духовський підкреслював, «колониционное и базоустроительное значение железной дороги вдоль Амура».

Хоча Вітте і Духовський лобіювали конкурентні проекти залізниць на Далекому Сході, вони мали однаковий підхід до використання інфраструктури як механізму взаємосполученої воєнної та економічної експансії Росії.

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

військово-морській присутності в Чорному морі, встановлених Конвенцією Монтре 1936 року.

6. Москві вдалося з мінімальними зусиллями запровадити на півострові стан «фортеці в осаді», тобто суспільно-політичну атмосферу постійної загрози для Криму звідусіль: з моря з боку НАТО, з півночі з боку «бандерівської України». Мілітаризація Криму супроводжується інформаційно-пропагандистським зомбуванням соціуму та репресій проти громадських активістів і учасників кримськотатарського руху опору. 70 політичних бранців Кремля нараховує зараз список тих, хто незаконно ув'язнений Росією за свою проукраїнську позицію.
 7. Росія розпочала і продовжує неартикульовану офіційно політику зміни етнічного складу окупованого Криму, намагаючись вичавлювати з нього кримських татар і українців та переселяючи на півострів росіян. Мова йде про сотні тисяч нових російських мешканців півострова, що є суттєвою величиною з огляду на 2,4 млн. населення АРК та м. Севастополь разом.
- Україна, програвши у військовому відношенні, все ж таки спромоглась збільшити для агресора ціну окупації, здійснивши низку кроків. Хоча далеко не завжди ці кроки були ініційовані владою, як на те слід було би очікувати. Суспільні настрої та дій громадських активістів каталізували прийняття правильних рішень та дій.
1. Блокада постачання дніпровської води до Криму, встановлена з початку окупації півострова, викликала неадекватні дії окупаційної влади, що у свою чергу призвело до засолення і осолонцювання ґрунтів північної частини півострова, незворотних гідрогеологомеліоративних процесів, порушення природного балансу прісної води на півострові, ускладненню процесів водопостачання для різних галузей економіки, передусім, для аграрного сектору.
 2. Енергоблокада півострова змусила Росію реалізовувати масштабні та затратні проекти будівництва газопроводу, енергомосту, теплових електростанцій, перебудови передавальних енергомереж не тільки півострова (з конфігурації «Північ – Південь» у сполученні з ОЕС України на конфігурацію «Схід – Захід» з енергосистемою Півдня РФ), але й енергодефіцитної Кубані як частини також енергодефіцитного Краснодарського краю.
 3. Транспортна блокада Криму з суші (припинення залізничного сполучення з материком), моря (міжнародні санкції на заходи в порти півострова) та з повітря (заборона на польоти в аеропорти Криму провідних міжнародних перевізників), хоча й не є суцільною, однак суттєво вдарила по економіці традиційно дотаційного регіону.
 4. З українського боку як на державному, так і на рівні приватних компаній було подано судові позови щодо повернення/компенсацій втраченого майна внаслідок російської окупації півострова. 2018 рік приніс перші результати. Міжнародний арбітраж у Парижі задовольнив позов українського державного «Ощадбанку» до Росії на суму \$1,3 млрд. плюс відсотки, які будуть нараховані з моменту винесення рішення до моменту фактичної компенсації. 18 приватних компаній з групи «Приват» відсудили \$159 млн. через Арбітражний суд у Гаазі.
 5. Протягом 2019-2020 р.р. мають бути розглянуті низка судових позовів України, пов'язаних з окупацією Криму Росією, в міжнародних судах різних інстанцій. Так, НАК «Нафтогаз України» оцінив збитки «Групи "Нафтогаз"» на суму близько \$5 млрд, а з урахуванням відсотків - \$8 млрд. У кримських позовах України проти Росії в Європейському суді з прав людини йдеться про порушення прав кримських татар, заборону Меджлісу, порушення міжнародних конвенцій про право на життя та заборону катування.

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

Захід вдався до санкцій проти РФ за окупацію та анексію Криму. Водночас, західні санкції, хоча й є дошкульними, проте не спричиняють ефекту неприйнятно високої ціни окупації. Росія не безпроблемно, проте знаходить варіанти їх обходу. Україна виявилась нездатною блокувати участь зарубіжних підрядників в реалізації ключових проєктів, які Росія не змогла би реалізувати самостійно. Будівництво Керченського мостового переходу здійснювалось за допомогою 7 компаній з Нідерландів, що забезпечили продаж Росії необхідних технічних засобів. Сучасна й економічна додаткова електрогенерація в Криму неможлива без газотурбінних установок німецького «Сіменс», які, зрештою, потрапили на півострів і, хоча й з серйозними технічними труднощами, проте встановлені на нових електростанціях. Будівництво Керченського енергомосту було би неможливим без участі китайських постачальників та підрядників. В усіх випадках українська сторона проявила або бездіяльність, або недостатню активність у протидії Росії та її іноземним підрядникам.

Власне, проблемою є недостатньо системні дії української влади. Не дивлячись на останні акти російської гібресії у Керченській протоці, на Азові та у Чорному морі поблизу протоки, не змінено/припинено дію закону про вільну економічну зону «Крим», що був пролобійований у 2014 році. Обхідними шляхами, проторованими корупцією, в Крим продовжує потрапляти ільменіт – сировина для виробництва діоксиду титану на підприємстві «Кримський титан» російсько-українського олігарха Д. Фірташа, причому у зростаючих обсягах, що призвело до екологічної катастрофи на півночі Криму наприкінці літа 2018 року, з-за якої постраждав і південь Херсонщини.

Лишається незакріпленою конституційно, попри обіцянки Президента України, норма про кримськотатарську національну територіальну автономію. Хтось в українській владі, ймовірно, продовжує мислити шаблонами навчань Збройних Сил України у Криму в довоєнний період, коли основним сценарієм вважалося відбиття вторгнення морського та повітряного десанту турецьких збройних сил і придушення збройного заколоту кримських татар в тилу. З боку вищого державного керівництва не приділяється належна увага відновленню потенціалу ВМС України, як в сенсі морського компонента (москитний флот, безекіпажні підводні засоби), так і берегового (ракетно-артилерійські частини), а також морської авіації.

Чи загрожує комусь, окрім України, кримська технологія гібресії? На перший погляд, можна стверджувати, що ні, оскільки навіть на наступному етапі російської агресії – проєкту «Новоросія» - вона вже дала збої. Провалом закінчилась спроба державного перевороту в Чорногорії. Однак, чимало речей вказують на те, що ця технологія з відповідними удосконаленнями та модифікаціями під конкретний кейс може бути застосована у випадку Білорусі, Молдови, Казахстану, а також і таких країн-членів ЄС та НАТО як Болгарія та Латвія за певних обставин. Тому кримський етап путінських війн слід і далі вивчати з метою напрацювання арсеналу запобігання і протидії. Росія видається сильною та непереможною лише на тлі роз'єданого та слабого Заходу, до підсилення чвар всередині якого Москва докладає зусиль, діючи через задалегідь створені й випробувані в Криму проксі-механізми.

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

Список використаних джерел:

1. Звернення до народних депутатів України депутатської групи «Державність» у зв'язку з розглядом Верховною Радою України законопроектів, що стосуються Автономної Республіки Крим, оборони й безпеки України, №4-ГД від 19.02.1996 р.
2. Сергій Гайдук: Брати Крим Росія готувалася заздалегідь. 26.12.2018. Центр журналістських розслідувань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://investigator.org.ua/ua/publication/213362/?fbclid=IwAR0eDreUldRbXjcMWIKWr-zZSa4gtC0lFgoj_tECkIoYX3Htk0Z6-2jIsXI.
3. Після анексії Криму вірними присязі залишилися майже чотири тисячі українських військових – Міноборони. 7 листопада, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/pislya-aneksiyi-krimu-virnimi-prisyazi-zalishilisya-mayzhe-chotiri-tisyachi-ukrayinskih-viyskovih-minoboroni-259371_.html.
4. Сергій Гайдук: Брати Крим Росія готувалася заздалегідь. 26.12.2018. Центр журналістських розслідувань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://investigator.org.ua/ua/publication/213362/?fbclid=IwAR0eDreUldRbXjcMWIKWr-zZSa4gtC0lFgoj_tECkIoYX3Htk0Z6-2jIsXI.
5. Україну зрадили від 30 до 80% кримських силовиків – Тимчук. 7 листопада, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/ukrayinu-zradili-vid-30-do-80-krimskih-silovikiv-timchuk-259386_.html.
6. Путину предлагали другой план захвата Крыма, а главарей ДНР-ЛНР пустят в расход - экс-депутат Госдумы Пономарев. ONLINE.UA. 4 ноября 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://m.online.ua/news/758075/>.
7. Владислав Сурков. Український слід. Соня Кошкина. 22 квітня 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr.lb.ua/news/2015/04/22/302707_vladislav_surkov_ukrainskiy_slid.html.
8. Трамп: анексія Криму – це катастрофа Обама. 13 ЛИПНЯ 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/07/13/7084390/>.
9. Силовики були готові захистити Крим, але керівництво не ухвалило рішення – генерал. 23 червня 2016, <http://ukr.obozrevatel.com/politics/30716-siloviki-buli-gotovi-zahistiti-krim-ale-kerivnitstvo-ne-prijnyalo-rishennya-general.htm>.
10. «21 серпня 1968 року о 2 годині 12 хвилині ночі радянський пасажирський літак Ан-10 із за поломок двигуна попросив аварійної посадки в празькому аеропорту «Рузіне». Дозвіл на посадку він отримав, але пройшов повз. Замість нього посадку здійснив майже однотипний військово-транспортний Ан-12 з бійцями Сил спеціального призначення Головного розвідувального управління на борту, що йшов за ним. Ан-12 пробіг по злітній смузі, пригальмував, диверсанти зіскочили на бетон, не чекаючи зупинки літака. Висадивши десант, літак, не зупинившись, здійснив розбіг і злетів, звільняючи смугу для інших літаків, що пішли один за одним. Бійці СпН ГРУ захопили диспетчерську вежу й забезпечили висадку на аеродром посадочним способом 7-ої гвардійської повітряно-десантної дивізії. Так розпочався визвольний похід радянської армії в Чехословаччину у серпні 1968 року». Віктор Суворов. «Советская военная разведка». ООО «Издательство «Добрая книга». 2016.
11. Чубаров розповів, як США та Європа просили не провокувати РФ під час анексії Криму. Новини: Сьогодні, завтра, вчора. 01.03.2016. <http://ua.lexss.org/1075-chubarov-rozpovv-yak-ssha-ta-yevropa-prosili-ne-provokuvati-rf-pd-chas-aneksiyi-krimu.html#sel=>.

У ФОКУСІ: КРИМ. П'ЯТЬ РОКІВ ОКУПАЦІЇ

12. Стенограма засідання Ради національної безпеки і оборони України під головуванням в.о. Президента України, Голови Верховної Ради України О. В. Турчинова. 28 лютого 2014 року. <http://www.rnbo.gov.ua/files/2016/stenogr.pdf>.
13. Олена Голубева. Не виключено, що РФ вже готується повернути Україні відібрані раніше родовища на шельфі Чорного моря. 27 лютого, 2018. 112.ua. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/interview/ne-vykliucheno-shcho-rf-vzhe-hotuietsia-povernuty-ukraini-vidibrani-ranishe-rodovyshcha-na-shelfi-chornoho-moria-434858.html>.
14. Справжня українська правда. Тема: как в считанные часы был мародерски произведен захват предприятия. 13 квітня, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrpravda.net/index.php?topic=4286.0> Інна Коваль. Как «зеленые человечки» подарили «Черноморнефтегаз» «Газпрому». 17 березня, 2014 р. Forbes.net.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/nation/1367447-kak-zelenye-chelovechki-podarili-chernomorneftegaz-gazpromu>.
15. Сепаратисти в Криму захопили бурові вишки "Чорноморнафтогазу". 19 березня 2014 р. УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/898399-separatisti-v-krimu-zahopili-burovi-vishki-chornomornaftogazu.html>.
16. На основі робіт Центру глобалістики «Стратегія ХХІ» 2015-2016 pp. <http://geostrategy.org.ua/ua/component/k2/item/1017-militarizatsiya-okupovanogo-krimu-yak-zagroza-mizhnarodniy-bezpetsi>.

Михайло САМУСЬ

Заступник директора з міжнародних питань,
Центр досліджень армії, конверсії і роззброєння,
Київ, Україна

Мілітаризація Криму – пряма воєнна загроза регіональній безпеці

Militarization of Crimea – Direct Military Threat to Regional Security

Occupation and militarization of Crimea by the Russian Federation transformed the peninsula into a powerful military base that provides Moscow a full dominance in the Black Sea. That is why it is high time for consolidated and prompt actions of Ukraine and the partner countries from NATO to counter Russian aggression in the Black Sea region.

Росія, окупувавши та анексувавши Крим, за 5 років перетворила український півострів на потужний військовий плацдарм, яка гарантує Москві повне домінування у Чорному морі. Відкритий акт військової агресії проти кораблів ВМС України біля Керченської протоки 25 листопада 2018 року продемонстрував, що Росія вже готова застосувати військовий кулак, зібраний в Криму, проти України та інших країн Чорноморського регіону.

Моніторинг ситуації в Криму протягом п'яти років після окупації та анексії Криму, в цілому, підтверджує попередні оцінки та висновки Центру досліджень армії, конверсії і роззброєння (ЦДАКР) та колег з експертного середовища: Росія цілеспрямовано перетворює Кримський півострів на військову базу [1]. Гуманітарний, економічний, екологічний аспекти розвитку Криму Москву абсолютно не цікавлять. Знищення сільського господарства, руйнація екологічного балансу, відсутність перспектив забезпечення ефективного постачання води та електроенергії, глухий кут у розвитку курортної галузі не є проблемами для окупантів. Що дійсно важливо для Росії – розбудова військової інфраструктури, збільшення

авіаційного та ракетного компоненту, а також корабельного складу окупаційного контингенту на півострові.

Суто кількісні показники окупаційного угруповання в Криму демонструють постійне зростання військової міці РФ в Криму (оцінки ЦДАКР). (див. Таблицю 1 нижче).

У Криму триває планове нарощування сформованого ще влітку 2015 року самодостатнього міжвидового угруповання військ РФ, що функціонально включає три основні компоненти – сухопутний, повітряний та морський. В той же час, сухопутний компонент відіграє допоміжну роль (фактично, забезпечення оборони окупованої території), а головний акцент робиться на розбудову ударних авіаційних, ракетних та військово-морських угруповань. Саме з позиції «непотоплюваного авіаносця», на який перетворився окупований Крим, авіація, ракети, кораблі та підводні човни можуть забезпечувати повне домінування Росії в Чорному морі з проекцією сили в Середземне море, а також, при необхідності, завдати ударів як по території України, так і по території будь-якої країни регіону. Фактично, йдеться про зміни у військово-стратегічному балансі на користь РФ в Чорноморсько-Середземноморському регіоні та створення плацдарму для реалізації воєнних загроз країнам НАТО з позицій Криму.

Станом на початок 2019 року можна говорити про досить успішну реалізацію Росією концепції створення у Криму ефективного морського компоненту, озброєного крилатими ракетами «Калібр» із дальністю стрільби більше 2000 км. В умовах фактичного провалу

У ФОКУСІ: МІЛІТАРИЗАЦІЯ КРИМУ

програм створення перспективних фрегатів проекту 22350 [2], а також блокування поставок фрегатів проекту 11356 через санкції з боку України, Росія зробила ставку на насичення Чорноморського флоту РФ малими ракетними кораблями проекту 21631 («Буян-М») та малими ракетними кораблями проекту 22800 («Каракурт»). Незважаючи на те, що й ці кораблі

мають значні проблеми з двигунами через західні санкції, ці МРК можуть стати основою ударного кулака ЧФ РФ, створюючи загрозу всім країнам регіону. Так само як і підводні човни проекту 636.3, оснащені крилатими ракетами «Калібр», котрі можуть тримати в постійній напрузі ВМС країн Чорноморського регіону.

Нарощування російського окупаційного угруповання в Криму

Таблиця 1

	Станом на 1991 р. (на час розпаду СРСР)	Станом на січень 2014 р. (напередодні окупації РФ)	Станом на грудень 2018 р.	Плани до 2025 року
Особовий склад	70 000	12 500	32 000	43 000
Танки	258	-	40	100
Бронемашини	742	92	600	1150
Артилерія	229	24	170	400
Бойові літаки	170	22	122	150
Вертольоти	115	37	62	95
Надводні кораблі	105	52	71	100
Підводні човни	4	2	7	7

Поточні плани російського Міноборони передбачають, що в Криму до 2020 року перебуватимуть до 24 одиниць надводних і підводних носіїв крилатих ракет «Калібр» з сумарною кількістю останніх до 168 одиниць. Таким чином, Росія створює відносно недорогий і ефективний ударний морський кулак, який буде контролювати Чорне море і загрожувати території України та країнам НАТО. При цьому, перспективи зміни балансу на користь України та країн НАТО поки що негативні. Без консолідованих та швидких дій Альянсу з розбудови військово-морських можливостей в Чорному морі важко говорити про реальну (а не символічну) протидію Росії навіть у середньостроковій перспективі.

В Криму на сьогодні створено в повному обсязі інфраструктуру для транспортування та зберігання тактичних ядерних боєприпасів.

Паралельно із розміщенням носіїв тактичної ядерної зброї морського базування, практично вирішеним є питання дислокації стратегічних бомбардувальників Ту-22М3 на авіабазі в Гвардійському. Вони також можуть нести на борту крилаті ракети із ядерною боєголовкою. Також ще з 2014 року російським командуванням опрацьовано формат перекидання та розміщення в Криму ОТРК «Іскандер», один із варіантів яких може використовувати ракети із ядерним боєзарядом. В Криму вже розгорнуті берегові ракетні комплекси «Бастіон», що також спроможні вести стрільбу ракетами з ядерними бойовими частинами. Таким чином, на окупованому півострові сформовано систему базування та застосування тактичної ядерної зброї.

Триваюча мілітаризація та нарощування кримського угруповання відіграють ключову

роль у проведенні військової операції ЗС РФ в Сирії. І тут йдеться не лише про логістичну підтримку кампанії, а й про виконання бойових операцій, де окремо слід виділити пуски крилатих ракет «Калібр» кораблями ЧФ РФ.

Характеризуючи можливості Росії щодо контролю над Чорним морем та регіоном, часто використовується концепція A2/AD (anti-access and area denial) – тобто, обмеження та заборона доступу та маневру на театрі воєнних дій. При цьому, вважалося, що ця концепція може бути застосована Росією лише в умовах відкритого збройного конфлікту і малоімовірна в сучасних умовах застосування «гібридних» інструментів агресії проти України. Однак, відкрита агресія Росії 25 листопада 2018 року з застосуванням кораблів ЧР РФ, ФСБ РФ та бойової авіації ВПС РФ проти кораблів ВМС України поблизу Керченської протоки, продемонструвала, що Росія готова до практичної активації A2/AD в Азовському та Чорному морях негайно. Блокування Керченської протоки та Азовського моря з використанням збройних сил є чітким сигналом чорноморським країнам, а також членам НАТО, що Росія встановлює свої правила використання акваторії Чорного моря і будь-які дії кораблів інших країн будуть здійснюватися лише з дозволу Москви.

Росія відверто ігнорує базові поняття міжнародного морського права щодо імунітету військових кораблів, встановлені Конвенцією про відкрите море 1958 року [3] та Конвенцією ООН з морського права 1982 року [4], руйнуючи основні правила користування Світовим океаном, змушуючи світ змиритися, що, насправді, єдиним дієвим правилом є «хто має силу, той і правий». Росія свідомо йде на руйнацію норм міжнародного морського права в Чорному морі, щоб встановити свої норми, засновані на загрозі застосування збройної сили. Це повернення у середньовіччя поки що усвідомлюють не всі сусіди України, не всі країни Чорного моря та не всі країни НАТО. Зокрема, відсутнє таке розуміння у Болгарії, яка відмовляється діяти солідарно проти намірів Росії окупувати Чорне море.

Відкритим збройним нападом на українські кораблі 25 листопада 2018 року, Росія продемонструвала, що готова до відкритого застосування збройних сил проти України в будь-якому форматі і в будь-якому масштабі, незважаючи на реакцію міжнародного співтовариства. На цей час, Росія готова до широкомасштабного наступу проти України, створивши потужне наступальне угруповання військ: 1 танкову армію та 20 загальновійськову армії на північному та східному напрямку, а також 8 загальновійськову армію, яка складається з окупаційного контингенту на Донбасі (1 та 2 армійські корпуси в Донецьку та Луганську), а також 150 мотострілецької дивізії та 20 окремої мотострілецької бригади на південному напрямку.

В той же час, є підстави вважати, що Росія вже не наважиться на широкомасштабний наступ без потужного ракетного та авіаційного компоненту. Україна на цей час створила наземні сили, які можуть ефективно протистояти ЗС РФ, що показує ситуація в зоні російсько-українського конфлікту на Донбасі. Тому, найбільш ймовірно, Росія буде діяти з широким застосуванням ракетних та авіаційних ударів, а також проведенням морських операцій. Криму в цьому сценарії належить особлива роль. Хоча з окупованого півострова не будуть здійснюватися масштабні наземні операції, з нього наноситимуться масовані ракетні та авіаційні удари по критичним об'єктам військової та цивільної інфраструктури на території України. Особливу роль гратимуть можливості ЧФ РФ з проведення морських десантних операцій та блокування українських портів в північній частині Чорного моря, що завдасть потужного удару по економічним інтересам України, а також створить умови для захоплення південної частини України зі створенням наземного коридору з Росії до Криму.

Акт агресії 25 листопада 2018 року проти кораблів ВМС України сформував новий контекст у російсько-українському конфлікті, який Росія намагатиметься використати для досягнення таких цілей:

У ФОКУСІ: МІЛІТАРИЗАЦІЯ КРИМУ

- примусити Україну «добровільно» погодитися на визнання нових морських кордонів з урахуванням анексії Криму та окупації Донбасу;
- розпочати міжнародне визнання територіальних вод довкола анексованого Криму;
- розпочати міжнародне визнання російської приналежності окупованого Криму;
- зруйнувати економіку українських портів Маріуполь та Бердянськ, в тому числі й з метою дестабілізації соціально-економічної обстановки в південно-східній частині України;
- закрити навігацію в Азовському морі та Керченській протоці, обумовивши її відкриття визнанням законності анексії Криму;
- примусити Україну відновити водопостачання до Криму, а також створити умови для відкриття Росії суходільного коридору до півострова.

Подальшим кроком Росії щодо активації А2/АД, може стати блокування північної частини Чорного моря в районі Одеси і, фактичне, закриття виходу України до моря.

Найбільш тривожним аспектом в цій ситуації є те, що, насправді, на сьогоднішній день, ні Україна, ні інші країни Чорного моря не можуть реально протидіяти військово-морському домінуванню Росії в Чорному морі. ВМС України та Румунії є занадто слабкими, а Болгарія, крім того, ще й займає «нейтральну» воєнно-політичну позицію, уникаючи загострення стосунків з РФ. Це відкриває для РФ широкі можливості для тиску на країни Чорного моря та НАТО для реалізації власних воєнно-політичних цілей.

В цих умовах, лише консолідовані, систематичні та швидкі кроки України та країн НАТО можуть створити умови для покарання агресора та зміни військово-стратегічного балансу в Чорноморському регіоні.

Зокрема, у військово-стратегічній сфері вважається за доцільне суттєво посилити присутність ВМС країн-партнерів України з НАТО. В той же час, важливо максималь-

но активізувати контакти між Україною та Румунією у сфері безпеки та оборони на всіх рівнях з особливим акцентом на будівництво військово-морських спроможностей. Саме міцний альянс України та Румунії з практичною підтримкою з боку НАТО (насамперед, США) може закласти основу для військово-морського блоку, який зможе протидіяти агресії РФ у Чорному морі.

У військово-технічній галузі Україні варто створити умови для швидкого посилення Військово-морських сил, в тому числі, за рахунок отримання надводних кораблів від партнерів (США, Канада, Великобританія, Австралія, так само як країн ЄС). Критично важливим є отримання кораблів з ракетною зброєю. Однією з можливих опцій може бути отримання протягом 1-2 років двох-трьох фрегатів класу «Oliver Hazard Perry» від США. Ці кораблі можуть стати ядром ВМС України та забезпечити постійну присутність ВМСУ в районах Чорного моря, де Росія намагається встановити власний контроль.

- Одночасно, як вважає ЦДАКР, Україні варто активізувати реалізацію будівництва ВМС, зробивши акцент на таких пріоритетах [5]:
- Пріоритет 1. Нові високоточні засоби ураження. Запуск у серію протикорабельних ракет, у першу чергу - мобільних берегових комплексів. В подальшому - авіаційних крилатих ракет, а надалі - безпосередньо для ракетних катерів.
- Пріоритет 2. Нарощування сухопутної компоненти. Необхідно створити умови для оперативного встановлення мінного загородження, а також проведення протидесантних операцій. Доцільним вважається посилення морської піхоти та сил спецпризначення ВМСУ.
- Пріоритет 3. Реалізація концепції «москітного флоту» за рахунок створення угруповання ракетних катерів для асиметричного підходу до стримування противника. Що важливо, доцільно сформувати багаторівневий підхід до вирішення цього завдання: паралельно з будівництвом катерів української розробки, придбання

У ФОКУСІ: МІЛІТАРИЗАЦІЯ КРИМУ

ліцензії на виробництво на своїй території іноземних бойових суден малого класу за прикладом Катару і ОАЕ (військові називають вдалими і порівнянними за вартістю британські 54-метрові Barzan (Vita) Class із двома пусковими ракетними установками під ракети MM40 Exocet), а також предметні переговори про військово-технічну допомогу від західних держав-партнерів. З одного боку, необхідно захистити національні інтереси на морі, а фактично — відстояти їх. З другого — відродити майже зруйновану національну школу кораблебудування.

У дипломатичній сфері пропонується зосередити увагу на запровадженні реальних, а не символічних санкцій, які будуть мати прямий ефект на економічну ситуацію в Росії, зокрема:

- створити постійний механізм контролю міжнародного судноплавства в Чорному морі, Керченській протоці та Азовському морі і наполягати на гарантіях забезпечення свободи судноплавства в акваторії Чорного та Азовського морів і Керченській протоці;
- започаткувати обмеження заходів російських кораблів до портів країн-партнерів (насамперед – ЄС, НАТО);
- заблокувати співробітництво між компаніями з країн ЄС та суднобудівним заводом «Пелла» (Санкт-Петербург, Росія) та Зеленодольським суднобудівним заводом (Росія), які будують ракетні кораблі на виробничих майданчиках в окупованому Криму для ЧФ РФ;
- припинити будь-яке співробітництво між компаніями з країн ЄС та портом Кавказ, який забезпечував будівництво Керченського мосту та забезпечує транспортування до окупованого Криму військових вантажів з Росії;
- заборонити польоти до аеропортів країн ЄС російських пасажирських літаків, зареєстрованих у Сімферопольському аеропорту, оскільки ці літаки використовувалися для порушення українського кордону у анексованому Криму.

Для посилення ролі НАТО в Чорному морі пропонується [6]:

- створити командну структуру для Багато-національної дивізії в Румунії, включаючи присутність бойових елементів бригади ЗС США та ротаційній основі;
- продовжити та активізувати навчання НАТО в Румунії та Болгарії;
- розмістити в Румунії додаткові елементи систем ППО/ПРО до 2020 року;
- розмістити додаткові елементи стратегічної розвідки ЗС США в Чорному морі;
- посилити систему розвідки країн регіону, включаючи БПЛА, а також надводні та підводні автономні системи та наземні елементи;
- посилити військово-морську присутність НАТО в Чорному морі з урахуванням обмежень Конвенції Монтре;
- продовжувати діалог з Туреччиною для посилення військово-морської співпраці;
- збільшити завчасне розміщення військової техніки, озброєнь, інших ресурсів для забезпечення розгортання військ на східному фланзі НАТО.

Загалом, настав час для консолідованих та швидких дій України та її партнерів з НАТО для протидії російській агресії. На думку ЦДАКР, саме такий підхід може створити реальні умови для покарання Росії та змінити баланс в регіоні на нашу користь.

У ФОКУСІ: МІЛІТАРИЗАЦІЯ КРИМУ

Список використаних джерел:

1. «Чорноморська безпека», аналітичний часопис, № 2 (30) 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://geostrategy.org.ua/images/bss_2_6.pdf.
2. http://cast.ru/products/articles/predvaritelnye-itogi-gpv-2020-v-chasti-voennogo-korablestroeniya.html?bitrix_include_areas=Y&ELEMENT_CODE=predvaritelnye-itogi-gpv-2020-v-chasti-voennogo-korablestroeniya&clear_cache=Y.
3. Верховна Рада України. Конвенція про відкрите море. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_180.
4. Верховна Рада України. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057.
5. Валентин Бадрак, «Морський вузол». Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cacds.org.ua/?p=5414>.
6. Moscow Does Not Believe in Tears. Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://cacds.org.ua/?p=5169>.

Стефен БЛАНК,
Старший дослідник,
Американська рада зовнішньої політики,
США

Керченський поворотний пункт стратегії Росії у Східній Європі

The Kerch Strait Incident in the Context of Russia's Overall Strategy

The act of Russian aggression was planned, as typically for Russia Moscow preceded it with an information warfare “fake news” drive. This incident highlights Moscow’s determination to convert the Black Sea and its maritime approaches like the Sea of Azov and Kerch Strait, into a closed Russian sea, a Mare Clausus. This premeditated action plays a part in a much vaster Russian “grand strategy” within which closure of the Black Sea and neighboring waters are only a part of the larger whole.

Очевидно, що російський таран, відкриття вогню, захоплення українських кораблів у поблизу Керченської протоки та взяття у полон українських моряків 25 листопада 2018 року було актом спланованої агресії, якщо не сказати піратством, адже цей термін включає саме захоплення кораблів та взяття у полон моряків [1]. Як завжди, Москва напередодні проведення операції забезпечила проведення інформаційної компанії із застосуванням фейкових новин [2]. Цей інцидент вказав не лише на спроби Москви підірвати, якщо не зруйнувати, українську державність, а й на паралельне прагнення перетворити Чорне море та його прилеглі акваторії – Азовське море та Керченську протоку – на закрите російське море *Mare Clausum*. В той же час, блокада Чорного моря та руйнування засад української державності - все це грає на користь більшого пакету стратегічних цілей. Відтак, ці сплановані дії є частиною «великої стратегії» Росії, в рамках якої закриття Чорного моря та суміжних акваторій є лише частиною чогось більшого.

Намагання Москви зруйнувати українську державність та отримати де-факто повний контроль за Чорним морем, де-юре, економічно, політично і оперативно, пов'язане з довготривалим імперськими почуттям впевненості в своїх правах не лише щодо України та Чорного моря, а й на статус непереможної великої імперської Середземноморської супердержави [3]. Головною причиною таких прагнень є намагання захистити ці акваторії від спланованого наступу НАТО, засвідчення імперської спадщини великої Середземноморської та Близькосхідної супердержави, а також гегемонію у Чорному морі. В свою чергу, апелювання до імперської та радянської спадщини означає збереження перманентної спроможності в Середземному морі стримувати НАТО та інших противників, а також перекидання наступальних сил поза межі самої Росії та поза кордони колишнього СРСР, як ми це бачимо на прикладі Сирії з 2015 року та в інших регіонах.

З 2014 року Москва пішла далі захоплення Криму, називаючи Азовське море та Керченську протоку своїми територіальними водами, тим самим загрожуючи іншим літоральним країнам, і вперше перекидає сили поза межі колишніх кордонів СРСР, тобто в Сирію. Тим самим, Росія відкрила скриньку Пандори – економічних, військових загроз та війни – не лише проти України, а й всіх інших прибережних країн Чорного моря. В свою чергу успішна операція Москви в Сирії відкрила можливості для перекидання сил в регіони Близького Сходу та Середземного моря. В цих прагненнях посилені можливості російського флоту віді-

гравали і продовжують відігравати вирішальну роль. Таким чином, важливість інциденту поблизу Керченської протоки виходить далеко за межі України, і вказує на зростаючі амбіції Росії в Чорному та Середземному морях. Більше того, проведення операцій в Середземному морі було б неможливим, якщо б Росія не домінувала у Чорному морі. Таке домінування, і це добре розуміють російські військові та політичні лідери, залежить від можливості Москви зберегти за собою перевагу в повітрі над всією акваторією Чорного моря.

Попередні морські навчання в Середземному морі продемонстрували росіянам, що без адекватної протиповітряної оборони, яка б унеможливила перевагу в повітрі Альянсу, російський флот буде змушений обирати лише між операціями по типу «камікадзе». Відтак морські операції в Середземномор'ї чи у Чорному морі без переваги у повітрі та контролю за повітряним простором будуть неможливими [4]. Через це Москва намагається отримати перевагу в повітрі над Чорним морем та створити зону обмеженого доступу A2AD (*Anti-Access Area Denial*) для унеможливлення доступу іноземних повітряних сил, зокрема, в рамках дотримання першочергових пріоритетів повітряних сил НАТО.

В свою чергу, намагання закрити регіон Чорного моря для іноземних військово-морських сил та отримання переваги, повертає нас до концепції, що безпека Росії полягає в нестабільності сусідніх країн, адже можливості флоту та повітряних сил, необхідні для забезпечення здобутків переваги, як і наступальні можливості, спрямовані не лише проти прибережних країн від Кавказу до Балкан включно із Сирією у Східному Середземномор'ї, а й передбачають вогневі можливості, які спрямовані далі в Егейське та Середземне море. Операції Москви у Чорному та Середземному морі водночас викривають російські стратегічні цілі та засоби, і знов підтверджують, що безпека РФ складається з нестабільності всіх інших країн.

Нещодавно заголовки статей світових ЗМІ рясніли повідомленнями про російську загрозу

трансатлантичним кабелям та морським комунікаціям (англ. SLOC). Російські підводні човни, що увійшли в північну частину Атлантичного океану через Балтійське море або Арктику були помічені поблизу критично важливої мережі трансатлантичних кабелів, а за умов розгортання кризи, потенційно могли би перешкодити потраплянню в регіон військових та цивільних транспортних засобів [5]. Проте, НАТО та країни-члени прийшли до усвідомлення подібної загрози вже кілька місяців тому, якщо не років, і вона - це один з факторів, що призвів до реорганізації командної структури НАТО [6]. Нове командування в Атлантиці першочерговим завданням визначило гарантування безпеки підводних ліній комунікацій та морських кабелів [7]. Однак, не менш важливим ніж безпека трансатлантичних морських комунікацій – в жодному разі це не є повним переліком загроз, які можуть нести російські «експерименти» на морі для європейської безпеки, – є безпека в Чорному та Середземному морі.

Навіть не дивлячись на те, що флот традиційно був, і скоріш за все залишиться, недофінансованим у новому плані військових закупівель РФ до 2025 року, поточні програми демонструють намагання Москви завдати удару по флотам союзних Альянсу країн або ж обмежити їх доступ до критично важливих водних шляхів, які впливають на європейську безпеку. Ця програма є особливо помітною у Східному Середземномор'ї, на Близькому Сході та на всіх шляхах з Центральної Азії, і у випадку повного втілення задумів, може поставити більшість європейських енергетичних поставок під перманентну загрозу з РФ (*тут автор має на увазі альтернативні російським поставки природного газу через Південний газовий коридор - прим. наша*). По факту, коли московський задум буде реалізований, Росія отримає те, що СРСР волів отримати, але не зміг реалізувати, хоча радянський флот мав незрівнянно більшу вогневу міць традиційних озброєнь.

Першим кроком на шляху досягнення цих цілей було створення Середземноморської еска-

дри на основі старих радянських пунктів базування у 2013 році. Потім слідом за анексією Криму у 2014 році відбувалось перетворення Чорного моря у закрите море – Mare Clausum [8]. Як відзначає автор даної статті та інші аналітики, з 2014 року системна мілітаризація Криму та Чорномор'я просувалась з метою створення багаторівневої зони обмеженого доступу *A2AD* у регіоні, хоча НАТО й почало реагувати на загрозу і проводило військові навчання в Чорному морі [9]. Така багаторівнева оборона складається з об'єднаних сил (повітряні, сухопутні та морські сили), інтегрованої системи протиповітряної оборони (ІАДС) і потужних протикорабельних ракет, що можуть використовувати кожен з видів збройних сил.

Москва також розгорнула в Криму та Чорному морі ядерні сили, для того щоб продемонструвати свої наміри по недопущенню НАТО, а також для використання як парасольки для ще більш експансивної стратегії (схоже на стратегію єгипетської армії у війні Судного дня 1973 року), звідки вона може перекидати сили далі та відрізати НАТО доступ до цих регіонів, або ж принаймні створювати для Альянсу небезпеку серйозних наслідків [10]. Окрім цього, з 2017 року Росія почала роботу на сирійських базах у Тартусі та Хмеймімі, для створення умов по дислокації військових кораблів та літаків з ядерною зброєю [11]. Ці тенденції чітко вказують на підготовку до бойових операцій в умовах ядерної та конвенційної війни.

Багато фактів вказують на те, що Москва буде сховище ядерної зброї в Криму, що передбачає зберігання, і можливо розгортання ядерної зброї на півострові [12]. З-поміж іншого були розгорнуті крилаті ракети «Калібр», здатні нести ядерний заряд, які також тепер дислокуються на узбережжі Сирії. Очевидно, що Москва намагається поширити ядерну експансію в Чорне та Середземне море [13]. Відтак сьогодні ми дійшли до того моменту, коли поважні експерти, як-то Джейс Шерр з Chatham House, а також колишній командувач 7-ої Армії США, генерал-лейтенант у відставці Фредерік (Бен) Ходжес, розглядають широкий Чорноморський

регіон як «головну ймовірну зону потенційних зіткнень з РФ в наступному десятилітті» [14].

Для прикладу, біля кордону України існує можливість операції із висадки десанту на український берег для ізоляції Маріуполя та південного узбережжя України до самої Одеси [15]. Така десантна операція може включати масовані повітряні удари та удари з кораблів. Іншою можливістю є використання Росією лише повітряно-десантних військ, або в поєднанні з десантною операцією, або морською операцією з використанням ударів з моря по узбережжю. Той факт, що всі повітряно-десантні війська були залучені до навчань Схід-2018 на Далекому Сході може означати підготовку до потенційної висадки десанту на українське узбережжя Чорного моря [16].

На даний момент, ті конкретні загрози, що проглядаються в Чорному морі, спрямовані проти України та Румунії. З огляду на те, що Румунія є союзником НАТО, а Україна все більше зближається з європейськими безпековими організаціями, які ідентифікують її проблеми як свої власні, будь-яке бойове зіткнення в цьому морському регіоні є небезпечним, і навряд чи обмежиться лише периметром регіону Чорного моря [17]. Тим не менше, існують причини вірити, що морські операції у (поблизу) Чорному морі будуть неминуче включати сухопутні операції, а також будуть проходити із задіянням сухопутних сил в обох країнах. Російські аналітики, оцінюючи уроки Сирії, зазначають, що імплементуючи майбутні плани з будівництва нових підводних човнів, а також в планах з модернізації більшості зразків надводного флоту, російські ВМС будуть до кінця наступного десятиріччя *здатні застосовувати масовані ракетні удари проти надводних та наземних цілей потенційного ворога*. Кожен флот буде мати достатньо кораблів та підводних човнів, озброєних ударними ракетними комплексами «Калібр» та зенітно-ракетними комплексами «Полімент-Редут» для суттєвого посилення бойових можливостей [18] (прим. автора: виділене взяте з оригіналу).

Для прикладу, коментуючи навчання НАТО в Чорному морі, Андрій Келін, речник Міністерства закордонних справ РФ, охарактеризував такі навчання як дестабілізуючі і додав, що: «Це зовсім не морський простір НАТО і не має відношення до Альянсу» [19]. Нещодавно, російський оборонний естеблішмент анонсував, що крилаті ракети «Калібр» (по класифікації НАТО: SS-N-27) будуть розмішені на постійній основі у Східному Середземномор'ї, в такий спосіб забезпечуючи надійний доступ російських сил в регіон [20]. Дане розгортання розпочалось восени 2018 року [21]. Крилаті ракети «Калібр» з бойовим радіусом 300 км (маються на увазі комплекси, оснащені модифікаціями ракет 3М-54, 3М-14 – прим. наша) надають навіть застарілим російським човнам достатні наступальні можливості, а також можливість удару у відповідь по наземним та надводним цілям. Більше того, Росія буде також проводити постійні навчання в Середземному морі, використовуючи свої пункти постійного базування [22].

В результаті анексії Криму, не лише Україна привернула увагу російського «хижого звіра», а й інші прибережні країни, зокрема Румунія. Захоплення українського Криму Росією розширює де-факто російську виключну морську економічну зону та робить її прилеглою до виключної морської економічної зони Румунії, а це ставить Румунію під ще більшу загрозу як операції з моря, так і наземної операції в бік Дністра й далі [23]. Натомість, в російському федеральному законі по анексії Криму йдеться про те, що «демаркація територіальних вод встановлюється на основі міжнародних угод, укладених Російською Федерацією». За оцінками Володимира Сокура, такі нечіткі формулювання ймовірно свідчать про те, що Росія вважає угоди з Україною стосовно територіальної демаркації з іншими країнами такими, що втратили силу, і означають що Росія може спробувати розпочати перемовини щодо зміни існуючих демаркаційних угод [24]. Це означає, що Росія може легко застосувати тиск на Румунію та її критично важливі енергетичні об'єкти, яким РФ неодноразово погрожувала несанкціонованими польотами [бойової авіації] [25].

Таким чином, наразі Румунія опинилася в ситуації, яку один з аналітиків охарактеризував як, «періодичні загрози анігіляції за розміщення американських ракетних комплексів, навчання із симуляцією захоплення Румунії, і повторюване порушення повітряного (і морського) простору» [26]. Проте російський тиск не обмежується військовими загрозами наземної наступальної операції через територію Придністров'я та Молдови та загрозою атаки з моря чи повітря зі сторони Чорного моря. Російські морські та інші вторгнення та проби також здається спрямовані проти намагань Румунії досягнути енергетичної незалежності та повністю інтегруватися з західними енергетичними інституціями та компаніями. Очевидно, що Москва, воліє попередити вихід Молдови з ситуації залежності від поставок російського газу, адже на даний момент президент Ігор Додон висловив зацікавленість у розвитку альтернативних шляхів газопостачання, зокрема через Яси – Унгени (газопровід з Румунії до Молдови) [27]. Однозначно Росія воліє також зберегти можливість здійснювати тиск на Румунію як найбільш проамериканську країну регіону.

Завдання більшого стратегічного значення для РФ

Однак, Керченський інцидент вказав на більші російські завдання, зокрема реконструкцію старої царської та радянської імперії. Російська економічна війна проти України та політична кампанія спрямована на підлив роботи уряду та зрив виборів в Україні, говорить про намагання Москви зруйнувати незалежну українську державність. Про це також свідчить нескінченний потік брехні на офіційному рівні, нібито український уряд прийшов до влади в наслідок фашистського перевороту 2014 року який привів до влади «хунту». За словами відомого британського експерта Джеймса Шерра, в Росії еліти майже в один голос говорять про те, що незалежної України не існує. Або ж якщо казати російською: «Самостоятельной Украина никогда не была и не будет». Власне, Путін висловив свою позицію по Україні ще на Бухарестському саміті НАТО у 2008 році. Тоді він сказав пре-

зиденту Бушу: «Джордж, невже ви не розумієтещо Україна – це не держава». Путін й надалі наполягає, що більша частина її території була подарунком у 1950-х роках. Більше того, в той час як західна Україна належить Східній Європі, східна Україна належить «нам». Більше того, якщо Україна увійде до НАТО Росія відріже східну Україну (з Кримом) і забере її собі. В такий спосіб Україна припинить існувати як держава [28].

Задовго до захоплення Криму, як Україна так і Росія погодились розглядати Азовське море як внутрішні води обох країн (*мається на увазі двостороння угода 2003 року* – прим. наша). Отже, країни розділили суверенітет над акваторією. В разі диспутів, вони мали вирішувати всі питання у двосторонньому порядку. Це продовжувалось до захоплення Криму. Зараз російський президент Путін зазначає, цілком нехтуючи як фактами, так і міжнародним правом, що Севастополь був завжди російським, а Крим – зараз російський і ніколи вже не буде відрізаний від Росії. Москва зазначає, що немає потреби переглядати первинну угоду з Україною щодо статусу Азовського моря. Іншими словами, Азовське море – це російські води, як і Керченська протока і крапка. Такі заяви дозволяють Москві спокійно збудувати міст через Керченську протоку та добудовувати залізничне сполучення по мосту. Міст був навмисно побудований на висоті від поверхні води, яка виключає комерційний трафік суден класу «Панамакс» до українських портів, через що порт Маріуполь опинився в економічній блокаді. Іншим порушенням міжнародного права були заяви, що Росія буде блокувати будь-які спроби НАТО направити кораблів в Азовське море, навіть якщо вони будуть йти на запрошення України.

Задовго перед інцидентом 25 листопада 2018 року, росіяни нелегально блокували українські кораблі, посилюючи блокаду Азовського моря та українського узбережжя, а також посилюючи позиції свого флоту в регіоні. На додаток, вони загрожують розпочати численні військові операції проти України: обстріл наземних ці-

лей з моря, десантна операція на Маріуполь з узбережжя Азовського моря, сухопутне вторгнення за підтримки артилерії з моря. Іншими словами Москва проводить не лише зухвале порушення українського суверенітету, а й відкрито порушує закріплений принцип свободи судноплавства, а це загроза яка йде далеко за межі Чорного моря та Європи.

Як до, так і після інциденту поблизу Керченської протоки, Росія нарощує свої сили і зараз прискорила цей процес по всьому фронту з Україною. Це нарощування призвело до майже щоденних попереджень з боку Києва про ймовірність нового російського наступу. Метою є або відрізати українські війська від Азовського моря, або гірше, щоб провести потужний наступ, з метою відрізання всієї української берегової лінії, включаючи Одесу, використовуючи певну комбінацію сухопутних і морських (якщо не повітряних) операцій. Завданням, як і в 2014 році, є захоплення цієї території, приєднання її разом з Кримом до Росії, створення сухопутного мосту до території Придністров'я, окупованого Росією, що було початковою метою вторгнення 2014 року [29]. Підсумком стане українська держава з обмеженою життєздатністю, яка буде де-факто під російським протекторатом, якщо не стане територіальною здобиччю, що ми зараз бачимо на прикладі прагнень угорських реваншистів захоплених Росією на Закарпатті [30]. Адже Україна з територією в такому урізаному вигляді не могла б вижити самостійно.

Справді, є вагомі підстави вважати, що первісна мета воєнної кампанії РФ в Україні полягала в тому, щоб забезпечити пояс російської території, що охоплює Донецьку і Луганську області України, все Кримське узбережжя і сам Крим до самого Придністров'я, знищуючи таким чином будь-яку основу для української незалежної державності, ампутуючи її територію та створюючи нову юрисдикцію під назвою «Новоросія» [31]. Цей план, мабуть, спричинив за собою підбурювання повстання в Одесі, яке могло б стати стимулом для розгортання сил у 2014 році спецпідрозділів в аеропорту

Тирасполя в Придністров'ї, щоб пройти 105 км до Одеси і приєднати до Росії не тільки Крим, але і все Чорноморське узбережжя України і Придністров'я в єдиному поясі. Таким чином, нинішні операції Росії разом з будівництвом моста через Керченську протоку, що викликало активність в Азовському морі, свідчать про послідовність операції зі створення нерозривного і безповоротного сухопутного мосту від Росії до Криму, якщо не далі за його межі [32].

Московська блокада Азовського моря, ймовірно, пошириться на чорноморське узбережжя України, включаючи Одесу, а також може бути спрямована на захоплення покладів вуглеводнів, які все ще залишаються під українським контролем в українському секторі Чорного моря, адже захоплення газовидобувних та бурових платформ у Чорному морі відбулось відразу за операцією в Криму [33]. Відтак, російські операції в цьому морі включають не лише простий військовий примус, але й економічну війну. І таким чином, без пострілів Росії вдалося поєднати військовий та економічний тиск разом, що є впевненим показником того, що зараз називається морською гібридною війною [34].

Тим не менше завдання Москви не обмежуються Україною. Підтримка Заходом України після інциденту у Керченській протоці спонукала Путіна переключитися на захоплення Білорусі із застосуванням брутальних намагань змусити цю країну увійти до складу РФ, припинивши існувати в якості незалежної держави та розмістити на своїй території російські військові бази. Застосовуючи економічний важіль впливу проти Білорусі, Кремль поставив перед Олександром Лукашенко недвоякий ультиматум – або повна інтеграція, або припинення субсидіювання Росією білоруської економіки. Тим не менше, навряд чи відносини між Москвою та Мінськом зазнають різкого загострення. Очевидно, в цьому випадку Путін готує не бліцкриг, а операцію довготривалої осади Білорусі [35].

Російські імперські амбіції тут не зупиняються, очевидно, що Росія відмовляється приймати де

юре суверенітет та факт територіальної цілісності будь-якої пострадянської держави, в тому числі на території Європи, які були створені внаслідок розпаду СРСР. Автор даної статті та багато інших західних дослідників давно вже вказують на цей факт [36].

Проте, російські дипломати продовжують зазначати що врегулювання подій в Європі та на території колишнього СРСР після 1989 року є неправомірним. Тобто, це не просто слова Путіна про розпад СРСР як найбільшу катастрофу ХХ ст., а фундаментально неправомірні дії, які мають бути переглянуті. Коментуючи поточний стан Гельсінських угод, російський академік Владімір Петровський в журналі МЗС РФ цитує російського дипломата Лева Воронкова: «Як могло таке статися, що 35 держав, які брали участь в Нараді з безпеки і співробітництва в Європі, а потім дійшли домовленостей в Гельсінки у 1975 році щодо непорушності європейських кордонів та територіальної цілісності держав, перетворилися на 56 членів ОБСЄ менш ніж за два десятиліття. В той же час, Гельсінській заключний акт не передбачає мирного перегляду європейських кордонів, проти чого відкрито виступав Радянський Союз» [37].

Петровський також цитує радянського дипломата Анатолія Адамішина: «Идея Хельсинки, по сути, служила договоренностям между Востоком и Западом тогда, когда под этим понимали две общественные системы. Первоначальный замысел повис в воздухе, как только данное деление исчезло, причем скорее вопреки принципам нерушимости границ и территориальной целостности, установленным в Заключительном акте, чем в соответствии с ними» [38].

З цієї точки зору зрозуміло, що повний контроль над Україною, Білоруссю та Чорним морем також де-факто унеможливорює будь-які перспективи незалежності Кавказу, а також фактично означає підпорядкування Туреччини російським проектам, в обмін на постачання вуглеводів та підтримку диктатури Ердогана.

Дійсно, наприкінці 2018 року Путін, обговорюючи російську співпрацю з Туреччиною, вийшов за межі діалогу щодо Сирії, і зазначив, що «я впевнений, що Туреччина і Росія продовжать зміцнювати безпеку в Євразії» [39]. Таке співробітництво, в разі розвитку, буде підривати будь-який опір російському імперіалізму в регіоні Чорного моря та Кавказу, а також нейтралізує впливи НАТО в цих регіонах і полегшить розгортання російських військових баз у всьому Східному Середземномор'ї, кидаючи виклик НАТО, Близькосхідним і балканським державам.

Висновки

Не маючи що запропонувати Росії окрім імперських наративів, Путін опинився в ситуації Катерини Великої, яка зазначала: «Я не маю іншого способу захисту своїх кордонів, крім їх розширення, ». Проте, поновлення російського імперіалізму в сучасній Європі буде означати лише перманентну війну в багатьох сферах, адже таке відновлення імперії буде мати наслідком, перш за все, спротив. Війна вже триває в багатьох невійськових сферах, наприклад,

інформаційній, економічній, тощо. Іншими словами, інцидент поблизу Керченської протоки, якщо його розглядати у ширшому стратегічному контексті, є лише одним рухом в довгостроковій багаторівневій війні проти України та Заходу. Для стримування Росії західні уряди разом з Україною повинні розширити свою політичну гру. Цілісність як української держави не лише територіальна, а й економічна, політична та духовна, так і західних країн, під загрозою. Допоки ми не усвідомимо природу викликів і не зрозуміємо, що вони включають не лише нарощування морських та інших військових можливостей, ми самі та Україна будуть перебувати у стані перманентного ризику. Інцидент поблизу Керченської протоки був «громом серед ясного неба», проте його наслідки йдуть далеко за межі Керченської протоки, Азовського моря чи навіть України. Якщо не чинити спротив, рано чи пізно війна пошириться на Європу. Якщо перефразувати лорда Нельсона в часи Трафальгарської битви, Україна може врятувати себе своїми зусиллями, а Європа її прикладом.

Список використаних джерел:

1. Michael Cruikshank, "Investigating the Kerch Strait Incident," www.bellingcat.com/author/michael/cruikshank, November 30, 2018; David B. Larter, "Experts Say Russia's Actions In the Kerch Strait Were Illegal," www.defensenews.com, November 30, 2018; Ukraine Intercepts Radio Comms Of Russian Coast Guards With Command Amid Attack On Ukraine Navy Boats (Transcript), www.unian.info, November 27, 2018.
2. Daniel Boffey, "Russia 'Paved Way For Ukraine Ship Seizures With Fake News Drive'," www.theguardian.com, December 10, 2018.
3. Lyle J. Goldstein and Yuri M. Zhukov, "A Tale Of Two Fleets: A Russian Perspective on the 1973 Naval Standoff in the Mediterranean," http://scholar.harvard.edu/files/zhukov/files/2004_GoldsteinZhukov_NWCR.pdf, *Naval War College Review*, LVII, NO. 2, Spring, 2004, pp. 27-63.
4. Там же.
5. Michael Peel and David Bond, "Russian Subsea Military Activity At Cold War Levels," *Financial Times*, December 23-24, 2017, www.ft.com; Michael Birnbaum, "Russian Submarines Are Prowling Around Vital Undersea Cables. It's Making NATO Nervous." www.washingtonpost.com, December 22, 2017.
6. Rear Admiral Lars Saunes, "Norway," *Proceedings of the U.S. Naval Institute*, CXLIII.NO. 3, March 2017, p. 29; Jens Stoltenberg, "NATO Announces Major Changes To Its Command Structure," <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/nato-announces-major-changes-to-its-command-structure>, November 8, 2017.

7. Там же.
8. Russian Defense Policy, “Russia Reinforcing Mediterranean Formation,” <https://russiandefpolicy.blog/tag/mediterranean/>, June 12, 2017.
9. Stephen Blank, “The Black Sea and Beyond,” *Proceedings of the US Naval Institute*, October, 2015, pp. 36-41; “NATO Military Exercises Begin In Black Sea,” <http://www.bbc.com/news/av/world-europe-31828111/nato-military-exercises-begin-in-black-sea>, March 11, 2015; Alex Gorka; “Exercise Sea Shield-2017: NATO Provokes Russia in Black Sea Before Defense Ministers’ Meeting,” <https://www.strategic-culture.org/news/2017/02/10/exercise-sea-2017-nato-provokes-russia-black-sea-defense-ministers-meeting.html>, February 10, 2017; Damien Sharkov, “NATO To Strengthen in Black Sea Region Despite Russian Warning,” <http://www.newsweek.com/nato-strengthen-black-sea-despite-russia-warning-470717>, June 15, 2016.
10. Blank, pp. 36-41.
11. “Russia Begins Development of Syrian Bases To Host Nuclear Warships & Warplanes,” www.rt.com, December 26, 2017.
12. Oleksiy Serdyuk, “Kremlin Continuing Building Up Forces In Ukraine,” *Ukraine Defense Review*, NO. 1, 2018, pp. 28-29.
13. Matthew Bodner, “Russia Deploys Military Ships To Syria Armed With Kalibr’ Cruise Missiles,” <https://www.defensenews.com/naval/2018/08/28/russia-deploys-military-ships-to-syria-armed-with-kalibr-cruise-missiles/>, August 28, 2018.
14. Interview With LTG Ben Hodges, Sherr, Blank pp. 36-41.
15. Ihor Kabanenko, “Russia’s ‘Boa Constrictor’ Strategy In the Sea of Azov: A Prelude To Amphibious Landings,” *Eurasia Daily Monitor*, June 12, 2018, www.jamestown.org.
16. Dave Majumdar, “Vostok-2018: Russia (with China Making a Guest Appearance) Set for Largest Wargames in over Three Decades,” <https://nationalinterest.org/blog/buzz/vostok-2018-russia-china-making-guest-appearance-set-largest-wargames-over-three-decades>, August 23, 2018.
17. “Ukraine-NATO Joint Military Exercises Begin In Western Region Of Lviv,” *Radio Free Europe Radio Liberty*, September 3, 2018 www.rferl.org.
18. Douglas Barrie and Howard Gethin, “Russian Weapons in the Syrian conflict,” *Russian Studies, NATO Defense College*, 02/18-May 2018, p. 9.
19. Sharkov.
20. <https://iz.ru/744028/2018-05-16/korabli-s-kalibrami-otpraviatsia-na-postoiannuiu-vakhtu-v-sredizemnoe-more>.
21. “Russia Sends New Frigate With Cruise Missiles Onboard To Mediterranean,” www.Reuters.com, November 10, 2018.
22. “Kremlin: Russia to Conduct Exercises In the Mediterranean On Permanent Basis,” www.uawire.com, November 3, 2018.
23. Christian Campeanu, “How Romania Might Get To Have a Conflict With Russia,” Bucharest, *Romania Libera Online*, March 24, 2014 *Open Source Center, Foreign Broadcast Information Service, Central Eurasia*, (Henceforth *FBIS SOV*), March 24, 2014.
24. Там же.
25. Conversations with Romanian Diplomats, Washington, D.C., 2018.
26. Iulia-Sabina Joja, “Dealing With the Russian Lake Next Door: Romania and Black Sea Security”, www.warontherocks.com, August 16, 2018.

27. “President Says Moldova Interested In Alternative Gas Routes,” *Infotag News Agency*, in Russian, July 30, 2018, Retrieved From *BBC Monitoring*.
28. Ugroza Kremlya,” *www.kommersant.com*, April 7, 2008, *Radio Free Europe Radio Liberty Newslines*, April 8, 2008; “Putin Hints At Splitting Up Ukraine, “ *Moscow Times*, April 8, 2008; “Putin Threatens Unity of Ukraine, Georgia,” *Unian*, April 7, 2008, *www.unian.net*.
29. Conversations with Ostop Kryvdyk, Washington, D.C. June 19, 2014.
30. Andrezej Sadecki, “Hungary’s Stance On the Ukrainian-Russian Conflict,” <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-05-21/hungarys-stance-ukrainian-russian-conflict>, May 21, 2014; Franklin Holcomb, Emily Markee, and ISW’s Russia-Ukraine Team, “Russia’s Multi-Front Campaign In Ukraine,” Institute for the Study of War, <http://iswresearch.blogspot.com/2018/03/russias-multi-front-campaign-in-ukraine.html>, March 9, 2018.
31. Conversations with Ostop Kryvdyk, Washington, D.C. June 19, 2014.
32. Ihor Kabanenko, “Russia’s ‘Boa Constrictor’ Strategy In the Sea of Azov: A Prelude To Amphibious Landings,” *Eurasia Daily Monitor*, June 12, 2018, *www.jamestown.org*.
33. Paul Goble, “Moscow Seeks To Control Not Just the Surface of the Azov Sea But Also the Ukrainian Shelf and Its Resources Below,” *www.windowoneurasia2.blogspot.com*, August 19, 2018.
34. Admiral James Stavridis (Ret), “Maritime Hybrid Warfare Is Coming,” *Proceedings of the U.S. Naval Institute*, December, 2016, <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2016-12-0/maritime-hybrid-warfare-coming> ; Yuri Zoria, “Is Russia Preparing To Attack Mariupol By Blockading Ukrainian Sea Ports,?” *www.euromaidanpress*, July 27, 2018.
35. Ihor Illyash, “Take it Or Leave It! Putin Presses For Belarus Absorption,” https://en.lb.ua/news/2018/12/21/6859_take_leave_it_putin_presses.html, December 21, 2018.
36. Stephen Blank, The Values Gap Between Moscow and the West: the Sovereignty Issue,” *Acque et Terre*, No. 6, 2007, pp. 9-14 (Italian), 90-95 (English); James Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia’s Influence Abroad*: London: Chatham House, 2013, pp. 61-62; Susan Stewart, “The EU, Russia and Less Common Neighborhood,” *SWP Comments*, Stiftung Wissenschaft Und Politik, January, 2014, pp.2-3.
37. Vladimir Petrovsky, “A New Helsinki Process: Pros and Cons,” *International Affairs*, No. 6, 2018, pp. 14-15 (Moscow).
38. Там же.
39. “Russia, Turkey Will Boost Security in Eurasia: Putin,” <https://www.aa.com.tr/en/energy/international-relations/russia-turkey-will-boost-security-in-eurasia-putin/22894>, December 30, 2018.

Павло КОСТ

аналітик порталів

“Defence24.pl” та “Nowa Europa Wschodnia”,

член Експертної ради ЦДАКР.

Польський погляд на російську окупацію Криму та шляхи її вирішення

Polish View on Russian Occupation of Crimea and Ways of its Solution

The article focuses on possible ways of reintegration of the Autonomous Republic of Crimea. Regaining control over Crimea might be realistic only if number of preconditions occurred – essential weakness of the Russian Federation; reinforcement of Western sanctions towards Russia and success of Ukrainian transformation. Due to the fact, that such configuration is highly complicated and need a lot of time, Crimea reintegration is possible only in the long-term. Despite limited room of manoeuvre left for Kyiv, Ukraine is obliged to take into consideration importance of abovementioned preconditions when implementing its policy towards Crimea and RF. Kyiv might be successful only if reintegration become the real priority of Ukraine's agenda.

Вступ

Станом на початок 2019 року можна констатувати, що для державних структур в Україні реінтеграція Криму не є пріоритетом, а політика щодо кримської проблеми не стала системною. Важливим пом'якшувальним чинником при оцінках цієї політики є обмежене поле маневру – навіть, якби дії Києва були близькими до ідеалу, це кардинально не змінило би теперішній *status quo* через обставини незалежні від України. Розробники проекту Стратегії інформаційної реінтеграції Криму вважають, що державна політика щодо півострова зосереджена на:

- ситуативному реагуванні на поточні безпекові виклики;
- ініціюванню судових справ щодо відшкодування за втрачене майно;
- боротьбі за «уми» міжнародної спільноти щодо невизнання анексії та захисті прав людини в Криму;
- врегулюванні соціально-економічних зв'язків з окупованою АРК;
- спробах вирішення проблем мешканців, що проживають в Криму, наприклад, у сфері освіти та медицини;
- інформаційній політиці щодо АРК [1].

Наведений перелік справді охоплює ключові напрямки дій України, проте всі вони є хаотичними, недостатньо структурованими і пов'язаними між собою. То ж головним недоліком курсу Києва щодо Криму є відсутність його комплексності та чіткості у формулюванні цілей.

Проблема Криму є невід'ємною частиною ширшого контексту українсько-російської війни, а Кремль не відмовився і навряд чи ближчим часом відмовиться від своїх агресивно-гібридних устремлінь щодо України. То ж для України протистояння з Росією ще досить довго носитиме оборонний характер. Відповідно результативність політики щодо півострова великою мірою залежить від ефективності у протистоянні Росії на всіх інших фронтах. РФ втілює свою агресію холоднокрівно, системно та гібридно. Причому застосовує «повзучу» тактику *step by step* що-

разу переступаючи нову межу, але розтягнення в часі має створювати ілюзію, що ніякої агресії не відбувається [2]. Фактично, Кремль своїми діями демонструє вже неприховане прагнення перетворити Азовське море у внутрішні води РФ. Очевидно, що чергові етапи ланцюжка подій, це повна блокада азовських портів України, блокада чорноморських та, можливо, спроби отримати сухопутний коридор від т. зв. ДНР до окупованого Криму. То ж стратегія реінтеграції Криму, яка за визначенням має бути наступальною, не може не враховувати потреби систематичного зміцнення обороноздатності у всіх її аспектах – військовому, внутрішньополітичному, економічному, енергетичному, інформаційному тощо. А станом на початок 2019 року прогалин в усіх названих компонентах не бракує.

Актуальним залишається ризик «мирного» врегулювання ситуації на Донбасі на умовах Кремля, що майже точно означатиме консервацію «кримського» питання, тобто буде суттєвим кроком в напрямку визнання анексії (хоча навряд чи *de jure*). Цей сценарій має шанс бути втіленим у випадку політичних змін внаслідок президентських та парламентських виборів. «Поступки» РФ щодо ОРДЛО компенсуватимуться їй забуттям Криму Києвом. В цьому контексті звертає увагу, що станом на початок 2019 року, РФ демонструє цілковиту відсутність готовності до розмов про зміну статусу Криму. Також в інформаційному просторі України, Крим зійшов на другий, а то і третій план. Якщо цей стан продовжуватиметься, ризик політичних домовленостей щодо ОРДЛО з АРК по суті, ставатиме більшим через падіння рівня суспільного запиту на реінтеграцію Криму.

При будь-якому розкладі сама реінтеграція півострова приховує в собі низку загроз для національних інтересів України особливо враховуючи її європейські та євроатлантичні устремління. За оцінками урядового Центру східних досліджень з Варшави, ще у 2016 році рівень фактичної інтеграції Криму з РФ у культурній та суспільній сферах був значно вищим чим рівень інтеграції з материковою

Україною до анексії [3]. Також домінуючим у ставленні кримчан є пристосування, якому сприяє рішучість Москви з різким авторитарним присмаком. Враховуючи фактор часу та дії РФ, світоглядні та економічні зв'язки кримчан з РФ будуть тільки укріплюватися. Тому, слід визнати простий факт, що реінтегруючи АРК необхідно бути готовими до проведення різких дій щодо амортизації ризиків з нею пов'язаних.

З урахуванням наведених фактів, реінтеграція АРК можлива лише у випадку одночасного виникнення кількох взаємопов'язаних передумов:

- **зміцнення міжнародної антипутінської коаліції та посилення санкцій щодо РФ** – у зв'язку з асиметричністю потенціалів РФ та України, активна підтримка Заходу є необхідною умовою не тільки реінтеграції Криму, але виживання для України;
- **краху теперішнього режиму в Росії і хаотизації її внутрішньої ситуації** – хаос в Росії має унеможливити реакцію Кремля, в т.ч. мілітарну, на повернення контролю над півостровом з боку України;
- **української *successstory*** – без успіху реформ і глибоких перетворень в Україні реінтеграція буде проблематичною – Україна повинна стати для кримчан привабливим магнітом.

Важко уявити успішну реінтеграцію без виникнення такої конфігурації. Відповідно, будь-яка стратегія Києва щодо Криму мусить бути націленою на кристалізацію саме таких передумов. Всі вони потребуватимуть часу, то ж реінтеграція Криму у короткій чи середній перспективі мало реалістична. Мінімальним, хоча не дуже ймовірним, є п'ятирічний термін, а більш реалістично будувати плани на принаймні 10 років наперед. Водночас, є низка напрямків, що безпосередньо стосуються роботи з Кримом, яку потрібно проводити вже зараз незважаючи на віддаленість перспективи самої реінтеграції.

Економічний блок

Фундаментом економічної політики щодо Криму і РФ має бути сприяння збільшенню вартості окупації. Контраргумент про те, що Україна таким чином сприяє зриву зв'язків півострова з материковою частиною держави є позбавленим реалізму, оскільки це вже dokonаний факт, який поглиблюватиметься незважаючи на те, яку політику проводитиме Україна. То ж першим і частково вже реалізованим завданням є економічна блокада півострову. Особливу роль в цьому відіграє заборона постачань з материкової України на Крим електроенергії, нафтопродуктів та води – дієвість цієї блокади не повинна викликати сумнівів. Кремль змушений реалізовувати дорогі інфраструктурні проекти (газопровід, енергетичний «міст» і розбудова електромереж, будова ТЕС), які дають приводи для посилення санкцій (інша річ, як цими нагодами користується Київ).

Другим, давно очікуваним кроком, має бути ліквідація вільної економічної зони Крим (ВЕЗ) [4]. Результативність даного режиму є, м'яко кажучи, дискусійною. Якщо приносить якусь користь, то лише олігархічним структурам, що продовжують діяльність в АРК попри окупацію. Також її існування несе в собі репутаційні втрати на міжнародній арені, що до певної міри зводить нанівець зусилля націлені на посилення західних санкцій щодо РФ.

Третій елемент, це продовження судових баталій, метою яких має бути відшкодування збитків за втрачене майно на півострові [5]. У вже «постанексійний» період українські позивачі досягли гучних перемог над російськими суперниками в міжнародних інстанціях. У травні 2018 року за позовом 18 українських компаній та однієї фізичної особи Міжнародний Арбітражний Суд в Гаазі прийняв рішення про необхідність виплати компенсацій у сумі 159 млн. дол. США за втрачене внаслідок анексії майно [6]. В листопаді перемогу на суму 1,3 млрд. дол. США здобув «Ощадбанк». В різних інстанціях точиться низка інших проваджень, а чергові українські суб'єкти оголошують про намір

подання позовів за втрачене майно в Криму. Хоча зрозуміло, що РФ буде відмовлятися виконувати рішення, цей напрямок роботи проводиться на разі доволі успішно. Єдиними її складовими, які можна покращити, є сильніша координація дій державних та комерційних структур, а також інформаційне використання юридичних досягнень. Для прикладу, перемога «Ощадбанку» практично повністю «потонула» в морі повідомлень про події навколо Керченської протоки не отримавши бажаного резонансу.

Четвертий економічний елемент носить найбільш віддалений у часі характер і стосується опрацювання вже зараз «Економічної стратегії для реінтегрованого півострову». Вже зараз зрозуміло, що налагодження кримської економіки після повернення контролю вимагатиме проявленого у стислі терміни спеціального, унікального підходу. Обов'язковою складовою мусить бути чіткий сигнал для міжнародного бізнесу, що збільшить його зацікавленість і присутність в Криму. Розробкою схожої стратегії потрібно займатися вже зараз.

Санкційна політика

В цьому компоненті важливо дотримуватися двох векторів. **По-перше, це заповнення прогалин санкційної політики Заходу та самої України.** Державним органам слід скористатися роботою експертів Центру чорноморських стратегічних досліджень, які системно слідкують за дотриманням санкцій щодо РФ у зв'язку з анексією АРК [7]. Експерти Центру наголошували, що таких санкційних «дірок» залишається чимало. Поза рестрикціями є, наприклад, Ленінградський суднобудівний завод «Пелла», який займається побудовою ракетних корветів на феодосійській верфі. «Пелла» не лише не значиться в жодних санкційних списках, але також володіє верф'ю в Гамбурзі. Ще один приклад, це Керченський суднобудівний завод «Залив», на якому будують кораблі для ЧФ РФ з пакету замовлень Зеленодольського заводу імені О.М. Горького (належить групі компаній АТ «Холдингова

компанія «Ак Барс»). На названих заводах має бути побудовано 9 ракетних корветів, що сприятиме подальшій мілітаризації півострова.

Також увагу варто привернути до порту Кавказ, який є «хабом» з перевалки заборонених вантажів – через російський порт вони транзитом портапляють «до» або «з» кримських портів. Причому саме в російському порту товари отримують сертифікати, які підтверджують нібито російське походження вантажів у випадку експорту та підтвердження отримання у випадку імпорту. Варто нагадати, що інформаційна активність на міжнародній арені приносить певні успіхи – розповсюдження інформації про поставки на півострів ільменіту з Норвегії та Німеччини у 2017 році через порт Кавказ, призвело до припинення цієї практики. Також порт відіграв ключову роль у незаконному будівництві мосту через Керченську протоку, проте не отримав за це жодних неприємностей. Експерти ЦЧСД зауважують, що російські авіакомпанії продовжують відправляти літаки, що прямують до кримських аеропортів, а потім їх приймають літовища європейських країн. Лише у 2017 році моніторинг виявив 164 таких літаків. Їх варто було б внести у санкційний список через заборону на обслуговування в аеропортах Європи.

Нарешті, не вирішеним залишається питання зрадників присязі проявлене військовослужбовцями під час анексії. Києву варто скласти санкційні списки військовослужбовців та чиновників, які порушили присягу після анексії півострова [8].

По-друге, санкційна політика України вимагає уніфікації, системності та інформаційного підкріплення. Державні структури повинні на регулярній основі слідкувати за порушниками права в окупованому Криму та надавати цим кейсам відповідного розголосу в Україні та, зокрема, на міжнародній арені. Логічно, що в Україні цим мала би займатися РНБО або її підрозділ. Використовувати потенціал громадських організацій в цьому контексті, держава просто зобов'язана. На даний момент, офіційний Київ обмежується риторикою (та і то нерегулярно) і не надає прак-

тично жодної пріоритетності цьому питанню. Зрозуміло, що санкції України щодо суб'єктів чи осіб з РФ матимуть безпосередньо обмежений результат. Але на цьому тлі можна і треба проводити інформаційні кампанії в Україні та особливо закордоном. Також варто це сприймати, як чіткий посил міжнародній спільноті про жорстке покарання Україною порушників. Тільки тоді можна чекати того самого від Заходу». Бажаним є установа прямих каналів комунікації з відповідними органами в інших ключових країнах, які відповідають за наповнення санкційної політики своїх держав (наприклад, американський OFAC). Це даватиме можливість обміну інформацією щодо потенційних санкційних об'єктів, координації дій та включення в західні санкційні списки бажаних осіб чи об'єктів.

Захист прав заручників

Широкий діапазон дій, до яких вдається Росія щодо українських політв'язнів та військовополонених показує, що Кремль у різноманітний спосіб використовує їх до досягання цілей своєї політики [9]. Маємо спроби залякування власного населення «українськими диверсантами», тактичні маневри з прицілом на внутрішньополітичну сцену України, демонстрування доконаності факту анексії, оголошення неефективності та безпорадності Києва в боротьбі за права українських громадян, спроби виторговувати поступки та, не виключено, підготовку *casus belli* для військового вторгнення шляхом організації провокацій – диверсійних та терористичних актів «вчинених українськими спецслужбами» у РФ [10]. Ця проблема давно стала системною, що має тенденцію до поглиблення. **Відповідно, це виклик для держави, яка повинна на постійній основі моніторити та оперативно реагувати на небезпечні прояви цього курсу Москви, а в ідеалі попереджати наміри Кремля.** В цьому контексті кримських в'язнів важко відокремлювати від постраждалих з інших регіонів України.

Звичайно, поле маневру для реальної допомоги є вузьким або дуже вузьким – Москва визнає принцип сили, яка на даний момент є її козирем. Проте навіть наявні можливості не завжди використовуються оптимально, а Україна не може дозволяти собі найменших помилок у боротьбі за права своїх громадян, яких незаконно протримує РФ. Чого тільки варта епопея з забезпеченням фінансування основних потреб політв'язнів. Державні органи наче не помічають потенціалу активних на цьому полі громадських організацій. Київ однозначно не допрацьовує в роботі з міжнародною аудиторією, яка недостатньо поінформована про російські порушення. То ж варто приділити більше регулярних зусиль висвітленню цієї тематики в ЗМІ західних країн (тим більше, що до теми прав людини західні демократії ставляться по-особливому). Також неможливо не помітити, що лідери деяких країн-партнерів мають теоретично шанс допомогти звільнити українських громадян. Приклад інтервенції президента Туреччини Реджепа Ердогана показує, що такі інструменти можуть бути ефективними. Ще однією прогалиною є відсутність сталого моніторингу порушників прав українців на окупованих територіях – правоохоронців чи суддів. Відповідні бази даних мали би стати елементом інформаційно-дипломатичних зусиль з подальшим їх використанням при перегляді санкційних списків.

Сектор безпеки

Враховуючи фактор війни не можна обійти увагою і безпекові аспекти. Розбудова і зміцнення ЗСУ та реформування правоохоронних органів розраховане на стратегічну перспективу є аксіомою при побудові планів реінтеграції півострова. Навіть, якщо реінтеграція матиме мирний характер, сильна армія буде необхідним інструментом, як серйозний стримуючий важіль для агресора. Банальним є і те, що абсолютно пріоритетним має бути систематична розбудова ВМС [11]. Чіткі виміри безпекової реформи не є темою даного тексту, але варто звернути увагу на інші аспекти з цим пов'язані. **Мова**

про сприяння виникненню зручнішого чим на даний момент балансу сил у регіоні. Зараз РФ можна вважати абсолютно домінуючою силою на Чорному морі. Україна має докладати зусиль заради збільшення постійної присутності в акваторії натівських кораблів з урахуванням обмежень конвенції Монтре. На цьому тлі великої ваги набирає військова співпраця і навіть координація дій з Румунією [12].

Тесаместосується поглиблення співробітництва з Туреччиною. Це особливо важливо з огляду на потенційну можливість загострення безпекової ситуації на Чорному та Азовському морях. Інтенсифікація співпраці з Анкарою, що спостерігається останніми роками є абсолютно виправданим та бажаним. Окреме і особливе місце в ній має відводитись ВТС [13].

Інформаційна політика

Очевидно, що інформаційна складова є необхідним інструментом для реінтеграції півострова, а Києву часто докоряють за відсутність ефективності в інформуванні населення Криму. Проте реалії такі, що розраховувати на зміну суспільних настроїв в окупованій АРК на користь України без виникнення передумов, про які мова на початку тексту – щонайменше – наївно. Тим не менше, інформаційна активність щодо кримського питання має бути збільшеною. 28 грудня 2018 року КМУ схвалив Стратегію інформаційної реінтеграції Криму. Документ ставить амбітні завдання [14]. Серед них формування на півострові переконання про невідворотність реінтеграції Криму і відсутність загрози для мешканців АРК в зв'язку з цим, формування підтримки кримчан щодо цілісності України та формування однозначного розуміння «кримського» питання міжнародною спільнотою. Водночас реалістична оцінка поточного *status quo* примушує визнати, що лише третє завдання може бути виконаним успішно. Реалізація двох перших дуже нагадує *wishful thinking* – воно має шанс на матеріалізацію лише за умов краху путінського режиму і внутрішнього та зовнішнього

ослаблення РФ. Разом з тим слід визнати, що Стратегія визнає масштаби загроз для її реалізації, як хоча би «технічна обмеженість у донесенні свого контенту до населення Криму».

З огляду на це ключовими аудиторіями мають бути населення материкової України та міжнародна спільнота. Робота з першою аудиторією повинна розглядатися, як протидія гібридним спробам Кремля щодо маніпулювання громадською думкою. Також її слід сприймати, як консолідуючий фактор, де реінтеграція Криму в майбутньому має бути складовою національної ідеї. В результаті підтримка населенням повернення контролю над півостровом не повинна піддаватися сумніву, що в свою чергу впливатиме на активність керманичів. Цілі міжнародного вектора інформаційної політики очевидні – укріплення переконання про безправність анексії та нахабність РФ у постанексійний період – порушення прав людини і санкційного режиму, мілітаризацію Криму [15], провокації ЧФ РФ ітд.

Гарним кроком передбаченим у Стратегії є плани створення постійної експертної комісії при МІП щодо покращення механізмів координації між громадськістю та державою. Правильним кроком мало би бути створення «пулу» НУО, експертів та журналістів – активних на міжнародних інформаційних майданчиках – та ведення з ними регулярного діалогу. Не заперечуючи важливості безперервності інформаційних заходів, потрібно визнати, що особливо у боротьбі за думку міжнародної спільноти велику роль будуть мати спалахи активності під час кризових чи резонансних ситуацій (таких, як наприклад, інцидент з обстрілом та затриманням українських катерів і екіпажу).

Потенційні сценарії реінтеграції

Теоретично існує декілька сценаріїв повернення українського контролю над півостровом. Першим з них є «**військовий**». В силу низки причин – мілітаризація Криму після анексії,

збереження сильних угруповань російської армії по всьому кордону України з РФ, в ОРДЛО та Придністров'ї, низький наступальний потенціал ЗСУ (особливо вкрай необхідних при такій операції авіації та ВМС), географічні особливості півострова, потенційна міжнародна реакція, в'ялість проукраїнських настроїв в АРК – вибір саме цього варіанту Україною є вкрай небажаним. Водночас, треба підкреслити, що без застосування певних силових елементів, повернути контроль над півостровом також буде важко.

Другий сценарій, який часто обговорюється можна умовно назвати «**повстанським**». Згідно нього мешканці півострова самі зрозуміють тупиковість життя в одному організмі з РФ, що штовхне їх до руху опору, який згодом отримає підтримку з материкової України. Реалії чітко показують, що подібні розрахунки позбавлені реалізму.

Теоретичні шанси на втілення має за те третій сценарій - «**мирний**». Завдяки цілому комплексу дій на дипломатичному, політичному, економічному та інформаційному фронтах, передумови про які мова на початку тексту, можуть бути досягнутими. За таких обставин для значної частини кримчан материкова Україна стане привабливим магнітом, символом успіху. Інколи з нього виокремлюють «**дипломатичну**» складову, як окремий самодостатній інструмент реінтеграції [16]. Згідно цього варіанту, Крим мав би повернутися під український контроль внаслідок домовленостей між РФ, Україною та, ймовірно, західними країнами. Проте слабкою стороною так «мирного», як і «дипломатичного» є недостатнє врахування ризиків пов'язаних з реінтеграцією півострова для України. Також цей варіант означає компроміс, а з територіальною цілісністю компромісів бути не може.

Нарешті, найбільш оптимальним виглядає сценарій «**мирний+**». Він відрізняється від «мирного» лише тим, що певні елементи силового визволення доведеться застосувати. З огляду на досить глибоке вкорінення проросійських та антиукраїнських настроїв серед кримського населення, демонстрація

У ФОКУСІ: ПОЛЬСКИЙ ПОГЛЯД НА КРИМ

самої лише привабливості, як магніту – це недостатньо ефективний засіб реінтеграції. Такий підхід рано чи пізно вил'ється в постінтеграційні безпекові проблеми. Реалії сьогоденної окупованої АРК та наслідки окупації роблять необхідними застосування (в обмеженому масштабі) сили. Тим більше, що екстремістсько-радикальних елементів після окупації на півострові залишиться чимало.

З огляду на низку факторів, поле маневру для реакції України на російську окупацію Криму є обмеженим. Реінтеграція півострова можлива виключно у віддаленій перспективі і лише у випадку виникнення трьох передумов – внутрішньої слабкості і хаосу в РФ,

посилення санкційного тиску Заходу на РФ та успіху перетворень в Україні. Державна політика щодо кримської проблеми має бути підпорядкована саме їх виникненню. Однозначно найоптимальнішим варіантом реінтеграції Криму для Києва є реалізація сценарію «мирний+» – комплексу тісно пов'язаних між собою дій з області дипломатії, економічної, гуманітарної та інформаційної політики, які будуть підкріплені побудовою нових ЗСУ. Проте на разі курс України щодо Криму нагадує ситуативні рухи. Вони можуть набрати рис системності лише після реального, а не лише декларативного, перетворення реінтеграції в пріоритет державної політики.

Список використаних джерел:

1. Стратегія інформаційної реінтеграції Криму. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mip.gov.ua/files/pdf/indostrat.pdf>.
2. Ridvan Bari Urcosta. Russia's Strategic Considerations on the Sea of Azov. Warsaw Institute. Special Report. December 3 2018 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://warshawinstitute.org/russias-strategic-considerations-sea-azov/>.
3. Wojciech Górecki. Półwysep, czyli wyspa. Krym w trzecim roku po aneksji. Punkt Widzenia OSW. Listopad 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/pw_61_pl_polwysep_krym_net_0.pdf.
4. Закон України Про створення вільної економічної зони „Крим” та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України. Сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1636-18>.
5. Krzysztof Nieczypor. O sprawiedliwość i odszkodowania. Ukraina przeciwko Rosji w sądach międzynarodowych. Komentarze OSW. 11 czerwca 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/271.pdf>.
6. Press Release. Arbitration Between Everest Estate LLC and Others as Claimants and Russian Federation as Respondent. Permanent Court of Arbitration. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://pcacases.com/web/sendAttach/2325>.
7. Andriy Klymenko, Tetyana Guchakova and Olha Korbut. New Economic Sanctions Against the RF in Connection With Its Illegal Activity In The Occupied Crimea. BlackSeaNews. July 5 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.blackseanews.net/en/read/142641>.
8. За даними військового прокурора України Анатолія Матіоса з 20 315 українських військовослужбовців різних формувань, що несли службу в Криму станом на лютий 2014 року, на материкову Україну повернулося лише 6 010 осіб: Матіос оприлюднив кількість українських військових, які залишилися в окупованому Криму. ТСН. 5 лютого 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://tsn.ua/ukrayina/matios-oprilyudniv-kilkist-ukrayinskih>

viyskovih-yaki-zalishilisya-v-okupovanomu-krimu-585526.html.

9. Paweł Kost. Rozgrywka więźniami. Nowa Europa Wschodnia. 27 kwietnia 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://new.org.pl/5754-rozgrywka-wiezniami>.
10. В Москве прошло заседание Национального антитеррористического комитета. Сайт Национального антитеррористического комитета РФ. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://nac.gov.ru/print/nak-prinimaet-resheniya/v-moskve-proshlo-zasedanie-nacionalnogo-11.html>.
11. Морський вузол. Директор ЦДАКР В. Бадрак про те, чому у нас немає сучасного військового флоту, і чи з'явиться він. Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння. 14 січня 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://cacds.org.ua/?p=5414>.
12. Paweł Kost. Rosja przygotowuje całkowitą blokadę morską Ukrainy? Posłużą do tego platformy wiertnicze. Energetyka24. 13 grudnia 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.energetyka24.com/rosja-przygotowuje-calkowita-blokade-morska-ukrainy-posluzado-tego-platformy-wiertnicze?fbclid=IwAR0y8X_43XQgMoWeUUCtbY4qkxIIqFmaWxnkpB9zTRivjOg9kC0ppPn0Fqs.
13. Експерт: Туреччина – перша країна, з якою Україна реалізує офсетні програми в оборонній сфері. Defense Express. 16 січня 2019. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://defence-ua.com/index.php/home-page/6272-ekspert-turechchyna-persha-krayina-z-yakoyu-ukrayina-realizuye-ofsetni-prohramy-v-oboronniy-sferi?fbclid=IwAR3mEL_ZnAD_dV7tbqDC-NchFz24D2v8nvPC-eJdCp-HlalXjcGm2q91b03Y.
14. Стратегія інформаційної реінтеграції Криму. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://mip.gov.ua/files/pdf/indostrat.pdf>.
15. Militarization of Crimea. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.net/rubric-defense/2573059-militarization-of-crimea-infographics.html>.
16. Володимир Горбулін. Донбас і Крим: ціна повернення. Київ 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Razom_kRym_donbas-4ab2b.pdf.

Євгенія ГОРЮНОВА

PhD, доцент Таврійського
національного університету
імені В.І. Вернадського,
Київ, Україна

Основні наслідки російської анексії для економіки Криму

Main Consequences of the Russian Annexation for the Crimean Economy

The article is devoted to the analysis of the economic situation in Crimea occurred as a result of the peninsula's annexation by the Russian Federation. The first priority of the Russian policy is the nationalization of Ukrainian state-owned and other property, as a result of which profit-making enterprises and resort facilities are transferred to Russian holdings or purchased by Russian oligarchs at a fraction of the cost. Russian investments into the economy of Crimea are based on the federal budget allocations used to fund large infrastructure projects (the Kerch Strait bridge, the Tavrida highway, etc.). As for the Crimean industry, only the sectors having orders on an ad hoc basis (extraction of construction materials, manufacturing of steel structures for the bridge, etc.) and military-industrial complex enterprises demonstrate certain growth rates. The agrarian sector is in a difficult position due to the reduction in agricultural yields and livestock units. The foreign trade of Crimea has decreased tenfold.

Економічний потенціал Автономної Республіки Крим та Севастополя до окупації Росією був досить значним – за обсягом валового регіонального продукту (ВРП) півострів займав 10 позицію серед регіонів України [1, с. 12]. Після російської анексії ВРП Криму скоротився майже вдвічі – з \$7,2 млрд до

\$4,7 млрд [2]. Але навіть таке скорочення дозволяє Криму випереджати Чечню, Івановську, Костромську, Псковську та Курганську області вдвічі, Кабардино-Балкарію та Північну Осетію – майже втричі, а Інгушетію та Алтай – в сім разів.

Експропріація української власності.

17 березня 2014 р. (на другий день після так званого референдуму) Верховна Рада АРК, дієздатність якої була припинена українським парламентом ще 15 березня, ухвалює постанову «Про незалежність Криму». Згідно з документом, уся державна, профспілкова та громадська власність України класифікується як «власність Республіки Крим» [3].

На думку деяких російських правників, оголошення про «націоналізацію» української власності за день до офіційного приєднання до Російської Федерації, дозволяє Москві уникнути звинувачень в привласненні української власності, порушенні двосторонніх договорів та власних правових норм, які вимагають викупу націоналізованого майна [4, с.126-127].

Першими під контроль Криму перейшли стратегічні підприємства півострову: ПАТ «ДАТ «Чорноморнафтогаз», кримські активи ПАТ «Укртрансгаз», ДП «Феодосійське підприємство із забезпечення нафтопродуктами», «Керченська паромна переправа», морські торгові порти (Керч, Феодосія, Ялта, Севастополь, Євпаторія) та рибні порти (Керч і Севастополь).

Протягом 2014-15 рр. було «націоналізовано» (де-факто експропрійовано без будь-якої компенсації власникам) не тільки державні підприємства (заводи концерну «Укроборонпром», НВАО «Масандра», ДП «Завод шампанських вин «Новий Світ»), але й деякі акціонерні компанії та навіть приватні бізнес-активи (ПАТ «Кримхліб», ПАТ «Укртелеком», ПАТ «ДТЕК Крименерго», об'єкти українського бізнесмена Ігоря Коломойського тощо). У Севастополі процес «націоналізації» відбувався більш повільними темпами, але майже усі підприємства суднобудівельної галузі перейшли до власності міста.

За першими розрахунками Міністерству України, в ціновому еквіваленті втрата кримських об'єктів державної власності перевищила один трильйон гривень. НАК «Нафтогаз України» оцінив кримські активи компанії в судовому позові до РФ в \$5 млрд [5]. Український «Ощадбанк» вже отримав рішення міжнародного трибуналу про відшкодування Росією \$1,3 млрд втрат фінустанови через анексію Криму [6].

Розпорядження націоналізованою власністю. Після експропріації української власності розпочинається процес передачі цих об'єктів у федеральну власність або власність суб'єктів РФ, включення їх до російських холдингів через акціонування або розпродаж на аукціонах російським олігархам. Наприклад, НВАО «Масандра» переводять у підпорядкування Управлінню справами Президента РФ, а дитячий оздоровчий центр у смт. Сатера під Алуштою віддали безкоштовно Республіці Чечня.

Судноремонтні підприємства, які мають значення для російського оборонно-промислового комплексу, поступово передають російським холдингам через оренду, переведення до федеральної власності або акціонування. Наприклад, «Севастопольській морський завод» було передано в оренду на 49 років АТ «ЦС «Звездочка», який входить до складу Об'єднаної суднобудівної корпорації. Феодосійський суднобудівельний завод «Море» восени 2015 р. перевели у статус федерального державного унітарного підприємства, а в травні 2018 р. Путін підписав указ про передачу підприємства

російській корпорації «Ростех». Переведене у федеральну власність Севастопольське авіаційне підприємство (САП) до 2020 р. відійде «Вертолетам Росії».

Деякі кримські підприємства, які створюють конкуренцію для російського бізнесу, спеціально доводять до банкрутства, а потім ліквідують. Феодосійський завод «Склопластик», який в Україні мав статус провідного підприємства у сфері виготовлення конструкцій з полімерних матеріалів, катерів та яхт, після анексії швидко стає банкрутом та ліквідується шляхом приєднання його як цеху до заводу «Море».

Деякі «націоналізовані» українські підприємства та інші об'єкти протягом 2017-18 рр. продають на торгах російським бізнесменам. Наприклад, завод шампанських вин «Новий Світ» купила усього за 1,5 млрд рублів (\$22,7 млн) компанія з Санкт-Петербурга «Південний проєкт», яка є структурою банку «Россия» (головний акціонер – Юрій Ковальчук).

Наприкінці 2018 р. за 998 млн рублів (\$15 млн) продана компанія «Кримтелеком», створена на основі «націоналізованого» майна «Укртелекому», «Київстару» та інших українських компаній. Увесь пакет акцій придбало російське ТОВ «УКИП», яке належить экс-командувачу Ракетних військ та артилерії Сухопутних військ РФ Володимиру Заріцькому. Ця російська фірма також купила влітку 2018 р. три південно-бережних санаторії («Місхор», «Ай-Петрі» та «Дюльбер») усього за 1,5 млрд рублів, хоча, за словами українських експертів, мінімальна ціна кожного з них становить \$20 млн [7]. Санаторій «Лівадія», разом з об'єктами культурної спадщини, за 500 млн. рублів (\$8 млн) купив російський олігарх Костянтин Малофєєв. Націоналізований санаторій «Форос», який належав українському бізнесмену Ігорю Коломойському, продали ще в 2016 р. Федерації профспілок Татарстану за 1,4 млрд рублів (\$18 млн).

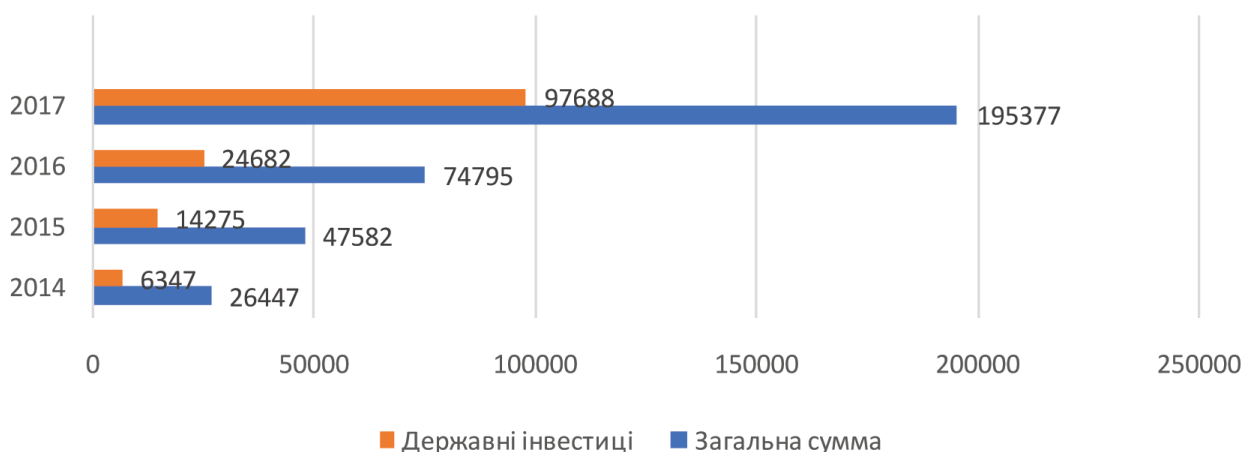
Загалом, із 117 націоналізованих в 2014 р. рекреаційних об'єктів у власності самого Криму залишилось тільки 11, які також планують продати найближчим часом. У 2019 р. на

торги виставлять залишки «республіканської» власності: «Феодосійський оптичний завод», «Кримхліб» та декілька інших підприємств.

Інвестиції. Загальна сума інвестицій в Крим (АРК та Севастополь) за 2014-17 рр. перевищила 550 млрд рублів (або близько \$6,8 млрд з урахуванням середньозваженого курсу долару). За три квартали 2018 р. інвестиції в кримську економіку склали 153,6 млрд рублів (\$2,4 млрд), серед яких від 48,4% (в Севастополі) до 61% (в АРК) припадає на бюджетні кошти [8].

Державні кошти заходять до Криму у рамках «Федеральної цільової програми соціально-економічного розвитку Республіки Крим та міста Севастополя» (ФЦП), загальний бюджет якої до 2022 р. складає 877,8 млрд рублів. За даними на листопад 2018 р. фінансові витрати за Програмою склали вже 442 млрд рублів, або 63% від усього обсягу капітальних інвестицій [9]. Але основна частина цих коштів спрямована на реалізацію інфраструктурних проектів (міст через Керченську протоку, автотраса «Тавріда») та модернізацію або прокладку нових електромереж, водопроводів та каналізаційних систем.

Частка російських державних інвестицій в економіку АРК, в млн дол

Частка приватних інвестицій в економіку АРК поступово зменшується – з 61,4% до 37,3% протягом 2014-17 рр. [2, с.151]. Натомість з 2018 р. різко зростає частка банківських кредитів підприємців: з 0,3% в загальному обсязі в 2017 р. до 26,6% в АРК та до 43,3% – в Севастополі [8]. Це свідчить про поступове вирішення проблеми з фінансовим забезпеченням кримських банків, які здійснюють ці операції. Але виправити ситуацію з іноземними інвестиціями на тлі санкцій ЄС росіянам не під силу, тому частка іноземних інвесторів скоротилася з 7,2% в 2014 р. до 1,2% в 2017 р. [2, с. 151].

Російська вільна економічна зона на півострові. Для залучення інвестицій російською вла-

дою на півострові з 1 січня 2015 р. було створено вільну економічну зону (ВЕЗ), пільговий режим якої діє на території окупованих АРК та Севастополя. Відповідно, для резидентів ВЕЗ протягом перших трьох років діє пільгова ставка в 2% податку на прибуток, з четвертого року вона зростає до 6%, а з дев'ятого – до 13,5%. До того ж сім років резидент ВЕЗ сплачує тільки 7,6% страхових внесків, що значно менше стандартної російської ставки.

Через пільговий податковий режим кількість резидентів ВЕЗ протягом 2015-18 рр. зросла до 1848 [10], з них 1380 учасників в АРК та 468 – в Севастополі. Це в 21 раз перевищує кількість учасників ВЕЗ «Алабуга» в Татарстані та в

132 рази – число резидентів ВЕЗ «Титановая долина» в Свердловській області.

Загальна сума задекларованих учасниками ВЕЗ інвестицій перевищує 150 млрд рублів (60 млрд грн), які також зараховуються до загального обсягу інвестицій. Але реально вклали кошти в економіку Криму тільки 7% резидентів ВЕЗ [11] – інші тільки використовують пільгові можливості зони. Таким чином, податкова недоїмка через ВЕЗ за 2015-17 рр. перевищує 11 млрд рублів (4,2 млрд грн), а у 2018 р. складе не менше 10 млрд рублів (3,8 млрд грн). Тобто за 4 роки існування ВЕЗ кримський бюджет не отримав 21 млрд рублів податків (8 млрд грн).

Це примусило російську владу через поправки до Податкового кодексу відмовити у пільгових податках тим резидентам ВЕЗ, які не реалізують інвестпроекти на території півострову.

Скорочення економічних потужностей Криму. За 5 років промислове виробництво Криму зазнало серйозних проблем. Розрив сталих господарських зв'язків з материковою Україною скоротив можливості для придбання сировини та продажу власної продукції. Через припинення постачання дніпровської води та електроенергії з материка собівартість кримської продукції суттєво зросла. З урахуванням транспортних витрат та незацікавленості росіян в допуску кримських виробників на власний ринок, можливості для збуту продукції суттєво обмежились. Тому найбільш активно на півострові розвивається тільки видобувна промисловість, яка працює на будівельні інфраструктурні проекти, та підприємства, чия продукція потрібна російському оборонно-промислому комплексу (ОПК).

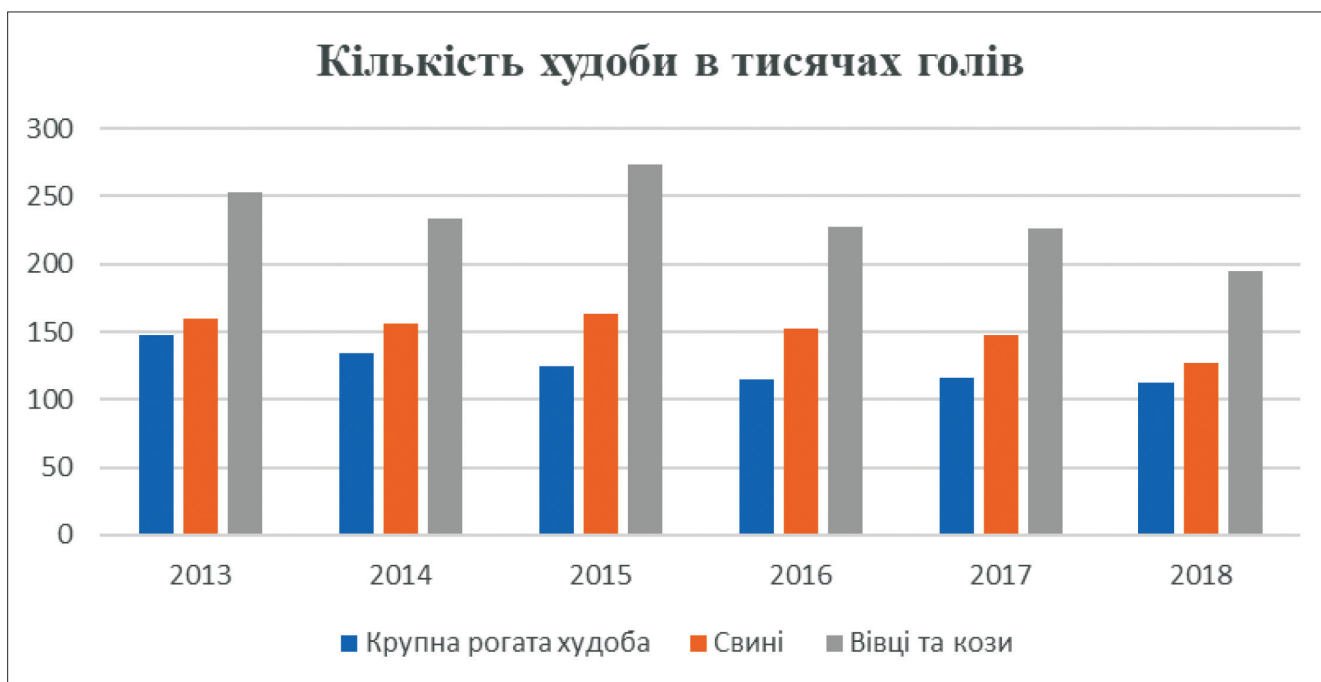
У виробничій сфері найбільші темпи зростання у 2017 р. демонструє виробництво готових виробів з металу - майже в 4 рази у порівнянні з 2016 р., що пов'язано із замовленнями металоконструкцій для «Кримського мосту», а також сфера виготовлення електричного обладнання (замовлення ОПК) [2, с.86]. У 2018 році до них додається транспортне машинобудування, де зафіксовано підвищення виробництва на 30% у зв'язку із військовими

замовленнями [12]. Взагалі, частка оборонної продукції складає третину від усього обсягу виробленої продукції.

Якщо кримська промисловість демонструє хоч якісь успіхи, то сільське господарство півострова знаходиться в кризовому становищі. Через нестачу води, 85% якої потрапляло на півострів через Північно-Кримський канал з материкової України, площа зрошених земель скоротилася в 10 разів – з 136 тис. га до 14 тис. га, деякі культури припинили вирощувати, а врожаї інших суттєво зменшилися. Наприклад, виробництво картоплі в 2017 р. впало майже в 2 рази у порівнянні з 2013 р. – з 402 до 212 тис тон, овочів – на третину (з 473 до 334 тис тон) [2, с.95].

Баланс вдавалося підтримувати за рахунок непоганих врожаїв соняшнику та зерна. Але внаслідок засухи у 2018 р. врожай зернових був найгірший за останні 18 років (760,5 тис. тон), а соняшника зібрали в 2,4 рази менше, ніж в аналогічному за кліматичними показниками 2013 р. [12].

Через масштабні епідемії худоби, які, на думку фермерів, були спрямовані саме на знищення місцевих господарств як конкурентів росіян, а також через високі ціни на корми та складні російські правила здачі продукції тваринництва, поголів'я худоби різко скоротилася. У порівнянні з 2013 р. кількість великої рогатої худоби зменшилась на 20%, овець та кіз – на 23%, свиней – на третину. Це призвело до скорочення виробництва м'яса на 19%, молока – на 60%.

Зовнішня торгівля. Російська анексія суттєво вплинула на обсяги зовнішньої торгівлі півострова. Протягом 2014-17 рр. зовнішньоторговельний оборот АРК скоротився в 21 раз, у тому числі експорт – у 30 разів, а імпорт – у 16,6 разів. Аналогічна ситуація в Севастополі: експорт знизився в 18,5 разів, а імпорт – у 7 разів. Ця ситуація обумовлена наступними чинниками. По-перше, після анексії зник як такий експорт з Криму до Росії, який в 2013 р. дорівнював 247,6 млн доларів (27%) [1, с.497]. Натомість в число «іноземних партнерів» Криму потрапляє Україна, на долю якої у 2014-15 рр. приходилося 26% усього кримського експорту та 45% кримського імпорту [14]. Після того, як наприкінці 2015 р. український уряд обмежив постачання товарів до окупованого Криму, зовнішньоторговельний оборот півострову ще більше скоротився.

По-друге, серйозний удар по зовнішній торгівлі Криму нанесла західна санкційна політика: ЄС забороняє експортувати з Криму понад 250 найменувань продукції (переважно, сировину

та копалини) та імпортувати на півострів обладнання. Але саме ці товари й складали основу торгівлі Криму з Євросоюзом. Внаслідок цих обмежень експорт кримських товарів до ЄС майже повністю припинився ще в 2015 р., а імпорт європейських товарів впав в 8,2 рази [14]. У наступні роки Кримстат припинив публікувати дані про географічну структуру зовнішньої торгівлі півострову.

Таким чином, разом з півостровом Росія анексувала його значний економічний потенціал, який за роки окупації суттєво зменшився. Це обумовлено не тільки об'єктивними факторами розриву сталих господарських зв'язків з економічним комплексом материкової України та західними санкціями, але, значно більшою мірою, російською економічною політикою, яка спрямована на підтримку тільки підприємств ОПК, ліквідацію кримських підприємств, що складають конкуренцію російському бізнесу, та приватизацію кримського майна російськими олігархами.

Список використаних джерел:

1. Статистичний збірник «Регіони України.2014». Частина II. Київ, 2014.733 с.
2. Республика Крым в цифрах. 2017: Крат.стат.сб./Крымстат. С., 2018 176 с.; Статистический ежегодник города Севастополя. 2017: Стат.сб. / Крымстат. Севастополь, 2018. 275 с.
3. Постановление ВС АРК «О Независимости Крыма» от 17.03.2014 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://crimea.gov.ru/act/11748>.
4. Милькина И.В. Национализация в Крыму: нарушение российского права или вынужденная необходимость. И. В. Милькина, М.Ф. Забоева. Вестник Университета (Государственный университет управления). 2014. С.126-130.
5. Нафтогаз подав позовну заяву з вимогою до Росії відшкодувати 5 млрд дол. збитків у зв'язку з захопленням активів у Криму. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/0B22AB0A9EEF3D87C22581A100238F32?OpenDocument&Highlight=0,%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%BA%D0%B8%20%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC>.
6. Ощадбанк выиграл в международном арбитраже у РФ \$1,3 млрд компенсации убытков из-за аннексии Крыма. Интерфакс. 26 листопада 2018 року. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/economic/548252.html>.
7. Три санатория в крымском Кореизе продали по цене одного – эксперт. 6 липня 2018 року. Крым. Реалии [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ru.krymr.com/a/news/29343066.html>.
8. Инвестиции в основной капитал по источникам финансирования в январе-сентябре 2018 года. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://crimea.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/crimea/resources/3dc8a28047dce0d8ae02aef8830b115d/%D0%A4%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5.pdf.
9. Федеральная целевая программа «Социально-экономическое развитие Республики Крым и г. Севастополя до 2022 г.». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fcp.economy.gov.ru/cgi-bin/cis/fcp.cgi/Fcp/ViewFcp/View/2020/429>.
10. Единый реестр участников свободной экономической зоны на территории Республики Крым и города федерального значения Севастополя. Официальный сайт Министерства экономического развития Российской Федерации. 22.01.19 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://economy.gov.ru/minrec/activity/sections/reestrsez/2016190202>.
11. В УФНС Крыма заявили, что СЭЗ региона начала превращаться в оффшорную зону. ТАСС. 22 октября 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://tass.ru/ekonomika/4676025>.
12. Андрей Васюта: Объем промышленного производства в целом по Республике Крым увеличился на 4,7%. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mprom.rk.gov.ru/ru/article/show/1023>.
13. Социально-экономическое положение Республики Крым в январе-ноябре 2018г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://crimea.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/crimea/resources/350ef4004829c26d931b9ff8830b115d/%D0%A1%D0%90%D0%99%D0%A2_10.2018.pdf.
14. Географическая структура внешней торговли товарами Республики Крым с основными странами-партнерами в 2015 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://crimea.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_ts/crimea/resources/05ab3b804bb465d192369fa3f8d7ae54/%D0%BE%D1%84.%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82+%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82+%D0%92%D0%AD%D0%A1+%D0%B3%D0%B5%D0%BE+2015+%D0%B3%D0%BE%D0%B4.pdf.

Російська атака на катерну групу ВМСУ в зарубіжних оцінках

Росія знову напала на Україну. В який спосіб Україна, НАТО та Захід мають відповісти?

Мілінда Харінг (Melinda Haring), Американська рада зовнішньої політики США,

26 листопада 2018 р.

<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/q-a-russia-attacks-ukraine-again-how-should-ukraine-nato-and-the-west-respond>

25 листопада 2018 року Росія відкрила вогонь по українським кораблям в Чорному морі. Багато експертів застерігають, що тим самим Росія відкриває новий фронт у війні в Україні – на Чорному і Азовському морі. Американська рада зовнішньої політики США спитала експертів що має робити Україна, НАТО та Захід в цій ситуації.

*Андерс Ослунд,
старший науковий
співробітник
Американської
ради зовнішньої
політики США*

НАТО і США мають направити військові кораблі в Чорне море з метою забезпечення свободи міжнародного судноплавства. Це буде повністю відповідати Конвенції ООН з морського права та Конвенції Монтре щодо режиму проток 1936 року.

*Ян Бжезінський,
старший науковий
співробітник
Центру з
міжнародної безпеки
Скоукрофта
(Scowcroft Center
on International
Security),
Американська
рада зовнішньої
політики США*

Це не провокація, але військова агресія Росії проти України. Путін тестує рішучість Захо-

ду. Відповіддю Заходу мають стати секторальні економічні санкції та передача Україні летальних озброєнь, в тому числі протикорабельних ракет.

*Майкл
Карпентер,
колишній
заступник
помічника
міністра оборони
США, старший
директор в
Центрі Байдена,
нерезидентний
старший науковий
співробітник
Американської
ради зовнішньої
політики.*

Російське захоплення українських кораблів на перетині Чорного і Азовського морів є частиною більшої стратегії Росії по захопленню Азовського моря та блокади морського трафіку в Керченській протоці. Цей крок є порушенням міжнародного права та додає новий вимір російській війні в Україні.

США мають негайно відповісти надавши Україні радіотехнічні засоби для посилення можливостей спостереження та протикорабельні ракети наземного базування, щоб Україна мала змогу

ОГЛЯД ІНОЗЕМНИХ ДЖЕРЕЛ ПО ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНУ

захистити узбережжя Азовського моря. США також мають повністю заморозити активи хоча б одного російського банку, наприклад, «Сбербанку», «ВТБ» або «Газпромбанку». Санкції проти російських банків мають бути скасованими лише тоді, коли Росія надасть доступ Україні до її власних портів та виведе війська з Донбасу. Допоки цього не станеться, обсяги завданої шкоди Кремлю мають збільшуватися.

***Пітер Дікенсон,
Видавець журналу
«Бізнес Україна»,
нерезидентний
науковий
співробітник
Американської
ради зовнішньої
політики США***

Міжнародна спільнота має взяти до уваги уроки 2014 року та стати на заваді Москві в її планах закриття Керченської протоки та створення нової військової реальності в регіоні. Найкращим способом стане направлення багатонаціональної оперативної групи для проходження через Керченську протоку. Це має випробувати рішучість Москви та обмежити російський булінг. Неспроможність вдатися до конкретних кроків призведе до довготривалої блокади південно-східних прибережних регіонів України та призведе до спроб Москви блокувати морський трафік в регіоні Одеси, тим самим ще більше наблизивши світ до повномасштабної ескалації конфлікту. Час для висловлення глибокого занепокоєння давно минув.

***Джон Гербст,
Директор
Євразійського
Центру при
Американській
раді зовнішньої
політики США,
колишній посол
США в Україні***

Якщо захід не відреагує, і якщо західні медіа будуть концентруватися на другорядних питаннях, таких як воєнний стан – Путін виграє ще одну авантюру.

***Андріан
Каратницький,
старший науковий
співробітник в
Євразійському
центрі при
Американській
раді зовнішньої
політики,
керуючий партнер
ТОВ «Мирмідон
Груп»***

НАТО і США мають відповісти посиленням санкцій, збільшенням військової присутності в Чорному морі, збільшити надання одиниць летальної зброї Україні, виключити Росію з міжнародної міжбанківської системи SWIFT в разі продовження військової агресії.

***Філіп А. Карбер,
Президент
Фундації
«Потомак»
(the Potomac
Foundation).***

Росія веде неприховану війну в Україні. Україна перебуває під постійними атаками вже більше п'яти років - це більше ніж США у Другій світовій війні. Питання: скільки часу українці зможуть самотійно утримувати фронт і якими будуть наслідки для Європи та Сполучених штатів якщо Україна програє?

Прийшов час називати речі своїми іменами. Це війна. Росію не змогли зупинити ані санкції, ані дипломатичні занепокоєння, ані припинення вогню, про яке йшлося у комплексі заходів щодо виконання Мінського протоколу. Необхідними є не декларації, а рішучі дії у відповідь:

- Україна має розпочати повномасштабну мобілізацію;
- Захід має надати фінансову підтримку. Справжня програма ленд-лізу зробить це можливим.

ОГЛЯД ІНОЗЕМНИХ ДЖЕРЕЛ ПО ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНУ

- Українські військові мають бути забезпечені сучасними західними технологіями.
- НАТО має таку ж велику потребу в Україні, як і Україна бути членом НАТО. Чим швидше це буде реалізовано тим краще.
- Лише США можуть змусити Росію зупинити війну – шляхом забезпечення України реальними зразками озброєнь необхідними для підтримки довготривалої виграної військової стратегії та шляхом отримання ролі лідера за столом переговорів.

***Володимир
Огризко,
колишній
міністр
закордонних
справ України,
виконавчий
директор
Центру
дослідження
Росії***

Росія відкрила новий фронт у війні з Україною. На цей раз в регіоні Чорного моря. В Україні мають вдатися до жорстких двосторонніх заходів у відносинах із Росією, зокрема розірвання дипломатичних відносин, введення візового режиму, повне ембарго на всі види товарів з РФ. Діяльність представників п'ятої колони в Україні має бути заблокована.

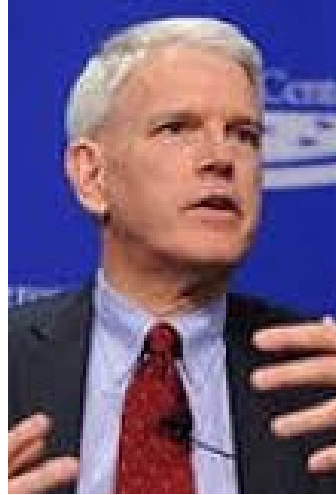
Що мають зробити наші західні партнери?

По-перше, зрозуміти що російська агресія спрямована не проти України. Вона також спрямована проти Заходу. По-друге, перестати «бути занепокоєними». Час заяв минув, настав час дій.

Дії заходу мають бути наступними:

- Введення не лише персональних санкцій, а й секторальних, в тому числі проти фінансового сектору Росії, заборона імпорту передових технологій, зокрема для потреб нафто-газової галузі та будь-яких товарів подвійного призначення. Заборона російським літакам входити в повітряний простір країн-членів НАТО.
- Збільшення військової присутності НАТО в Чорному морі та початок військового патрулювання в регіоні з залученням України та Грузії.

- Початок повномасштабної програми ленд-лізу для України як практичний крок у відповідності з Будапештським меморандумом. В такий спосіб, США, Великобританія та Франція мають продемонструвати своє лідерство.

***Стівен Пфайфер,
екс-посол США в
Україні, науковий
співробітник
Стенфордського
університету,
нерезидентний
старший
науковий
співробітник
Брукінзького
інституту.***

Росія відкриває нову стадію війни проти України. США та Європа мають продемонструвати готовність введення нових санкцій проти РФ, якщо протока не буде розблокована.

***Андерс Фог
Расмусен,
Виконавчий
директор
консалтингового
агентства
«Расмуссен Глобал»
(Rasmussen
Global), засновник
НУО «Альянс
демократій»,
колишній
генеральний
секретар НАТО і
прем'єр-міністр
Данії.***

Російська агресія в Азовському морі має бути негайно зупинена, російські дії мають зустріти жорстку міжнародну відповідь. Путін розуміє лише силу.

Стратегічні наслідки морського зіткнення між Україною та Росією 25 листопада 2018 року.

Ігор Кабаненко, адмірал Військово-Морських Сил ЗС України, в минулому перший заступник головнокомандувача ВМС ЗСУ та радник-посланник Місії України при НАТО у Міністерстві закордонних справ України. Заступник Міністра оборони України.

28 листопада 2018 р.,

Фонд «Джеймстаун»

<https://jamestown.org/program/strategic-implications-of-russia-and-ukraines-naval-clash-on-november-25/>

Росія розгорнула близько 40 бойових кораблів в Азовському морі в період між квітнем та червнем 2018 року. За оцінками командувача ВМС України Адмірала Ігоря Воронченка, кількість російських суден в Азовському морі зросла до 120 військових кораблів та човнів меншого розміру станом на жовтень 2018 року. На початку листопада Росія перекинула в Азовське море сім щойно збудованих сторожових кораблів, оснащених артилерійським озброєнням та вертольотами палубного базування з Північного та Балтійського флотів.

Росія досягла домінування в Азовському морі, включно зі створенням так званої зони з обмеженням і заборонаю доступу (A2AD). Непропорційне застосування зброї російськими військовими проти українського морського угруповання продемонструвало готовність Москви до застосування жорстких воєнних сценаріїв для обмеження свободи судноплавства України в межах створеної Росією A2AD зони – в Азовському морі і поза його межі. Перехоплені переговори об'єктів російської берегової охорони 25 листопада 2018 року під час інциденту продемонстрували, що агресивні дії Росії спрямовані проти українських кораблів були заздалегідь сплановані та проводились із задіянням високого рівня командування і управління (C2). Російські дії не були результатом імпровізованих рішень прийнятих в момент розгортання ситуації.

Очевидно, Кремль продовжить застосовувати силові інспекції торгових суден які прямують у та з портів Азовського моря – Маріуполь та Бердянськ через Керченську протоку. Така тактика спрямована на дестабілізацію зовнішньої торгівлі України через порушення функціонування логістичної моделі та загострення і без того чутливої соціо-економічної ситуації в прибережних регіонах Азовського моря. Російські дії мають розглядатися як ключовий елемент російських планів по створенню сухопутного коридору з Росії до окупованого Криму.

Всі безпекові події в Азовському морі мають прямий вплив на весь регіон Чорного моря. Відтак, будь-які вдалі провокативні кроки, до яких може вдатися Росія в Азовському морі, будуть повторюватися і в Чорному морі, де Москва вже створила зону AD навколо кількох українських бурових платформ захоплених у 2014 році, залишивши вузький коридор для прохода торговельних суден, які прямують з Одеси.

Можливості України реагувати та стримувати РФ дуже обмежені. Для України доцільно розглянути розширення співпраці з США, зокрема що стосується постачання високошвидкісних «москітних» платформ, зокрема сторожових кораблів Mark V та VI.

Каспійська флотилія демонструє зростаючу міжнародну роль берегових сил ВМФ РФ

Поль Гобл (Paul Goble),

Фонд «Джеймстаун»

4 грудня 2018 р.,

<https://jamestown.org/program/caspian-flotilla-highlights-growing-international-role-of-russias-coastal-navy/>

Багато військових оглядачів, як російських так і західних, вказують на те, що Росія втратила можливості флоту по розгортанню дій у відкритому морі, проте вони не фокусуються

ОГЛЯД ІНОЗЕМНИХ ДЖЕРЕЛ ПО ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНУ

на способах, до яких вдається РФ для посилення сил берегової охорони та які використовує для перекидання сил поза межі РФ. Нещодавнє захоплення трьох українських військових кораблів, які намагалися увійти в Азовське море, змушує переосмислити реальність. Ці агресивні дії передбачають, що на відміну від більшості країн, Росія розглядає берегові війська не як оборонні, а як такі, що можна застосовувати для наступальних операцій у прилеглих водах сусідніх країн.

Росія має найдовше в світі узбережжя і має підрозділи берегової охорони в багатьох регіонах, хоча й має складнощі з будівництвом суден та при залученні персоналу в найдовшій частині російського узбережжя – в Арктиці. Проте, мабуть найбільш важливою частиною берегових військ, окрім розгорнутих у Азовському морі і навколо Криму, є Каспійська флотилія.

Протягом довгого періоду часу, більшість аналітиків на Заході розглядали Каспійську флотилію, як таку що не відповідає вимогам сучасності. Таке відношення одразу змінилось, коли РФ передислокувала кораблі Каспійської флотилії в Азовське море через внутрішні канали, а також змінила базування флотилії з історичного порту в Астрахані в більш сучасний порт Каспійськ в Дагестані, звідки сили можуть бути більш ефективно використані проти загроз, які може нести й досі неспокійний Північний Кавказ або проти інших країн - Азербайджану, Ірану, Туркменістану та Казахстану.

Каспійська флотилія привернула несподівано увагу у 2015 році, коли її кораблі запустили крилаті ракети по цілям в Сирії. Москва витратила значні кошти та зусилля для того, щоб трансформувати Каспійськ в головну базу на Каспії. Загальна сума є засекреченою, однак відомо що у плануванні розширення, російське міністерство оборони зазначало витрати на рівні «майже півмільйона рублів (\$70 млн.)». Ця цифра вражаюча, адже нова військова база в Каспійську вже має багато об'єктів і численний персонал. Навіть перед цією модернізацією, там дислокувався 414-ий Батальйон морської

піхоти та 177-ий Полк морської піхоти «Чорні берети», 847-а Окремий береговий ракетний дивізіон, 305-ий Окремий радіотехнічний центр та ескадрилья вертольотів, не беручи до уваги численні кораблі берегової охорони ФСБ. На даний момент, Москва паралельно будує більше засобів, посилюючи існуючі підрозділи.

Відкриття на повну потужність бази в Каспійську заплановане на 2020 рік. Це має зробити Каспійську флотилію не лише найпотужнішими надводними силами в цих акваторіях, а й виправити фундаментальну помилку, якої припустилася Москва у 90-х роках. На той час, уряд РФ був змушений перемістити командування Каспійської флотилії з Баку (Азербайджан) де воно дислокувалось в радянські часи, в Астрахань, де воно було доведено до стану занепаду

Враховуючи, можливості Каспійської флотилії, суттєво посилені за останні п'ять років - включно з крилатими ракетами, кораблями які можуть внутрішніми російськими каналами бути переправленими на Азовське море і далі - цей підрозділ ВМФ РФ буде головною частиною російської військової стратегії.

Чи дозволить Трамп Росії захопити Азовське море?

Александр Вершбоу (Alexander Vershbow), старший науковий співробітник у Scowcroft Center for Strategy and Security. Колишній заступник генерального секретаря НАТО, посол США в Росії та помічник міністра оборони.

The Washington Post, 28 лютого 2018, https://www.washingtonpost.com/opinions/2018/11/28/will-trump-let-russia-take-azov-sea/?noredirect=on&utm_term=.45ab2e869aa8

Нелегальна блокада Росією та закриття Керченської протоки, жорстоке захоплення трьох українських кораблів є суворим пору-

ОГЛЯД ІНОЗЕМНИХ ДЖЕРЕЛ ПО ЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНУ

шенням міжнародного права і двосторонніх угод між Україною та Росією. Це був прямий акт агресії російського флоту та спецслужб проти суверенної держави, яка діяла в межах своїх законних прав в акваторії Чорного та Азовського морів, води якого є спільними для обох держав. Дану активність РФ потрібно розцінювати як заздалегідь сплановані дії з дестабілізації України напередодні виборів 2019. Адміністрація Трампа риторично засудила РФ, однак не застосувала жодних конкретних дій у відповідь що є помилкою. Путін може розцінити відсутність конкретних дій зі сторони США як зелене світло для подальшої ескалації, вдатися до повної блокади та навіть нелегальної анексії Азовського моря, як і нових наступальних дій на сході України.

Росія поступово інтенсифікувала тиск на Україну за останні чотири місяці, подібно до повзучої агресії Москви проти Грузії у 2008 році, зі сподіванням, що кожен маленький крок не зустрінє політичного протесту Заходу. Росія намагається показати, що Україна – це failed state, яка не може захистити власні кордони.

Сполучені Штати та їх європейські союзники мають завдати реальних збитків Росії якщо вона не змінить курс, включно з посиленням економічних санкцій проти російських компаній, банків та близького оточення Путіна. Важливим першим кроком має ста-

ти угода з Німеччиною спрямована на замороження, і бажано відмову від «Північного потоку-2». Численні російські провокації, роблять абсурдними європейські спроби змусити РФ надати гарантії транзиту газу через територію України після введення в експлуатацію «Північного потоку-2». Якщо Берлін не погодиться, США мали би розширити санкції в рамках закону «Про протидію ворогам Америки через санкції» (CAATSA) проти міжнародних енергетичних компаній, задіяних у проекті «Північний потік-2».

США та союзники також мають розширити присутність військово-морських сил НАТО в Чорному морі для того, щоб продемонструвати підтримку Україні, а також забезпечити свободу судноплавства в міжнародних водах, яка була порушена російськими діями. Сполучені Штати і союзники мають розглянути можливості надання більшої підтримки українським військово-морським силам, в тому числі надання систем берегової охорони для розгортання вздовж Азовського узбережжя. Без цих заходів, Росія буде впевнена що може продовжувати ескалацію безкарно – сьогодні проти України, завтра проти Заходу. Головним питанням на сьогодні залишається чи віддасть Трамп Азовське море Путіну.

Сергій ШУМСЬКИЙ

Член Асоціації ветеранів

Військово-Морських Сил України

Обрій-2035: глибинний аналіз Морської доктрини та Стратегії ВМС ЗС України

Horizon-2035: In-depth Analysis of Marine Doctrine and Strategy of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine

The aggression of the Russian Federation at sea during 2018 and, in particular the act of armed aggression against Ukraine near the Kerch Strait committed by Russia on November 25, 2018, forced the Ukrainian state to return the maritime policy and naval operations to the list of national top priorities.

Передмова

З часу окупації у 2014 році Автономної Республіки Крим, Росія планомірно підвищувала кількісний і якісний склад свого військового і військово-морського угруповання на Чорному і Азовському морях. Якщо у 2014 році військово-морські спроможності РФ на Чорному морі виглядали значно слабшими за сухопутні й повітряно-космічні, задіяні на цьому ж театрі, то в 2018 році військово-морські спроможності підтягнулися до рівня, який дозволяє Росії поводитися на Чорному морі і в Азові домінантно.

Домінування морських сил РФ на Чорному морі та на Азові набуло свого практичного вияву вже на початку 2018 року у вигляді, де-факто, блокування нашого торговельного мореплавства на Азові. Врешті, 25 листопада 2018 року, силові структури Російської Федерації вдалися до неприкритого акту збройної агресії проти України у Чорному морі поблизу Керченської протоки, захопивши військові катери і допоміжне судно Військово-Морських Сил ЗС України та незаконно затримавши їхні екіпажі в повному складі, важко поранивши в процесі затримання трьох українських військових моряків.

Активізація агресивних дій Російської Федерації має на меті встановлення військового панування на морі та, як наслідок, подальше придушення економічного потенціалу України, тепер вже з морського напрямку, при одночасному збереженні досягнутого раніше рівня тиску на українську економіку із суходолу.

Українська держава, хоч і з запізненням, у режимі реакції, та все ж почала вживати комплекс заходів військового, політичного, економічного, дипломатичного, правового характеру, для посилення здатності країни протистояти імовірній ескалації агресії Російської Федерації з морського напрямку.

Не залишилось осторонь і болюче та актуальне питання необхідності удосконалення доктринальної, стратегічної та нормативно-правової бази з питань морської діяльності держави. Протягом місяця, що минув з 25 листопада, були оприлюднені два знакових документи:

1. 29 листопада 2018 року в Києві на 2-й Міжнародній конференції з морської безпеки, командування Військово-Морськими Силами Збройних Сил України представило загалу напрацьовану протягом попереднього року Стратегію ВМС ЗС України 2035;
2. 18 грудня 2018 року Кабінет Міністрів України своєю постановою №1108 нарешті вніс зміни до Морської доктрини України на період до 2035 року, яка, в свою чергу, була введена в дію постановою Кабінету Міністрів України №1307 від 7 жовтня далекого 2009 року.

Як бачимо, Кабінет Міністрів не поспішав з виконанням поставленої Указом Президента від 26 травня 2015 №287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» задачі розробити в тримісячний строк нову редакцію Морської доктрини України і, замість трьох відведених на виконання місяців, взяв собі на розхитування всього три з половиною роки. Не виключено, що за відсутності факту збройної агресії з боку РФ 25 листопада 2018 року, цей термін був би продовженим і далі.

Важко було би очікувати досконалості від документу, що з'явився нагально під тиском вчинених ворогом дій, що піднесли воєнні загрози на надзвичайний рівень. Але термін в три роки дає надії на краще. Проаналізуємо два названі документи доктринального та стратегічного планування докладніше.

Аналіз нормативно-правової бази в царині морської політики України

Для початку, потрібно усвідомити, що на сьогодні питання морської політики регулюються в Україні такими нормативно-правовими актами:

1. Закон України від 21 червня 2018 року «Про національну безпеку»;
2. Стратегія Національної безпеки, введена в дію Указом Президента України від 26 травня 2015 року №287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»;
3. Воєнна доктрина України, введена в дію Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України";
4. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, введена в дію Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня

2016 року "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України";

5. Стратегічний оборонний бюлетень України, введений в дію Указом Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України";
6. Державне оборонне замовлення (основні показники) на період 2018-2020 роки, затверджене постановою Кабінету Міністрів України 14 лютого 2018 року;
7. Морська доктрина України на період до 2035 року в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1108;
8. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2018 р. № 430;
9. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11 липня 2013 р. № 548;
10. Стратегія Військово-Морських Сил Збройних Сил України 2035 від листопада 2018 року.

Практичні аспекти ведення морської діяльності регулюються відповідним міжнародним та внутрішнім законодавством.

Всі названі документи, окрім Стратегії розвитку морських портів України, укладалися або оновлювалися в умовах фактичного воєнного протистояння з Російською Федерацією з 2014 по 2018 роки. Отже, всі вони враховують корінну зміну воєнно-політичної обстановки в середині і навколо України, що відбулася на початку 2014 року.

Серед двох взятих для аналізу документів, саме Морська доктрина України на період до 2035 року зі змінами, запровадженими Постановою КМУ від 18 грудня 2018 року, складалася вже після подій 25 листопада, тому саме в ній ми

сподіваємося віднайти найактуальніші погляди державного керівництва України на майбутнє морської діяльності країни.

Оновлена Морська доктрина України на період до 2035 року

У цьому документі новітнього періоду стратегічного планування впадають в очі такі новації у поглядах вищого керівництва держави на питання, пов'язані з морською політикою та особливостями військово-морської діяльності поточного етапу, які є значно відмінними від поглядів, притаманних державним керівникам до 25 листопаду:

1. Чітко визначені національні інтереси України на морі та заходи щодо їхнього захисту, серед яких найперший – підтримка свободи відкритого моря; згадано про необхідність захисту державного суверенітету не лише на суходолі, а і у внутрішніх морських водах, територіальному морі, повітряному просторі над ними, на морському дні та надрах у їх межах; повернулася увага держави до захисту суверенних прав і юрисдикції України не лише в межах виняткової (морської) економічної зони, а і у стратегічно важливих для держави районах моря, захисту національних інтересів у Світовому океані; виявлена потреба забезпечення контролю за функціонуванням життєво важливих комунікацій (територіальне море, Керч-Єнікальський канал, підходи до морських портів, гирл річок Південний Буг, Дніпро та інші райони інтенсивного судноплавства);
2. На рівні мети уточнена спрямованість морської політики держави на реалізацію національних інтересів в Чорному, Азовському морях, Керченській протоці та інших районах Світового океану, відновлення та захист суверенітету і територіальної цілісності держави, протидію агресії та забезпечення оборони з моря;
3. На рівні оцінки загроз розширено визначення проявів агресивних дій Російської Федерації в сфері морської діяльності, як спрямованих на:
 - a. легітимізацію тимчасову окупацію територій України, втрату суверенітету і юрисдикції України в її винятковій (морській) економічній зоні, а також визнання світовою спільнотою нового територіального розподілу;
 - b. посягання на національні інтереси України на морі;
 - c. перешкоджання морегосподарській діяльності України;
 - d. подальше порушення територіальної цілісності шляхом поширення агресії у приморських регіонах, внутрішніх морських водах і територіальному морі України;
 - e. проведення розвідувальної і диверсійно-підривної діяльності у приморських регіонах і на об'єктах морської індустрії, у внутрішніх морських водах, територіальному морі та виняткової (морської) економічної зони України, підтримка терористичних організацій на території України морським шляхом;
 - f. отримання незаконної вигоди у результаті видобування і використання ресурсів та інфраструктури тимчасово окупованих територій України;
 - g. обмеження свободи мореплавства, включно з плаванням українських кораблів і кораблів держав-партнерів України у Чорному, Азовському морях і Керченській протоці;
 - h. виключення України із транзитних вантажопотоків і втрату нею частини транзитного потенціалу;
4. Серед задач морської політики звертають на себе увагу необхідність забезпечення захисту торговельного мореплавства та об'єктів морегосподарської діяльності в зоні національних інтересів в тому числі у Світовому океані; забезпечення військово-морської присутності України у стратегічно важливих для держави районах Світового океану;

У ФОКУСІ: МОРСЬКА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

5. Серед кроків необхідних для реалізації завдань морської політики наведено поліпшення стану Військово-Морських Сил Збройних Сил України для належного виконання завдань із забезпечення національних інтересів на морі щодо реагування на загрози з моря;
6. У якості основних заходів з розвитку військово-морської діяльності визначені:
 - a. протидія агресії Російської Федерації та повернення захоплених нею територій і акваторій, забезпечення оборони держави з моря, ефективний захист і просування національних інтересів завдяки: своєчасному виявленню і реагуванню на загрози державі в зоні національних інтересів, у тому числі у Світовому океані; закріплення пріоритету розвитку військово-морського потенціалу під час розробки і реалізації концептуальних документів з питань розвитку сектору безпеки і оборони; відновлення в найкоротший строк оперативних (бойових) спроможностей ВМС ЗС України та Морської охорони Адміністрації ДПС України, розвиток необхідної інфраструктури базування ВМС ЗС, а також її відновлення в Автономній Республіці Крим після повернення тимчасово окупованих територій під загальну юрисдикцію України; інші заходи;
 - b. розвиток військово-морського потенціалу України має вже найближчим часом досягти рівня достатнього для своєчасної нейтралізації та ліквідації загроз національній безпеці та забезпечення ефективного захисту держави з морського напрямку для чого передбачається: відродження та розвиток морської авіації, берегових ракетних військ і морської піхоти, родів військ забезпечення ВМС ЗС, будівництво сучасних кораблів (катерів), високотехнологічної протикорабельної ударної зброї морського, повітряного, берегового базування, іншого озброєння і військової техніки та створення необхідних запасів морських засобів ураження, боєприпасів і матеріально-технічних засобів; формування в необхідній кількості військових частин і підрозділів ВМС ЗС і Морської охорони ДПС на Чорному та Азовському морях; підтримка військово-морського потенціалу України на рівні, достатньому для забезпечення стримування та відбиття зовнішньої агресії з моря, гарантування захисту національних інтересів в окремих районах Світового океану, тощо;
 - c. розвиток інфраструктури базування ВМС ЗС та Морської охорони ДПС;
 - d. розвиток системи управління ВМС ЗС та Морської охорони ДПС завдяки: створенню органів військового управління оперативного рівня у двох відокремлених операційних загонах – в Азовському і Чорному морях; створенню ефективної загальнодержавної системи висвітлення морської обстановки у Чорному і Азовському морях;
 - e. окремо наголошено на необхідності зміцнення сил і засобів ВМС ЗС та Морської охорони ДПС в Азовському морі;
 - f. розвиток і надання державної підтримки оборонно-промислового комплексу в інтересах зміцнення військово-морського потенціалу України шляхом формування замовлення на створення новітніх зразків морського озброєння та військової техніки;
 - g. забезпечення підготовки державних органів і суб'єктів морської індустрії до оборони з морського напрямку шляхом підвищення кваліфікації керівників та фахівців, налагодження взаємодії з Військово-Морськими Силами ЗС у сфері оборони морського узбережжя та об'єктів військово-морської інфраструктури, а також мобілізаційної підготовки;
 - h. відновлення системи підготовки кадрів;

У ФОКУСІ: МОРСЬКА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

- i. переорієнтація військового та військово-технічного співробітництва зі східного (Російська Федерація) на західний (НАТО та ЄС) вектор.
7. На рівні розподілу завдань силам сектору безпеки і оборони на морському напрямку проявляється наступне бачення:
- a. Саме Військово-Морським Силам Збройних Сил України, а не Морській охороні Адміністрації Держприкордонслужби України, як було визначено в доктринальних та стратегічних документах попереднього періоду, повертається головна роль в обороні і захисті національних інтересів України на морі, передбачається швидке і повноцінне відродження бойових спроможностей ВМС ЗС і доведення їх до рівня, відповідного чинним загрозам, для чого передбачається і будівництво сучасних кораблів (катерів); зона відповідальності ВМС ЗС уточнена і значно розширена з включенням в неї внутрішніх морських вод, територіального моря, виняткової (морської) економічної зони, окремих районів моря і Світового океану; визначається необхідність досягнення максимальної сумісності сил і засобів ВМС ЗС та Морської охорони ДПС, забезпечення їх готовності до виконання завдань за призначенням та ефективного застосування у складі видових, міжвидових та міжвідомчих угрупованнях (формуваннях);
 - b. Морська охорона Адміністрації Державної прикордонної служби України зберігає архітектуру своїх функцій, як охоронця суверенних прав України в її винятковій (морській) економічній зоні (головний виконавець) та гаранта недоторканності державного кордону.

До переваг Морської доктрини України на період до 2035 року в редакції від 18 грудня 2018 року можна віднести:

1. Наведення докладного переліку загроз національним інтересам України від дій Російської Федерації на морському напрямку;

2. Чітке визначення в якості і мети морської політики держави, і основи військово-морської діяльності відновлення суверенітету і територіальної цілісності України, повернення захоплених Російською Федерацією територій і акваторій;
3. Зміна наголосу з охорони (головний виконавець – Морська охорона ДПС) на захист (головний виконавець – ВМС ЗС) національних інтересів, суверенітету та суверенних прав держави у визначених правових зонах водної акваторії;
4. Наголос на необхідності закріплення пріоритетності розвитку військово-морського потенціалу під час розроблення і реалізації концептуальних документів з питань розвитку сектору безпеки і оборони;
5. Розширення горизонтів стратегічної думки очільників держави від межі морських берегів на увесь Світовий океан, як те і належить керманічам великої морської держави.

До недоліків документу можна віднести:

1. Дисбаланс між стратегічними цілями морської політики і визначеними основами військово-морської діяльності у вигляді відновлення суверенітету України над тимчасово окупованими Російською Федерацією територіями і акваторіями, з одного боку, та визначеними рівнями розвитку бойових спроможностей ВМС ЗС та Морської охорони ДПС, як достатніх винятково для стримування та відбиття агресії (оборона), з другого; задача доведення бойових спроможностей до рівня, необхідного для збройного відновлення суверенітету України над тимчасово окупованими територіями та акваторіями, як і відповідна конкретна задача морським силам сектору безпеки і оборони, не ставиться; при визначенні напрямків розвитку військово-морського потенціалу, відродженню і розвитку берегової компоненти ВМС ЗС все ще надається доктринальна перевага перед відновленням і збільшенням бойового і ударного потенціалу морської компоненти. Звільняти окуповані території будемо, таким чином, винятково політико-дипломатичним шляхом.

хом, якому в доктрині надано вищій пріоритет, ніж пріоритету відродження військово-морського потенціалу;

2. Нечітке і двозначне визначення рівнів, до яких необхідно підвищити військово-морський потенціал: в описовій частині принципів реалізації морської політики, як необхідний, визначено рівень держав НАТО і ЄС, в той час, як в описанні задач розвитку військово-морської діяльності військово-морський потенціал вбачається розвинутим до рівня, достатнього для своєчасної нейтралізації та ліквідації загроз національній безпеці та забезпечення ефективного захисту держави з морського напрямку, стримування та відбиття зовнішньої агресії з моря;

3. Нестача часу у виконавців для повноцінного опрацювання Морської доктрини в новій редакції, а не просто внесення змін до неї, вплинула на загальну якість документу в цілому. В ньому спостерігається розбалансованість між баченням розвитку різних видів морської діяльності, збережені методичні та системні недоліки попередньої редакції доктрини, що стосуються описання доктринального бачення державою розвитку інших, окрім військово-морської діяльності, видів морської діяльності. Наприклад:

- a. активізована задача побудови сучасних кораблів (катерів) з метою відновлення бойових спроможностей ВМС ЗС та нарощування загального військово-морського потенціалу держави ніяк не відзначена в розділі «Відродження суднобудування», хоча досвід держав з розвинутою галуззю суднобудування навчає, що саме державні військові замовлення сприяли швидкому відродженню і розвитку цієї галузі;
- b. розділ «Розвиток портового господарства» ніяк не відреагував на необхідність розвитку інфраструктури морського базування ВМС ЗС Морської охорони ДПС в Чорному та Азовському морях;

c. відсутні в доктрині інноваційні та нестандартні рішення щодо інтенсифікації та значного збільшення ефективності, як окремих видів морської діяльності, так і реалізації морської політики держави в цілому завдяки ширшому залученню до цього процесу суспільства. Наприклад, масове поширення "яхтового туризму" (маловимірні вітрильні плавзасоби), як головного знаряддя виховання у широкому загалі громадян морського мислення, і який так популярний повсюди в Європі, у нас жодним словом не згадане в розділі "Ринок туристичних і рекреаційно-оздоровчих послуг". Натомість, цей вид відпочинку винесений в наступний розділ "Розвиток круїзного судноплавства" – розділ для багатих. Це і не дивно, бо у нас зараз денна оренда вітрильної яхти в Одесі в сезон коштує стільки ж, скільки двотижнева оренда вітрильної яхти вищого класу на Мазовецьких озерах в Польщі. І це теж зрозуміло. Бо, в Польщі вся молодь поголівно має сертифікат (права) на керування маловимірним вітрильним судном, тому попит там масовий, а не як у нас поодинокий. Такої ситуації можна досягти і в Україні, якщо зробити ситуацію наявності у людини Прав на керування маловимірним вітрильним судном модним/популярним у такій же мірі, як, наприклад, прав на керування автомобілем. Але це вимагає активної позиції держави, її дієвої підтримки, бо для бізнесу це надто "венчурний"/ризикований проект. Та, ані цього, ані будь-якого іншого подібного проекту в доктрині не спостерігається;

d. як для головного доктринального документу, що оприлюднює базові погляди держави на питання морської політики, то виглядає трішки нетактовним використання ненаукових, поки що, термінів на кшталт «Південного океану» без окремого їх визначення.

Отже, Морська доктрина України на період до 2035 року зі змінами від 18 грудня 2018 року, попри очевидний поступ в поданні бачення шляхів розвитку військово-морської діяльності в руслі реалізації державної морської політики, зберігає системні і методичні недоліки своєї попередньої редакції. В описанні доктринальних поглядів на розвиток військово-морської діяльності звертає на себе увагу намагання зберегти реактивність, а не запровадити випереджальність змінам викликів і загроз національним інтересам України на морі. Керівництво держави ніяк не наважиться назвати речі своїми іменами і поставити задачі по збереженню української державності тим силам і структурам, які здатні та призначені для протистояння саме збройній агресії, стримання, локалізації та ліквідації її наслідків – своїм Збройним Силам та іншим збройним формуванням із одночасним виділенням їм необхідних для форсованої підготовки до реалізації поставлених задач і набуття необхідних бойових спроможностей ресурсів. Натомість, доктрина просякнута духом відсутності спротиву злу та перевагами мирного врегулювання. Поки що, таким підходом ми агресора не вразили, але, натомість, надали йому час і можливість планомірно підсилювати тиск агресії. Викликає здивування більше ніж трирічне затягування з виконанням Кабінетом Міністрів задачі підготовки нової редакції Морської доктрини. Не виключено, що таке затягування було викликане неможливістю обрання гідного модератора/координатора, адже Морська доктрина охоплює види діяльності, які віднесені до сфери впливу і управління більшістю з наявних у Кабінеті Міністрів міністерств: Міністерства оборони, Міністерства інфраструктури, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства економічного розвитку та торгівлі, Міністерства аграрної політики та продовольства, Міністерства закордонних справ, Міністерства з питань тимчасово окупованих територій, Міністерства молоді та спорту, Міністерства науки і освіти, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. Кому з них було виконувати поставлену задачу? Кому бра-

ти на себе відповідальність? Тільки загроза посилення збройної агресії Російської Федерації на морі, спрямованої на знищення українського експортного потенціалу, примусила Кабінет Міністрів поспіхом зробити за три тижні те, що відкладалося в довгу скриньку три з половиною роки.

Стратегія Військово-Морських Сил Збройних Сил України 2035

Основний документ стратегічного планування розвитку і діяльності флоту, вочевидь, мав би бути похідним від доктринальних і стратегічних документів вищого, центрального, рівня.

Дійсно, Стратегія ВМС ЗС України визнає, що готувалася у відповідності з Законом України «Про національну безпеку», Стратегією національної безпеки України та «у підтримку реалізації Стратегічного оборонного бюлетеня України». Пізніше в тексті Стратегії є і згадка про Воєнну доктрину України, як про джерело натхнення для укладачів. З 18 грудня 2018, після внесення відповідних змін у Морську доктрину України (далі по тексту – Доктрина), очевидною стала необхідність врахування вимог і положень саме цієї доктрини як первісної при підготовці Стратегії ВМС ЗС України (далі по тексту – Стратегія).

На жаль, Стратегія готувалась до внесення змін в Доктрину, тому посилань на неї в тексті Стратегії ми не знайдемо. Та все ж, проаналізуємо, наскільки ці два документи відповідають один одному і наскільки вони можуть співіснувати в межах однієї системи планування і реалізації розвитку військово-морської діяльності держави.

Перше, що звертає на себе увагу, це визначення поточного етапу розвитку Військово-Морських Сил ЗС України, названого в Стратегії «реформою», в той час, як Доктрина, як і інші доктринальні та стратегічні документи України, використовують такі слова як «відродження», «розвиток», «будівництво», «поліпшення стану». На наш погляд, термінологія державних документів є відповіднішою поточному стану розвитку ВМС ЗС України.

Друге, Стратегія вбачає мету існування Військово-Морських Сил Збройних Сил України в стримуванні агресії, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення морської безпеки, економічного зростання і міжнародної стабільності у взаємодії з національними силами оборони і безпеки, стратегічного партнерства, на морі та з морського напрямку. Необхідність створення умов для звільнення тимчасово окупованих територій Криму в Стратегії не згадується. Серед цілей застосування ВМС виділяються недопущення дій противника та у подальшому контроль за визначеною ділянкою моря. Шляхи досягнення цілей командування ВМС вбачає у проведенні заходів з протиповітряної, протикатерної, протичовнової оборони, мінних і протимінних дій, радіо-електронної боротьби, ракетних та артилерійських ударах, морських десантів, специфічних дій на морі і на річках; володінні морською обстановкою, підтримці безпеки судноплавства, боротьбі з тероризмом та поширенням зброї масового ураження на морі, захисті об'єктів морської інфраструктури, участі у міжнародних військово-морських операціях та навчаннях під проводом НАТО, ЄС, ООН, інших заходах військового співробітництва з державами-партнерами та організаціями; досягненні взаємосумісності з НАТО.

Аж у 2035 році, а не найближчим часом, як вимагає Доктрина, командування бачить Військово-Морські Сили сучасними, стрімкими та інноваційними, спроможними захистити народ України і національні інтереси в морі, прибережному середовищі шляхом проведення асиметричних і рішучих операцій, з добре мотивованим і професійним персоналом, налаштованим на перемогу. Основними шляхами реалізації вказаного бачення називаються поетапний і збалансований розвиток бойового потенціалу ВМС ЗС України з поступовим нарощуванням завдань і спроможностей на фізичному, концептуальному і моральному рівнях, що включають генерацію сил, їх освіту і підготовку до морських і об'єднаних операцій, забезпечення озброєнням, війсь-

ковою технікою, іншими матеріально-технічними засобами з урахуванням поточних загроз, економічних можливостей і пріоритетів розвитку.

Стратегічний задум командуванням флоту напрацьовувався на основі оцінки загроз і викликів, перелік яких значно поступається аналізу, наведеному у змінній редакції Доктрини. Вивчення національних інтересів на морі в Стратегії не здійснюється, їх повний, або, хоча би, застосований перелік не наводиться. Як не наводиться і перелік задач ВМС, поставлених у доктринальних документах стратегічного планування вищого рівня, що викликає обґрунтовані підозри у неврахуванні вказаних задач при формуванні стратегічного задуму командуванням ВМС.

Вказані вади підготовчого періоду планування привели і до подальших методологічних помилок. Замість застосувати до формування задуму задачево-об'єктовий спосіб, укладачі Стратегії опиралися на часовий спосіб планування, без пояснення механізмів підготовки і часу набуття Військово-Морськими Силами спроможностей до виконання поставлених в документах стратегічного планування держави завдань. Такий підхід, в умовах відсутності у командування ВМС законних важелів впливу на бюджетне планування і визначення бюджетних пріоритетів держави, носить популістський і волюнтаристський характер. В результаті цього, Стратегія, замість стати для командування ВМС дієвим знаряддям впливу на суб'єкти бюджетного і стратегічного планування держави, отримує всі шанси перетворитися на «документ в собі».

Сама структура Стратегії, як документу відомчого стратегічного планування, більше відповідає структурі базових документів традиційних для культури західного корпоративного менеджменту. Втім, відчувається бажання укладачів вмістити документ в прокрустове ложе вимог української канцелярської традиції. Тому, наприклад, такі обов'язкові в українській традиції для подібних документів розділи, як визначення власних інтересів, або

усвідомлення поставлених задач, оцінка загроз і викликів, власних сил, оточення і театру, артикуляція мети, цілей, задуму дій можна зустріти розкиданими уламками по всіх розділах і пунктах Стратегії, упорядкованим відповідно до західних корпоративних лекал. Через це, для непідготовленого користувача або читача Стратегія може здатися документом з порушеною логікою.

До загальних зауважень можна віднести те, що Стратегія в цілому:

1. Носить надто теоретичний характер;
2. Страждає на непотрібні оціночні, а не розрахункові, судження, на кшталт «вимагає значних ресурсів і часу» без уточнення наявності та характеру пропорційності взаємозв'язку цих чинників, їхніх кількісних показників;
3. Сповнена порожніх і неконкретних, суто політичних, гасел і закликів, на кшталт «... Верховна Рада та Кабінет Міністрів мають надати необхідні ресурси...»;
4. Грішить перебором згадок про і зайвих сподівань на «партнерів, НАТО і ЄС» і, водночас, протиставляє флот відповідальним і повноважним установам державної влади України;
5. Обтяжена ґрунтовними ідеологічними протиріччями, здатними ввести в оману як розробників майбутніх похідних документів, так і практичних виконавців вимог Стратегії, наприклад, визначивши спочатку власні Цінності ВМС, повсюди далі Стратегія протегує невизначеним ніде в тексті докладно «цінностям НАТО», хоч вся інша доктринальна база України згадує в площині практичного використання при розвитку сектору безпеки і оборони тільки «стандарти і процедури НАТО», ну, можливо, ще «підходи»;
6. Започатковує ґрунтовні стереотипи доктринального характеру, як, наприклад, «бетонування» твердження про необхідність набуття здатності «перемагати сильнішого противника» (а що робити, якщо цей противник, в результаті, виявиться слабшим?);
7. Характерна вставленням в якості доданків у формули планування величин, на значення яких командування флоту не може вплинути, наприклад, «економічні можливості держави», або «пріоритети розвитку», як наче в намаганні зняти із себе відповідальність за невітлення Стратегії в життя;
8. Просякнута невпевненістю і відсутністю конкретики, як, наприклад, порожньою і безвимірною констатацією у фразі: «розвиток існуючих і майбутніх спроможностей ВМС ЗС України (*sic!*) буде впливати на захист економічних інтересів, забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України на морі» (а як саме впливати?).

Викликає невдоволення, крім того, довільне використання усталених в державі термінів, наприклад, замість усталеного «сектору безпеки і оборони», вживається «сектор оборони і безпеки»; замість «держави-члени НАТО» - «держави-партнери», замість «дії, або агресивні дії, чи агресія Російської Федерації» - «агресивні амбіції Російської Федерації», тощо. Нестача докладних реквізитів керівних та первісних документів теж знижує чистоту, управлінську вартість і якість Стратегії.

Таким чином, мусимо стверджувати, що Стратегія якісно поступається Доктрині. Морська доктрина України на період до 2035 року в редакції від 18 грудня 2018 року має значно прогресивніший, активніший, ґрунтовніший і предметніший характер та проявляє, попри виявлені недоліки, докорінну зміну парадигми державного мислення у царині морської політики, організації морської діяльності та, особливо, військово-морської діяльності, як її частини. Держава, попри попередню практику, визначила саме Військово-Морські Сили ЗС України в якості головного гаранта своєї безпеки та провідника захисту морських національних інтересів на морі. Держава має намір якнайшвидше одягти свої Військово-Морські Сили в шати і обладунки, які дадуть їм можливість ефективно захищати інтереси держави негайно, а не через десять-двадцять років.

Представлена ж Військово-Морськими Силами ЗС України Стратегія ВМС ЗС України очікувано застаріла ще на етапі своєї розробки, бо не могла врахувати настільки швидку зміну військово-політичної обстановки на морі і, як наслідок, політики держави щодо розвитку і проведення військово-морської діяльності. Тому, виглядає так, що тепер настав час і для ВМС ЗС України змінити і свою самооцінку, і своє ставлення до держави з позиції ображеної небажаної дитини на позицію найбільшого батьківського улюбленця. Звичайно, це потребує ряду практичних кроків. Перш за все необхідно:

1. Змінити парадигму флотського мислення, не виключено, що і разом із персональним змінами на рівні керівництва і штабу флоту;
2. Забути про складнонароджену Стратегію і швидко розробити новий документ стратегічного планування відбудови і розвитку флоту на основі положень оновленої Морської доктрини;
3. Налагодити тісну взаємодію з відповідальними урядовими установами для забезпечення успіху як на етапі стратегічного, оперативного і тактичного планування, так, особливо, на етапі практичної імплементації узгоджених планів.

Керівництву держави і Уряду, в свою чергу, слід, врешті, звернути увагу на той факт, що морська діяльність, попри те, що містить в собі види, близькі до сфер управління більшості з наявних міністерств, все ж характерна значними відмінностями від традиційних суходільних підходів, викликаними особливостями водного середовища, як окремої стихії божого світу. Не дарма у світовій практиці питаннями водної (морської) політики, стратегії і практики опікуються окремі інтегральні керівні та координаторні установи, водна (морська) діяльність підпорядкована окремому юридично-правовому комплексу. Невизнання цього факту підвищує ризики ухвалення неефективних рішень, або бездіяльності/саботажу з боку керівних структур «суходільного сектору», керованих континентальним мисленням.

Це, як показала практика років незалежності України, приводить до руйнації морського сектору економіки, втрати державою своїх морських володінь і, зрештою, позбавлення країни статусу морської держави. Для виключення можливостей розвитку подібного сценарію в майбутньому, необхідно виокремити систему формування і своєчасного корегування морської політики держави та управління морською діяльністю в загальній системі державного управління. Настав час в системі центральної виконавчої влади виділити повноважний, інтегральний координаційно-керівний підрозділ, очолюваний посадовою особою рівня, щонайменше віце-прем'єра. Підрозділ, на який би були покладені функції як формування політики та координації процесу міжвідомчого планування, так і впровадження, контролю і фінансового розпорядження в усіх аспектах реалізації морської політики держави і ведення морської діяльності.

Висновки:

1. Агресивні дії Російської Федерації на морі протягом 2018 року і, особливо, вчинений нею 25 листопада 2018 року неприхований акт збройної агресії проти України в морській акваторії поблизу Криму і Керченської протоки, примусили українську державу повернути морську політику, морську діяльність і військово-морську діяльність до переліку своїх першочергових пріоритетів.
2. Військово-Морські Сили ЗС України, попри всі попередні роки проїдання і залишкового принципу управління, отримали шанс швидко і без зволікань набути справжніх оперативних (бойових) спроможностей і перетворитися на «улюбленця» держави в структурі сектору безпеки і оборони України. Цей шанс може бути реалізованим тільки завдяки зміні парадигми мислення і, не виключено, кадровим змінам на рівні командування і штабу флоту. Флот має стати упевненішим, професійнішим, активнішим, сучаснішим, успішнішим.
3. Для подальшого ефективного управління морською політикою і всіма видами морської діяльності держави, варто якнайшвидше сформувати в структурі центральної виконавчої влади повноважний, інтегральний координаторно-керівний підрозділ, очолюваний посадовою особою рівня, щонайменше віце-прем'єра. Цей підрозділ має бути наділений відповідними функціями формувача морської політики, координатора процесу міжвідомчого планування, впроваджувача, контролера і головного фінансового розпорядника в усіх аспектах реалізації морської політики держави і ведення морської діяльності. Дуже бажаним було би формування окремого Комітету з морської політики у Верховній Раді України та відповідного підрозділу в структурі Адміністрації Президента України.
4. Провал реалізації протягом всіх попередніх років незалежності державної морської політики, яка вимагає довгострокового планування і періоду втілення спланованих заходів, при чинній системі державного управління України, змушує замислитися над створенням в структурі державної влади України механізмів гарантованого управління довготерміновими державними проектами, на які би не впливали періодичні зміни керівництва ані держави, ані будь-яких з гілок її влади. Що це має бути? – Думаймо! Варіантів можливих рішень у світовій практиці безліч: від започаткування ще однієї, стабільнішої ніж партійно-виборна, палати парламенту, до впровадження пожиттєвої посади монарха. Віримо, що в межах демократичного дискурсу правильні та прийнятні для України механізми будуть знайдені та запроваджені.

Список використаних джерел:

1. Морська доктрина України на період до 2035 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-morskoyi-doktrini-ukrayini-na-period-do-2035-roku>.
2. Стратегія ВМС ЗС України до 2035 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://navy.mil.gov.ua/strategiya-vijskovo-morskyh-syl-zbrojnyh-syl-ukrayiny-2035/>.

Павло ПОДОБЕД

Політолог,
Київ, Україна

Ідель-Урал: поліетнічний вулкан Російської Федерації

Idel-Ural: Polyethnic Volcano of the Russian Federation

Idel-Ural is a historical region on the East of the European part of the Russian Federation. Even now, being under the total control and pressure from Moscow, the peoples of Idel-Ural continue their struggle for national identity and suzerainty. The region remains a hidden geopolitical factor that can manifest itself in conditions of the latest political turbulence.

На сході європейської частини Росії знаходиться історичний регіон, який росіяни називають Поволжя, а корінне населення Ідель-Уралом. Регіон складається з шести країн: Ерзяно-Мокшанії (Мордовії), Чувашії, Марій Ел, Татарстану, Удмуртії та Башкортостану, які мають власні самотутні культури, створені сімома корінними народами.

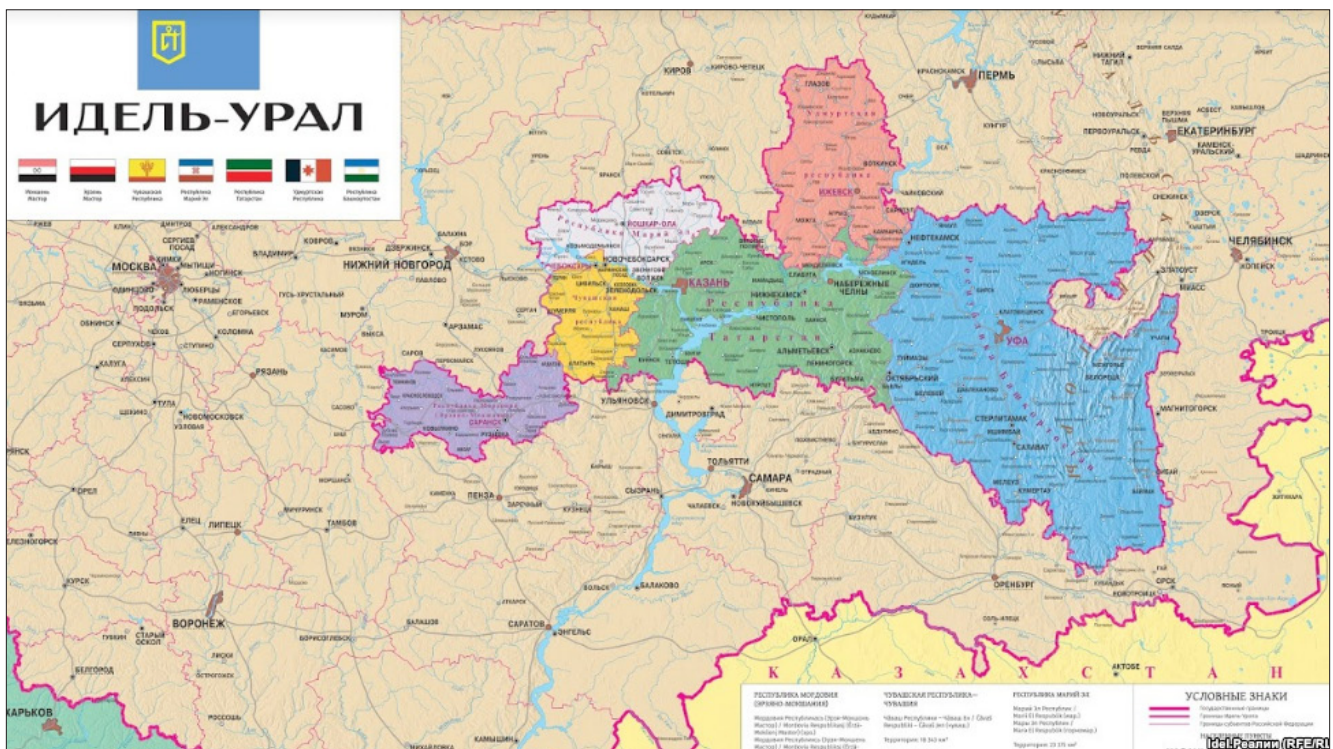

Рис.1. Карта Ідель-Уралу
Джерело: <https://www.idelreal.org/a/29506451.html>

Угро-фінські народи ерзя, мокша, марі та удмурти живуть поряд зі своїми тюркськими сусідами: чувашами, татарами і башкирами. Країни Ідель-Уралу настільки несхожі

на сусідні російські регіони, що колись сама Москва визнала за кожною із них статус республіки із власною конституцією, державною мовою та органами управління. Сьогодні ці

республіканські атрибути є радше декораціями, за якими ховається жорсткий централізм та підпорядкування Москві.

Так було не завжди. На початку 1990-х, коли федеральний центр був слабкий та нерішучий, кожна з республік виборола для себе чимало суверенітету. Встигли з'явитися не лише національні партії та громадсько-політичні об'єднання, але й бачення республік у «вільному плаванні».

Площа і демографія Ідель-Уралу

Ідель-Урал – території, де зустрічаються та активно взаємодіють два світи: тюркський та фіно-угорський. Попри різні релігійні та культурні традиції, взаємодія тюркських і фіно-угорських народів не призводила до гострого антагонізму чи ізоляціоністських настроїв. Радше навпаки – Ідель-Урал можна назвати цілісним простором, що протягом багатьох століть зберігає ідентичність титульних націй, опираючись русифікації та розмиттю етнічних, мовних і релігійних кордонів.

Всі Республіки Ідель-Уралу розташовані у східній частині Європи. Станом на початок 2019 р. вони перебувають у складі Російської Федерації. Найзахіднішою країною регіону є Ерзяно-Мокшанія (Республіка Мордовія). Відстань від західного кордону Мордовії до східного кордону України – близько 500 км. На сході Ідель-Уралу знаходиться Башкортостан – найсхідніша країна Європи. Загальна площа Ідель-Уралу складає 320 708 км². У Республіках Ідель-Уралу проживає 12 189 127 осіб [1]. Тобто за площею Ідель-Урал співставний з Польщею (312 685 км²), а за чисельністю населення з Грецією (10 741 165 осіб) [2].

У період між 1919р. та 1925р. Башкортостан, а відтак і весь Ідель-Урал, мали спільний кордон із Казахською АСРР (так у той час називався Казахстан). Проте, вже у 1925р. більшовицьке керівництво вилучило Оренбурзьку губернію зі складу радянського Казахстану, передавши її до РРФСР. Столицю Казахстану перенесли з Оренбурга до Кзил-Орди. Так виник Оренбурзький коридор, що розділив дві тюркські республіки. Спершу коридор, що відділяв Казахстан від

Башкортостану, був заледве 30 км завширшки. Страх надмірної «дружби народів» між башкирами йказахами змусив Москву кілька разів «уточнити кордони». У результаті він розширився майже вдвічі. Сьогодні Республіки Ідель-Уралу не мають виходів до зовнішніх кордонів, а відстань між південним кордоном Башкортостану і північним Казахстану становить близько 50 км.

Татарстан – провідний політичний гравець регіону

В географічному центрі Ідель-Уралу розташований Татарстан. Багатий на природні ресурси, він завжди претендував не лише на економічну, але й на політичну самодостатність. Хоча татарська нація протягом півтисячоліття перебувала в утробі Московії, а тепер Російської Федерації, – волзькі татари не лише не втратили своєї ідентичності, але й слугують дороговказом для своїх сусідів. Татари досягли серйозних результатів у розвитку культури – перша татарська книга з'явилась у 1612 році (граматика татарської мови). Сама Казань стала потужним книговидавничим центром Російської імперії. Тут видавались книги не лише татарською, але й мовами майже всіх народів Ідель-Уралу. Одним з перших кроків суверенного Татарстану вже на початку 1990-х років стало заснування видавництва татарської книги «Мәғариф», що за неповних три десятиліття свого існування видає півтори тисячі книг загальним накладом 18,5 млн примірників [3, 2].

Сьогодні крім республіканської влади над утвердженням татарської науки і культури працюють численні волонтери. На татарську перекладається не лише класика світової літератури (зокрема і праці античних філософів), але й сучасні наукові розвідки з фізики, математики, медицини, астрономії тощо. Працюють татарські перекладачі не стільки з російською мовою, як з англійською і турецькою. За останніх кілька років з'явилися десятки відеолекцій TED, перекладених татарською. Існують навіть посібники з програмування, укладені татарською мовою – рівень недосяжний для більшості корінних народів РФ [4].

Такі поважні результати у справі розвитку та збереження татарської культури були б неможливі без серйозного інтелектуального та фінансового ресурсу. Запорукою татарської опірності асиміляційним процесам слугує низка національних рис: наполегливість, впертість, підприємливість, вірність ісламу у поєднанні із дотриманням народних звичаїв. Татарські інфраструктурні, освітні та наукові проекти, зрештою як і виторгувана у складних переговорах з Москвою куца автономія на реалізацію гуманітарної політики, також є наслідком важливості Татарстану для російської економіки. Республіка щорічно потрапляє у ТОП-10 економічно найрозвинутіших суб'єктів Російської Федерації. Татарстан є важливим центром промисловості: нафтовидобування і нафтопереробки, авіабудування, систем зв'язку, виробництва вибухових речовин, машинобудування, автомобілебудування. На території республіки розташовані важливі для Росії інфраструктурні об'єкти: нафто- і газопроводи, два міжнародних аеропорти, залізниці, мости через Волгу та Свіягу [5, 20–21].

Протягом багатьох століть Москва намагалась нейтралізувати прагнення татар до відродження власної державності шляхом залучення до процесу керування та розбудови Росії (Російської імперії, СРСР, а пізніше РФ). Однак з настанням Перебудови серед татар знову прокинулась жага до відродження татарської держави. У 1988-1990 роках в Татарстані виникають та стрімко розвиваються невідконтрольні Москві політичні партії, громадські організації і рухи: Татарський громадський центр, спілка молоді «Азатлык», Татарська партія національної незалежності «Иттифак», «Милли Мәжлес» (національний татарський парламент, створений на противагу республіканському парламенту, у якому провідну роль відігравали комуністи) тощо.

Заснована у квітні 1990 р. партія «Иттифак» (тат. – «Злагода») відкрито заявила про намір боротися за державну незалежність республіки. Партія швидко набрала популярності серед татарської міської інтелігенції і радикальних молодіжних середовищ. Татарстан першим серед Республік Ідель-Уралу проголосив декларацію про держав-

ний суверенітет (30.08.1990) і першим заявив про бажання стати самостійною і незалежною державою. У 1991 р. в РРФСР відбулись президентські вибори, а в Татарстані – ще й вибори Президента Татарстану. Радикальні татарські кола, за сприяння офіційної Казані, розгорнули кампанію бойкоту виборів Президента Росії на території республіки. Зрештою, участь у виборах Президента Росії взяли 36,6% татарстанських виборців, натомість у виборах президента Татарстану – 65%. Борис Єльцин у Татарстані здобув 16,5% голосів, а Мінтімер Шаймієв – 44,8% [6, 4].

Спершу, у 1990 році, партійна номенклатура Татарстану намагалась не зважати на нових політичних гравців. Пізніше, у першій половині 1991 року, комуністичний партапарат Татарстану пробує використовувати національний рух у грі «на противагах» із Москвою, лякаючи Кремль можливим приходом до влади націоналістів, діалог з якими буде неможливим. Однак, у грудні 1991 р. позиції татарського національного руху, представленого насамперед Татарським громадським центром та партією «Иттифак», помітно зміцнились: було розбудовано розгалужені організаційні структури, з'явилися кадри для керівництва осередками на місцях, розпочато роботу з випуску власних періодичних видань та листівок.

24 жовтня 1991 р. Татарстан проголосив державну самостійність. Незалежність республіки підтвердив референдум 1992 р. Невдовзі Татарстан відмовився підписати Федеративний договір і навіть ухвалив власну конституцію [7]. До самого початку 1994 р. Татарстан намагався вести незалежну політику, балансуючи між ідеями повної незалежності та збереженням економічних зв'язків із Росією. Зрештою, під тиском Москви, Шаймієв пішов на поступки: 15 лютого 1994 р. було укладено Договір про взаємне делегування повноважень із Російською Федерацією. Згідно цього договору Татарстан став об'єднаною з Росією асоційованою державою з конфедеративним статусом. З цього моменту Казань намагалась відстояти суверенітет, якого з кожним роком ставало дедалі менше, а Москва навпаки – підпорядкувати собі Татарстан із його ресурсами.

Рис. 2. Відзначення "Хәтер көне" (тат. - День пам'яті), національне вшанування шахідів, загиблих у боях з військами Іван Грозного у 1552 році. Демонстранти несуть транспарант "Максатыбыз - бәйсезлек!" (тат. "Наша мета - незалежність!") Казань, 2013 р.

Виняткова роль Башкортостану

Однією з причин політичної поразки, що її зазнала Казань у протистоянні з Москвою, стала відсутність спільного кордону Татарстану із незалежними державами. На початку 1990-х Ідель-Урал з усіх боків був оточений «російським морем», і лише на півдні міг дістати вихід до зовнішнього кордону.

Башкортостан, на відміну від Татарстану, зустрів Перебудову у зовсім інших стартових умовах. Башкири одержали у спадок від сталінської національної політики цілий комплекс етнічних і територіальних проблем. Сучасні кордони Республіки Башкортостан суттєво відрізняються від Башкурдістана, за який боровся башкирський національний герой Ахмет Закі-Валіді у 1919 році. Тоді, сто років тому, Башкирська республіка (інша офіційна назва – Башкурдістан) складалась зі східної частини сучасного Башкортостану, а також мала низку анклавів на півдні та сході. Башкурдістан не мав міст, столиця знаходилась у с. Темясово. Водночас республіка мала перевагу – досить

високий рівень етнічної гомогенності – понад 60% населення становили башкири [8].

Однак у 1921 рр., після еміграції Ахмеда Закі-Валаді за кордон, новий голова башкирського уряду Муллаяң Халіков ініціював перед Москвою розширення башкирських кордонів. Зрештою, Башкортостану були передані великі території з містами, копалинами і залізницями, однак республіка втратила національну монолітність.

Перебудову башкири зустріли у скрутному становищі. У загальній структурі населення Башкортостану росіяни складали 39,27%, татари – 28,42%, а башкири лише 21,91% [9].

Відтак перед башкирами постав виклик не лише русифікації, але й страх розчинитися серед чисельніших та впливовіших татар. У 1988 р. в середовищі башкирської інтелігенції стрімко набула популярності ідея створення громадської організації, що опікуватиметься питаннями башкирського національного відродження. У травні 1989 р. в Уфі відбувся

установчий з'їзд Республіканського клубу башкирської культури, очільником якого став поет Рашит Шаукр [10, 125]. У грудні того ж року відбувся перший з'їзд представників башкирського народу, у якому взяло участь 989 делегатів. На з'їзді було ухвалено статут Башкирського народного центру «Урал». Мету, цілі та структуру цієї організації можна порівняти із Татарським громадським центром. БНЦ «Урал» розгорнув агітаційну кампанію за надання Башкортостану статусу союзної республіки. Спершу партійна номенклатура Башкортостану, як і у випадку з татарським національним рухом, поставилась негативно як до діяльності БНЦ «Урал», так і до кампанії з надання статусу союзної республіки. Однак згодом, усвідомивши практичні вигоди від суверенізації республіки, керівництво Башкортостану змінило своє ставлення до організації [11].

БНЦ «Урал» відіграв надзвичайно важливу роль в процесі суверенізації Башкортостану, результатом чого стало ухвалення 11 жовтня 1990 року Верховною Радою БАРСР Декларації про державний суверенітет Башкирської республіки. Водночас, БНЦ «Урал» докладав чималих зусиль у справі протистояння татарським національним устремлінням, що сильно лякали башкирську інтелігенцію. Адже татари Башкортостану зайняли досить активну і радикальну позицію: вони вимагали надання татарській мові статусу державної на рівні з російською та башкирською, закликали передати західні райони республіки Татарстану. Татарський громадський центр у Башкортостані у 1991р. навіть висунув вимогу – провести референдум у західних районах Башкортостану щодо передачі цих територій Татарстану [12].

Ситуацію ускладнювали популістські, а подекуди і просто агресивні заяви, що лунали як з татарського, так і з башкирського боку. Відтак національний злет, спричинений крахом СРСР, сприяв не лише розвитку національної самосвідомості та поширенню ідей національного самовизначення, але й розбурхав приспані конфлікти між двома спорідненими тюркськими народами – татарами і башкирами.

Чуваші і їх контакти с фіно-уграми

Чуваський національний рух у 1988-1991 рр. мав досить сприятливі стартові умови. Хоча значна частина чувашів опинилась за межами Чувашії, сама республіка була найбільш моноетнічною в Ідель-Уралі – 67,8% її мешканців представляли титульний етнос. Користуючись першим здобутком Перебудови – гласністю, чуваші утворили низку незалежних від комуністичної партії суспільно-політичних об'єднань, з яких найвпливовішими стали Чуваський громадсько-культурний центр, Партія чуваського національного відродження (скорочено ЧАП від чув. Чăваш Аталанăвĕн Партийĕ) і Чуваський національний конгрес (скорочено ЧНК від чув. Чăваш наци конгресĕ). Чуваський громадсько-культурний центр (ЧГКГ) стояв на позиціях національно-культурної автономії та ставив перед собою переважно просвітницькі завдання, багато часу присвячуючи роботі з чуваською діаспорою за межами Чувашії. Натомість ЧАП та ЧНК не вдовольнялися лише культурологічним порядком денним і боролись за проголошення суверенної Чуваської республіки [13]. Назвемо цю групу (ЧАП та ЧНК) умовно республіканською.

У грудні 1989 р. відбулись вибори до Верховної Ради Чуваської АРСР, у яких активну участь взяли республіканці. За результатами виборів, комуністи змогли сформувати фракцію зі 101 депутата (парламент складався з 200 депутатів). Національно-демократична фракція, до якої увійшли й республіканці на чолі з відомим чуваським вченим Атнером Хузангаєм, нараховувала близько 20 депутатів [14, 22].

Вінцем діяльності республіканців стало ухвалення 24 жовтня 1990 р. Верховною Радою Чуваської АРСР декларації про державний суверенітет Чуваської Республіки, а невдовзі й закону «Про мови в Чуваській Республіці». Наприкінці серпня 1991 р. парламент Чувашії, за підтримки чуваського національного руху, наважився на запровадження інституту президентства. У грудні того ж року відбулись перші в історії країни демократичні президентські вибори. Участь у виборах взяли 58,6% від загального числа виборців. У другий тур вийшов депутат

Атнер Хузангай та представник партійної номенклатури, экс-голова Ради міністрів Чувашії Лев Прокопьев. Хоча Хузангай і одержав перемогу над своїм опонентом (здобувши підтримку 46% виборців) – вибори визнали такими, що не відбулись, адже кандидат не набрав передбачені законом 50% голосів [15].

Поразка Хузангая була сприйнята представниками інтелігенції як поразка національного руху. Першим президентом Чувашії був обраний Ніколай Фьодоров, який цілковито підкорився московській політиці централізації і поводився радше як губернатор, а не як президент. Завдяки такій поставі Фьодоров протримався на посаді до 2010 року. У 2012 р. інститут президенства в Чувашії було ліквідовано.

Натомість Атнер Хузангай зосередився на розбудові і посиленні впливу ЧНК, який він очолив у 1992 році. Вже на установчому з'їзді ЧНК задекларувала досить радикальну програму: повна державна самостійність Чувашії, ухвалення Конституції і законів «Про мову» та «Про громадянство Чуваської Республіки», згідно з якими Чувашія мала стати самостійною республікою з президентською формою правління. Зрештою, парламент Чувашії ухвалив закон «Про мови в Чуваській Республіці», але у «компромісній редакції», на яку погодилась комуністична більшість – державними мовами республіки було визначено і чуваську, і російську. Вже у 1993 р. Хузангай з групою соратників розробив та домігся ухвалення парламентом Чувашії «Державної програми з реалізації Закону «Про мови в Чуваській Республіці» на 1993-2000 та подальші роки». Програма передбачала низку заходів з позитивної дискримінації, які мали б посилити позиції чуваської мови в республіці [16, 2]. ЧНК налагодив дієву комунікацію з громадськими та політичними структурами народів Ідель-Уралу. У 1994 р. організація скликала у Чебоксарах установчий з'їзд Асамблеї народів Уралу та Поволжя, участь у якому взяли всі впливові національні сили регіону [17]. У грудні 1994 р. Президент Чувашії Н. Фьодоров наважився на критику політики Москви на Кавказі. Під час зустрічі з представниками політичних партій та

громадськості він заявив буквально наступне: «Той, хто по-справжньому любить Росію, знає її історію, хто по-справжньому відповідальний у політиці, той не може територіальну цілісність Росії захищати ціною грубих порушень прав людини і ціною тисяч людських життів. Адже принцип територіальної цілісності – це все ж політична категорія, а право на самостійність – це живі люди» [18]. Вже за кілька днів після цієї заяви Асамблея народів Уралу та Поволжя вітала проголошення Чеченської Республіки Ічкерія і засудила вторгнення федеральних військ на її територію. Асамблея заявила, що розцінює агресію щодо чеченців як загрозу башкирам, марі, мокші, ерзі, удмуртам, татарам і чувашам [19]. Невдовзі, 5 січня 1995 р., з ініціативи Президента Фьодорова, у Чебоксарах зібралась нарада з представників національних республік з метою випрацювати консолідовану позицію в питанні агресії Москви проти ЧРІ. У нараді взяли участь Голова Верховної Ради Республіки Мордовія Н. Бірюков, Президент Республіки Марій Ел В. Зотін, Віце-Президент Республіки Татарстан В. Ліхачов, Президент Республіки Башкортостан М. Рахімов, Голова Уряду Республіки Карелія В. Степанов, Голова Верховної Ради Удмуртської Республіки В. Тубилов. Учасники наради категорично засудили агресію федеральних військ та висунули вимогу зупинити бойові дії у Чечні [20]. У лютому 1995 р. делегація депутатів Верховної Ради Чуваської Республіки, на чолі з головою Асамблеї народів Уралу та Поволжя, відвідала ЧРІ та зустрілась з Президентом Джохаром Дудаєвим. У ході зустрічі чуваська делегація висловила підтримку керівництву ЧРІ та запевнила, що «Чуваська Республіка не визнає Державну Думу РФ своїм парламентом» [21, 59]. Вже на початку 1996 р., після низки терористичних актів, у здійсненні яких Москва звинуватила чеченський рух спротиву, позиція керівництва Чувашії в питанні чеченської війни зазнала змін. Проте навесні того ж року парламент Чувашії наважився ухвалити досить нейтральну заяву щодо ситуації в Чечні, заклавши негайно припинити бойові дії [22].

У 1996 р., внаслідок провальних для Б. Єльцина результатів голосування на виборах Президен-

та РФ по Чувашії (лише 26,6% виборців), Н. Фьодоров дозволив собі ряд гострих критичних висловлювань на адресу чувашів. Як результат – в республіці розгорівся конфлікт між республіканцями та президентом. Проте вже у 1997 р. ЧНК очолив Геннадій Архіпов, за правління якого організація поступово втратила будь-які ознаки самостійності і припинила політичний опір Москві.

Особливості фіно-угорського відродження

Національне відродження фіно-угорських народів у 1988-1991 рр. на території Ідель-Уралу не мало такого яскравого політичного вираження, як у випадку із тюркськими народами. Проте, фіно-угри Ідель-Уралу змогли провести власні національні з'їзди: удмурти (листопад 1991), ерзя і мокша (березень 1992), марі (жовтень 1992), об'єднаний з'їзд фіно-угорських народів Росії в Іжевську (травень 1992). Всі ці з'їзди ухвалили досить схожі резолюції із закликами демократизувати політичне та громадське життя у республіках, підтримати національне відродження фіно-угорських народів. Певний вплив на формування настроїв, що панували на з'їздах, особливо у середовищі національної інтелігенції, справила Естонія, у Тартуському університеті якої навчалось чимало вихідців з фіно-угорських республік Росії [23].

Найактивнішу боротьбу за свої політичні права розгорнули марі, які у вказаний період утворили одразу кілька національних організацій: спілка марійської молоді «Марий Ушем» (1989), «У вий» (1989), «Кугезе Мланде» (1991). Остання виступала за вихід Марій Ел зі складу РФ та здобуття повної державної незалежності. «Кугезе Мланде» завжди була малочисельною, але досить активною організацією. Натомість поміркована «Марий Ушем» стала загальнонаціональною організацією марі, до котрої належали тисячі педагогів, діячів науки та культури.

Слід зазначити, що марійський народ складається з кількох субетносів. Найпоширенішою є класифікація марі на гірських та лугових. Кожен з цих субетносів має досить відмінні діалекти (які окремі дослідники визначають як окремі

мови). Гірські марі малочисельні, вони давно прийняли християнство і майже цілковито втратили зв'язок з язичницькими віруваннями. Решта республіки заселена луговими марійцями, які сповідують язичництво. Так, згідно із опитуваннями, проведеними у 2000-2003 рр., в Республіці Марій Ел мешкає 5-7% чистих язичників, 60% «двоєвірців» (самоназва тих, хто одночасно дотримується і християнських, і язичницьких релігійних практик) і лише 30% православних – переважно етнічних росіян. Натомість марійські діаспори, розселенні в інших республіках Ідель-Уралу – це нащадки язичників – втікачів від насильницької християнізації. Відтак марійська діаспора на території Ідель-Уралу на 90% складається з практикуючих язичників [24].

У 1990 р. місцевий парламент ухвалив декларацію про державний суверенітет та проголосив утворення Марійської Радянської Соціалістичної Республіки. Пізніше в республіці був створений інститут президентства, а у грудні 1991 р. пройшли президентські вибори. Перебіг передвиборчої кампанії, зрештою як і її результати, нагадують чуваський досвід: участь в кампанії представника національного руху, його поразка та зосередження влади у руках колишніх представників партійної номенклатури.

Після політичного фіаско марійські організації зосередились на громадській діяльності. Водночас ідеї відродження марійської ідентичності активно пропагувались й за допомогою релігії. Традиційні релігійні культи мали значно міцніші позиції серед марійців ніж серед ерзі, мокші чи удмуртів. Всі помітні марійські організації, як от «Марий Ушем», «У вий», «Кугезе Мланде» поєднували громадську діяльність із відродженням язичництва. Зусиллями цих організації у 1991 р. було зареєстровано перше в Росії велике язичницьке об'єднання «Ошмарий – Чимарий» (мар. «Білий марі – Чистий марі»). Того ж року вийшов друком перший марійський язичницький требник (збірник молитов на всяку потребу) [25]. Незважаючи на те, що марі є фіно-угорським народом, вони сильно орієнтуються на татарський

досвід національного відродження. Чимало термінології і навіть окремі релігійні постулати потрапили до марі саме з ісламу за посередництва татар. Це релігійне проникнення позначилось і на тісній співпраці марі з громадськими та політичними організаціями татар.

Марійське язичництво, з розвалом СРСР, стало відігравати помітну роль і в політичному житті республіки, чого не можна сказати про Ерзяно-Мокшанію та Удмуртію. Обраний у 1991 р. Президент Владімір Зотін був гірським марі. На свою інавгурацію він запросив єпископа Казанського Анастасія. Ця ініціатива викликала потужний спротив серед язичницького лобі в усіх гілках влади. Тиск на Зотіна був настільки помітним, що він був змушений покликати на інавгурацію верховного карта «Ошмарий – Чимарий» Александра Юзикайна, якого в ложі для почесних гостей посадили поряд з православним єпископом. Як результат – першого Президента Марій Ел благословляли і православному, і по-язичницькі.

Національне відродження в Удмуртії відбувалось скорше за інерцією із сусідами, аніж мало активні прояви. На момент розвалу СРСР частка удмуртів у структурі населення Удмуртії становила лише 30% (у той час як у 1926 – 52%), відтак удмурти не змогли ані посісти ключових управлінських позицій в республіці, ані диктувати «свої правила гри» у політичному процесі [26]. Особливістю національно-політичного відродження удмуртів у 1988-1991 рр. стала поглиблена співпраця з міжнародним фіно-угорським рухом: налагодження тісних контактів з громадськими організаціями та фондами Естонії, Фінляндії та Угорщини; стрімкий розвиток удмуртської літератури (особливо перекладацького напрямку).

Демографічна ситуація в Ерзяно-Мокшанії, як і в Удмуртії, була досить складною – більша частина народів ерзя та мокша опинилась за межами республіки, ці народи складали лише 32,5% у структурі населення республіки. Водночас процес національного відродження тут відбувався активніше ніж в Удмуртії. Цьому сприяли і надзвичайно слабкі позиції

Московської патріархії в Мордовії – лише 10 парафій станом на 1989 р. [27].

Повернення ерзі та мокші до своїх національних ідентичностей зіштовхнулось не лише із викликами русифікації, урбанізації та демографічною кризою. Частина національних еліт мокші, і меншою мірою ерзі, виступили з ідеєю, що ерзя та мокша є субетносами єдиного мордовського народу. Цю концепцію вкрай негативно зустріли представники ерзянського національного руху, які побачили у мордовському проєкті інструмент асиміляції ерзян в російську ідентичність.

Навесні 1989 р. в республіці виникає громадський центр «Вельмема», що швидко набуває популярності та залучає у свої лави як ерзян, так і мокшан. Невдовзі після створення частині активістів стають затісними рамки національно-культурної діяльності, і «Вельмема» розколюється. Помірковані члени створюють організацію «Вайгель», що займається відродженням та поширенням національних традицій, а більш радикальні засновують Ерзяно-мокшанський громадський рух «Масторава», який опікується не лише національним відродженням ерзі та мокші, але і прагне представлення їх інтересів в органах влади.

Завдяки діяльності «Вельмеми», «Вайгель» та «Масторава» ситуація із реалізацією прав ерзі та мокші у Мордовії зазнала помітних змін. В республіці був відкритий Національний театр, факультет національної культури, ухвалений закон «Про мови», була налагоджена робота з діаспорами. Згадані три організації стали кузницею кадрів для нових об'єднань ерзі та мокші: «Од Вий», «Эрзява», «Литова» та «Юрхтава»; газет «Масторава» і «Эрзянь Мастор». Саме завдяки діяльності всіх перерахованих організацій і товариств ерзянський та мокшанський національні рухи змогли перейти з етнографічної стадії своєї діяльності у політичну.

Помітну роль у процесі дерусифікації, особливо серед ерзян, відіграло релігійне відродження, що розвивалось у двох протидіючих течіях: повернення до традиційної монотеїстичної релігії (інешкіпазії) та розвиток лютеранства.

Лідером ерзянського національного руху початку 1990-х років була відома поетеса Марізь Кемаль, яка стала ідеологом концепції «кавто кельть – кавто раськетъ» (ерз. «дві мови — два народи»), що заперечувала існування мордовського народу як спільності субетноносів – ерзя та мокша [28]. Марізь Кемаль – організатор громад традиційної релігії ерзян. Цей феномен з'явився після утворення Мордовської єпархії РПЦ (1990). Тоді у ерзянській інтелігенції виникла надія на впровадження національної мови у богослужіннях, на відродження ерзянської ідентичності – бодай в межах РПЦ. Криза цих сподівань радикалізувала віруючих ерзян, стимулювала національну інтелігенцію відновлювати етнічну релігію – релігію бога Інешкіпаза.

Вже у 1992 р. Кемаль змогла знайти меценатів, з числа ерзянських підприємців, які профінансували перше національне моління в одному із сіл Мордовії. Сама Кемаль була проголошена Озавою (ерзянською жрицею), а тема ерзянської національної віри стала предметом обговорення вчених і богословів у Саранську [29].

Паралельно із відродженням інешкіпазії в Мордовії з'явилась Мокшано-ерзянська євангельсько-лютеранська церква.

Наприкінці 1980-х талановитий ерзянський художник-етнофутурист Андрей Альошкін переїхав до Ленінграду. Тут він створив серію картин, у яких намагався розкрити сутність древніх вірувань народів ерзя та мокша. Талановиті роботи митця помічає лютеранський пастор Арво Сурво – лідер релігійного відродження інгерманландських фінів. Сурво навіртає Альошкіна у лютеранство.

Після повернення з Ленінграду до Саранська Альошкін здобуває всенародне визнання. Його обирають головою Спільки художників Мордовії, він стає одним із лідерів Товариства вивчення фіно-угорської культури. Відомий художник переконує кількох представників саранської інтелігенції у тому, що майбутнє християнства у Мордовії пов'язано з лютеранством. У 1991 р. формується громада «Мордовської християнської церкви у викладі

доктора Мартіна Лютера». Активісти домагаються виділення земельної ділянки для будівництва храму, Арво Сурво відправляє перші богослужіння, а лютерани Фінляндії обіцяють фінансову допомогу. Першим кліриком нової церкви стає брат художника Алексєй. Однак невдовзі після реєстрації перед новою церквою постають численні виклики: РПЦ розгортає агресивну інформаційну кампанію проти «фіно-угорського сектантства», а невдовзі і фіни, обурені самодіяльністю ерзян та мокшан, припиняють надавати підтримку. Причиною конфлікту із фінами став принципово різний підхід як до життя церкви, так і до тайнств, що у ній звершувались. Брати Альошкіни відійшли від традиційних протестантських засад, а також відкинули нові секулярні тенденції фінського лютеранства. Вони намагались з одного боку сакралізувати життя нової церкви, а з іншого – наблизитись до людей, поєднуючи у служінні як елементи православ'я (зокрема шанування ікон), так і народні звичаї (ерзянський та мокшанський національний одяг, співи тощо).

Зрештою, лютеранство залишило помітний слід в новітній історії народів ерзя та мокша. Дотепер на території Ерзяно-Мокшанії діє кілька парафій, що перебувають у складі Євангельсько-лютеранської церкви Інгрії.

Боротьба Москви з національними рухами Ідель-Уралу

Більшість національних та політичних здобутків народів Ідель-Уралу, – це результат короткого періоду відносної свободи, що панував в СРСР, а пізніше у Російській Федерації з 1988 до 1999 року.

З приходом до влади Владіміра Путіна Кремль бере курс на жорстку централізацію. Першою жертвою такої політики стали найзаможніші та найбільш незалежні суб'єкти федерації, насамперед Татарстан. Вже у 1998 р., за звинуваченням у розпалюванні міжнаціональної ворожнечі, була закрита опозиційна татарстанська газета «Алтын урда». Певний час газета видавалась самвидавом, допоки її випуск остаточно не був припинений владою. У 2001

У ФОКУСІ: ІДЕЛЬ-УРАЛ. ПОЛІЕТНІЧНИЙ ВУЛКАН РОСІЇ

р. в Росії на законодавчому рівні забороняють діяльність національних політичних партій. Через судові переслідування та тиск спецслужб зупиняють свою діяльність численні громадські організації та рухи корінних народів: Татарська партія національної незалежності «Иттифак», марійська «Кугезе Мланде», Чуваська партія національного відродження тощо. У 2002 р. засновник ерзянської організації «Од вий» Йовлань Оло раптово помирає у Саранську від загадкової хвороби.

У перше десятиліття правління Путіна лише у Татарстані було ліквідовано 690 татарських шкіл. Судових переслідувань зазнали провідники татарського національного руху: Фаузія Байрамова, Рафіс Кашапов, Наїль Набіуллін.

Суверенітет всіх Республік Ідель-Уралу був суттєво обмежений. Інститут президенства, за виключенням Татарстану, був ліквідований.

У 2018 р. до федерального закону «Про освіту» були внесені зміни, згідно яких державні мови національних республік ставали обов'язковими для вивчення у загальноосвітніх навчальних закладах. Ці зміни стали причиною численних звільнень вчителів татарської, башкирської, чуваської та інших мов.

Однак, незважаючи на повний контроль за будь-якими проявами політичної та громадської активності, боротьба за реалізацію корінними народами Ідель-Уралу своїх прав триває. Навесні 2018 р. групою політичних емігрантів було оголошено про створення громадського руху «Вільний Ідель-Урал», що декларує ненасильницьку боротьбу за здобуття шістьма республіками Поволжя державної самостійності [30].

Рис.3. Засновники руху "Вільний Ідель-Урал" зліва направо:
Сиресь Боляєнь (ерзя), Ростислав Мартинюк (українець, член київського товариства "Ерзянь Вал"),
Рафіс Кашапов (татарин), Льмїр Імаєв (татарин). Київ, 21 березня 2018 р.

Хоча поточний політичний клімат Росії не дає підстав говорити про серйозні трансформації всередині федерації – національні рухи народів Ідель-Уралу продовжують свою діяльність навіть в умовах тотального контролю і ша-

леного тиску. Отже, Ідель-Урал залишається прихованим чинником геополітики, що може проявити себе в умовах новітньої політичної турбулентності.

Список використаних джерел:

1. Численность населения Российской Федерации по муниципальным образованиям на 1 января 2018 года. [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: http://www.gks.ru/free_doc/doc_2018/bul_dr/mun_obr2018.rar.
2. Hellenic Statistical Authority. Estimated population / 2018 [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.statistics.gr/en/statistics/-/publication/SPO18/->.
3. Валеев М. Высокая миссия национальной книги / Мударис Валеев. // Республика Татарстан. – 2006. – №101.
4. “Татаризировать мир”: кто, что и для чего переводит на татарский [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://tatpolit.com/pokolenie/tatarizirovaty-mir-kto-chto-i.html>.
5. Информация, характеризующая уровень жизни населения. // Аналитические материалы. – 2017. – №12.
6. Татария: диспозиция для федералистов // Панорама. – 1992. – №2 (32).
7. Заявление Президента и Председателя Верховного Совета Республики Татарстан 24 июня 1993 года / Белая книга Татарстана. Путь к суверенитету // Журнал «Панорама-Форум». — 1996. — № 8 (Специальный выпуск).
8. Ильнар Гарифуллин. Башкирские анклавы Южного Урала: как рисовали границу Башкортостана и Челябинской области [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.idelreal.org/a/29637387.html>.
9. Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по регионам России [Электронный ресурс] – http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_89.php?reg=56.
10. Бускунов, А.М. Новое башкирское национальное движение (к 15-летию создания башкирских общественных организаций) / А.М.Бускунов. - Уфа, 2005.
11. Губогло, М.Н. Этнополитическая мозаика Башкортостана. Очерки. Документы. Хроника. Том II. Башкирское национальное движение. [Электронный ресурс] – http://www.iea.ras.ru/books/13_BASH2.
12. Ильнар Гарифуллин. Татарский язык в Башкортостане: история вопроса [Электронный ресурс] – <https://www.idelreal.org/a/tatarskiy-yazik-v-bashkortostane/28462012.html>.
13. Антонов М. Не сотвори себе кумира // Чебоксарские новости. – 1992. – 14 марта.
14. Филиппов В. Р. Чувашия девяностых: этнополитический очерк / В. Р. Филиппов. – Москва: Российская академия наук, 2001. – 250 с.
15. Формирование института президентства и первые президентские выборы в Чувашии [Электронный ресурс] – <http://gia.archives21.ru/vystavki/Prezident/main.htm>.
16. Государственная программа реализации Закона «О языках в Чувашской Республике на 1993— и последующие годы» // Советская Чувашия. 1993. 1 июля.
17. Дух и идеи в конечном итоге всегда побеждают [Электронный ресурс] – <http://www.irekle.org/articles/i29.html>.
18. Хроника // Советская Чувашия. 1994. 13 декабря.
19. Декларация Ассамблеи народов Поволжья и Урала от 17 декабря 1994 года.
20. Совместное заявление участников встречи руководителей республик Российской Федерации и членов Общественного комитета "Согласие ради Отечества" // Советская Чувашия 1995. 6 января.
21. Филиппов В. Р. Чувашия девяностых: этнополитический очерк / В. Р. Филиппов. – Москва: Российская академия наук, 2001. – 250 с.
22. Горчаков О. За мир и согласие в Чечне // Советская Чувашия. 1996. 06 марта.
23. Национальные съезды: исторический экскурс [Электронный ресурс] – <https://mariuver.com/2016/04/04/nac-sjezdy/>.

У ФОКУСІ: ІДЕЛЬ-УРАЛ. ПОЛІЕТНІЧНИЙ ВУЛКАН РОСІЇ

24. Александр Щипков. Во что верит Россия. Лекция седьмая. Национальное язычество. Мордовия, Чувашия, Удмуртия, Марий Эл [Электронный ресурс] – http://www.religare.ru/2_7169.html.
25. Н. С. Попов. Марий Кумалтыш Мут («Марийские молитвы-заклинания»), Йошкар-Ола, 1991.
26. Всесоюзная перепись населения 1989 года. Национальный состав населения по регионам России [Электронный ресурс] – http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_89.php?reg=55.
27. А. Щипков. Религиозные течения среди мокшан и эрзян [Электронный ресурс] – <http://uralistica.com/m/group/discussion?id=2161342%3ATopic%3A123953>.
28. Маризь Кемаль. Минь – эрзят! [Электронный ресурс] – <http://www.suri.ee/inf/erzaer.html>.
29. Эрзянский обрядовый праздник Раськень Озкс глазами чуваша [Электронный ресурс] – <https://erzianj-jurnal.livejournal.com/61529.html>.
30. Павло Подобєд. Як вийти з Оренбурзького коридору [Электронный ресурс] – <https://tyzhden.ua/Politics/220313>.

Ескалація напруженості довкола Азовського моря і Керченської протоки та загрози європейській безпеці³

<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=25419&lang=en>

*Резолюція № 2259 (2019)
Парламентська Асамблея Ради Європи
24 січня 2019*

1. Парламентська Асамблея глибоко стурбована ескалацією напруженості між Російською Федерацією і Україною в регіоні Азовського моря і Керченської протоки, яка досягла кульмінації 25 листопада 2018 року, коли три українські бойові кораблі маневрували з Одеси на українському Чорноморському узбережжі до міста Маріуполь в Азовському морі.
2. Російська прикордонна служба Федеральної служби безпеки відкрила вогонь по згаданих суднах, захопила їх і 24 українських військовослужбовців, троє з яких були поранені. Інцидент стався в Чорному морі, біля входу в Керченську протоку. Проте, між Україною та Росією існують розбіжності щодо точного розташування та його особливого правового статусу. В даний час українські військовослужбовці утримуються в Росії. Асамблея засуджує використання Російською Федерацією військової сили проти українських військових кораблів та їхніх екіпажів.
3. 26 листопада 2018 року указом «Про надзвичайні заходи щодо забезпечення національного суверенітету та незалежності України» в кількох регіонах України на 30 днів було введено воєнний стан. Асамблея вітає скасування воєнного стану в Україні 26 грудня 2018 року.
4. Асамблея підкреслює, що Російська Федерація та Україна є членами Ради Європи та взяли на себе зобов'язання щодо її Статуту (ETS № 1), який вимагає прагнення до миру, заснованого на справедливості та міжнародному співробітництві, що є необхідним для збереження людського суспільства і цивілізації. Вони взяли на себе зобов'язання мирно вирішувати свої конфлікти.
5. Посилаючись на Договір між Російською Федерацією та Україною «Про співробітництво у використанні Азовського моря та Керченської протоки», підписаний у грудні 2003 року та ратифікований обома країнами у квітні 2004 року, Асамблея зазначає, що відповідно до статті 2.1 Договору, необхідно дотримуватись вільного проходу торгових суден і військових кораблів Російської Федерації та України в Азовському морі і Керченській протоці, які є спільними територіальними водами, і забезпечується свобода пересування.
6. Асамблея, таким чином, закликає Російську Федерацію:
 - 6.1. негайно звільнити українських військовослужбовців і забезпечити їх необхідною медичною, юридичною та / або консульською допомогою відповідно до положень міжнародного гуманітарного права, таких як Женевські конвенції;
 - 6.2. Забезпечити свободу проходу в Азовському морі і Керченській протоці, відповідно до вищезазначеного Договору та інших взаємно узгоджених процедур, і поважати Конвенцію ООН з морського права;

³ Неофіційний переклад з оригіналу англійською мовою, зроблений експертами Центру глобалістики «Стратегія ХХІ»

РЕЗОЛЮЦІЯ ПАРЕ №2259 (2019)

- 6.3. Утримуватися від насильства у випадку різних тлумачень щодо порушень кордонів і переважно дотримуватися вищезазначених та інших міжнародних процедур для вирішення спорів.
7. Асамблея закликає владу Російської Федерації та України:
- 7.1. Поважати як Договір про використання Азовського моря і Керченської протоки, так і узгоджені правила навігації по каналу;
- 7.2. Утримуватися від будь-яких подальших кроків, які можуть посилити правові спори між Україною та Російською Федерацією, загострити конфлікт і загрожувати безпеці в регіоні в цілому. Вона повністю підтримує зусилля через дипломатичні канали та юридичні процедури обох сторін.
8. З свого боку Асамблея:
- 8.1. Підтверджує свою прихильність суверенітету та територіальній цілісності України у межах визнаних на міжнародному рівні кордонів і нагадує в цьому відношенні про Резолюцію 1990 (2014) про перегляд, за суттєвими підставами, раніше ратифікованих повноважень російської делегації, Резолюцію 2034 (2015) про відхилення, за суттєвими обставинами, досі нератифікованих повноважень делегації Російської Федерації, Постанова 2063 (2015) про розгляд скасування раніше ратифікованих повноважень делегації Російської Федерації (продовження роботи над пунктом 16 Резолюції 2034 (2015)) та Резолюцію 2132 (2016) про політичні наслідки російської агресії в Україні;
- 8.2. Висловлює велику стурбованість будівництвом Росією моста через Керченську протоку, який вона вважає незаконним і черговим порушенням суверенітету України, а також політикою Росії щодо вибіркового пошуку українських і міжнародних суден, яким створюються перешкоди навігації до та із Азовського моря;
- 8.3. Підтримує пропозицію Європейського Парламенту про те, що мандат Спеціальної моніторингової місії в Україні Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка охоплює всю територію України, включаючи морські райони, має також охоплювати нову область напруги в та навколо Азовського моря;
- 8.4. Підтримує пропозицію, зроблену Німеччиною та Францією, про те, щоб спостерігачі з третіх країн здійснювали моніторинг судноплавства і гарантовану свободу навігації в Керченській протоці;
- 8.5. Закликає держави-члени Ради Європи зробити все можливе для уникнення подальшої ескалації насильства з потенційно небезпечними наслідками для безпеки в більш широкому регіоні;
- 8.6. Закликає міжнародні органи, які мають компетенції в цій сфері, такі як Міжнародний комітет Червоного Хреста та Комітет Ради Європи щодо попередження катувань і нелюдського або принижуючого гідність поводження або покарання (КЗК), відвідати українських військовослужбовців у в'язниці, в очікуванні їхнього звільнення, і підтримує будь-які дипломатичні дії держав-членів, спрямовані на їх звільнення.

ЗАЯВА
у зв'язку з п'ятою річницею анексії Криму та Севастополя

Члени Українсько-Польського Форуму Партнерства, присутні на двосторонньому робочому засіданні, що відбулося 24 січня 2019 року в Жешуві, з приводу п'ятої річниці нападу Росії на Україну та незаконної анексії Криму і Севастополя, вважають за необхідне підтвердити українсько-польську єдність в оцінках та поглядах на це питання.

Відповідно нагадуємо, що у лютому 2014 року відбулося порушення територіальної цілісності суверенної України, а з березня 2014 року - незаконна окупація Криму. Ми знову висловлюємо наш рішучий спротив російській агресії та подальшим діям, спрямованим на закріплення її наслідків. Крим залишається незмінно частиною території України.

Хочемо підкреслити важливість позиції міжнародної спільноти, яка, зокрема, сформульована у:

1. резолюції 28/262 Генеральної Асамблеї ООН від 27 березня 2014 року,
2. засудженні російської агресії Європейською Радою від 3 березня 2014 року,
3. Кримській декларації від 25 липня 2018 року, оголошеній США, до якої приєдналася Польща, однозначно виступаючи за відновлення територіальної цілісності України.

Водночас хочемо звернути увагу на шкідливість компромісного ставлення, представленого деякими європейськими та світовими політичними середовищами, культурними та громадськими активістами, які відвідують Крим і беруть участь у заходах, організованих російською окупаційною адміністрацією на півострові, приймають порушення міжнародного права та застосування насильства у відносинах між державами.

Ми з великою стурбованістю спостерігаємо погіршення ситуації в Криму у зв'язку з анексією і окупацією, недотриманням прав людини на цій території: переслідування, залякування та утискання кримських татар, українців і представників інших національностей. Ми також вимагаємо звільнення понад 70 політичних в'язнів - жителів Криму, незаконно позбавлених волі і ув'язнених у російських в'язницях.

Хотілося б відзначити, що російська атака в Керченській протоці на українські військово-морські судна є ще одним актом агресії Росії щодо України і показує відсутність у Москви волі врегулювати конфлікт мирним шляхом. Ми висловлюємо переконання, що такі дії з боку Росії підтверджують необхідність збереження санкцій проти Росії з боку ЄС і США і навіть їхнього розширення.

Голова
української частини
Українсько-Польського
Форуму Партнерства

Віталій Портников

Голова
польської частини
Польсько-Українського
Форуму Партнерства

Ян Маліцкі

POLSKO-UKRAIŃSKIE FORUM PARTNERSTWA

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ФОРУМ ПАРТНЕРСТВА

Для нотаток

[illegible]

Для нотаток

[illegible]

КАТЕР «БЕРДЯНСЬК»

Роман
МОКРЯК

(1986 р.н.)
Кіровоградська обл.)

Андрій
АРТЕМЕНКО

(1994 р.н.)
Кіровоградська обл.)

Богдан
ГОЛОВАШ

(1996 р.н.)
Полтавська обл.)

Юрій
БЕЗ'ЯЗИЧНИЙ

(1990 р.н.)
Одеська обл.)

Андрій
ЕЙДЕР

(1999 р.н.)
Одеська обл.)

Денис
ГРИЧЕНКО

(1984 р.н.)
м. Миколаїв)

Богдан
НЕБИЛИЦА

(1994 р.н.)
Сумська обл.)

В'ячеслав
ЗІНЧЕНКО

(1998 р.н.)
м. Кишинів)

Сергій
ЦИБІЗОВ

(1997 р.н.)
Хмельницька обл.)

Сергій
ПОПОВ

(1991 р.н.)
Донецька обл.)

Владислав
КОСТИШИН

(1994 р.н.)
Черкаська обл.)

Андрій
ОПРИСКО

(1971 р.н.)
Львівська обл.)

Олег
МЕЛЬНИЧУК

(1995 р.н.)
Черкаська обл.)

Михайло
ВЛАСЮК

(1984 р.н.)
м. Київ)

Володимир
ТЕРЕЩЕНКО

(1994 р.н.)
м. Дніпро)

Віктор
БЕЗПАЛЧЕНКО

(1987 р.н.)
Херсонська обл.)

Євгеній
СЕМИДОЦЬКИЙ

(1998 р.н.)
Луганська обл.)

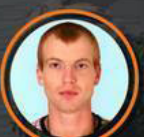
Володимир
ЛІСОВИЙ

(м. Севастополь)

ДОДАТКОВІ ЧЛЕНИ ЕКІПАЖУ

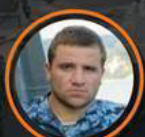

Андрій
ШЕВЧЕНКО

Сергій
ЧУЛИБА

(1992 р.н.)
Херсонська обл.)

Володимир
ВАРИМЕЗ

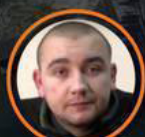
(1992 р.н.)
Одеська обл.)

Юрій
БУДЗИЛО

(1972 р.н.)
м. Одеса)

СПІВРОБІТНИКИ СБУ

Андрій
ДРАЧ

Василь
СОРОКА

(Одеська обл.)

ПОЛОНЕНІ МОРЯКИ

Джерело: https://censor.net.ua/news/3104026/zberigaye_pozytyvnyi_nastriyi_bagato_smiyetsya_jartuye_golovnoyu_nezfuchnistyu_vvayaje_hropinnya_susida

УКРАЇНСЬКІ ЗАРУЧНИКИ КРЕМЛЯ 70 ДОСІ УВ'ЯЗНЕНІ 9 ВЖЕ ЗВІЛЬНЕНІ

СТАНOM НА 19 ГРУДНЯ, 2018

LET MY
PEOPLE
GO!

МЕГАКОРУПЦІЯ СВІТУ ПОСТПРАВДИ ЧАСІВ ГІБРИДНИХ ВІЙН ПУТІНА:

газові потоки до Європи в обмін на свободу репресій Кремля проти українців

ЦЕНТР ГЛОБАЛІСТИКИ «СТРАТЕГІЯ XXI»
WWW.GEOSTRATEGY.ORG.UA

ISSN 2616-4027

